

М. СОПІНКА

# ПО СТОПАХ ХРИСТА



all. Food people



UKRAINIAN EVANGELICAL ALLIANCE  
OF NORTH AMERICA

---

**IN THE STEPS OF JESUS CHRIST**

by

**M. SOPINKA**

**( M e m o r y )**

**U.S.A.  
1971**

УКРАЇНСЬКЕ ЄВАНГЕЛЬСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ  
В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

---

М. СОПНКА

# ПО СТОПАХ ХРИСТА

( С п о г а д и )

З. Д. А.  
1971



**Літературна редакція — Кость Туркало**

**Тираж 1000 примірників.**

Printed by  
HARMONY PRINTING LTD.  
3194 Dundas Street West, Toronto, Ont., Canada



**Марія Солінка по закінченні Біблійного  
семінару в Нью Йорку 1932 р.**



“Придбати собі мудрість — це ліпше від золота;  
Й набути розум — це дорожче від добірного срібла.  
Путь праведних — відвертатись від зла;  
Той береже душу свою, хто береже путь свій”!  
Книга Прип. Соломонових 16:16-17.

## ВСТУП

Справа віровизнання для людини в початковій стадії її життя стає автоматичною, бо переходить від батьків до дитини. До цього ще треба додати й державно-політичні закони, що стосуються релігії й належать до так званих мішаних шлюбів, тобто подружжя різних віровизнань. Наприклад, у царській Росії був закон, за яким у мішаних шлюбах діти мали приймати релігію того з батьків, хто належав до російської православної церкви, тобто православного батька чи православної матері. А були в деяких державах такі закони, за якими хлопці мали належати до релігії батька, а дівчата — матері.

Така автоматичність щодо віровизнання здебільшого залишалася в людини до кінця її життя, якщо дальша доля знову таки не натрапляла на якісь приписи законів даної держави, де та людина живе.

І тільки коли людина виростає й доходить до самостійного свідомого життя, вона може змінити релігію й перейти до іншого віровизнання за її переконанням. Такі випадки переходу до іншої церкви у свідомому віці людини трапляються часто, і це стається вже під впливом самостійного виробленого світогляду людини. А буває й таке, що сама людина не завдає собі трудно задуматися над справою віри, підпадає під вплив місіонера і тоді тільки задумується над цим питанням і приходиться до якогось висновку — або приймає нав'язане їй віровизнання, або позостається в попередньому, або й приймає якесь третє.

У цій книжечці читач матиме приклад того, як людина власним розумом змінила своє віровизнання.

**Кость Туркало**





## МАРІЯ СОПІНКА

Народилася 12 грудня 1892 року в селі Вислок Горішній (ще називався Вислок Великий), повіт Сянок, у родині заможного селянина Теодора Сопінки й Єви з дому Рьопка.

Училася у місцевій народній школі. Десь у 1900 р. її старший брат Іван потайки з кількома товаришами виїхав до Америки. Це був важкий удар для батьків. Він ще збільшився, коли вони почули, що в Америці Іван пристав до “сальвишів”, як називали у них приналежних до протестантської церкви. Особливо переживала мати, традиційна греко-католичка. Батько був поступовіший і розважливіший, але наокільний осуд синового вчинку і священника й рідні давався й йому в знаки. “Сальвиші” в їх розумінні були мало що не спільниками самого диявола.

Молоденька Марія переживала разом із батьками тяжке родинне горе, і в неї зародилася думка поїхати до Америки й назад повернути брата на “правильну” католицьку віру. Після довгих вагань батьки погодилися відпустити Марію до Америки з одним літнім родичем, що якраз їхав туди.

І ось восени 1909 року Марія з черговою групою емігрантів приїхали до брата Івана, що жив у Пітсбургу, Пенсильванія.

Після безтурботного життя в сільській заможній родині перші роки були для неї нелегкі. Мусіла стати до праці й одночасно ходила до вечірньої школи.

Неділями почала вона ходити до Пресвітерської церкви, щоб самій побачити, що то за “сальвиші”. Вона своїми очима побачила, що ті “сальвиші”-протестанти чи не ревніші християни, ніж греко-католики, і хоч не без певного душевного вагання, бо її ще мучило сумління за певну провину перед батьками, що не виконала їхнього бажання й не повернула Івана, вона почала звикати й набирати твердішого переконання в цьому. А з часом, змужнівши, вона таки переконалася й сама зробилася ревною євангеличкою. Тоді вона вступила й закінчила школу дияконіс у Пітсбургу й працювала дияконісою з пастором Дмитром Галендою.

Півтора роки вчилася в Комерційному Каледжі. Потім переїхала до Ньюарку і сім років працювала там дияконісою при Українській Пресвітерській церкві з пастором Василем Кузевим. Після того переїхала до Нью Йорку і вчилася 2 роки в Народному Біблійному Інституті, одночасно працюючи в Укр. Місії з пастором В. Купчинським, а пізніше ще й слухала лекції в Колумбійському Університеті з історії, психології та теології, готуючись до ширшої місійної праці.

Друга Світова війна перервала її наміри. Усе й усі переключилися на працю для війни, і Марія працювала на державній службі в військовій установі.

У старших роках перейшла на працю на кравецьку фабрику в Нью Йорку.

До світських організацій не належала.

Двічі, 1928 — 1968 роках їздила Марія в Україну, а по дорозі відвідала Німеччину, Чехію, Польщу, Англію і Советський Союз, скрізь стикаючись із рідними й чужими, а між людьми не пропускала нагоди ширити ідеї евангелізму.

## ПЕРЕДНЕ СЛОВО

У цій невеликій книжечці читач знайде безпретенсійні оповідання-спогади з життя та праці української жінки, яка молодістю дівчиною силою обставин приїхала до Америки з лемківського села. Виїхала вона туди вслід за своїм братом, який в Америці приєднався до “сальвишів”, цебто змінив католицьку релігію, та став євангеликом. Звістка про це приголомшила родину заможного селянина Сопінки, що жила серед католицьких співхристиян, де під впливом священства невілно було селянам й думати про релігійні справи. “Сальвиші”, цебто протестанти (назва походить від англійського слова “salvation”) здавалися їм гіршими від самого диявола, а належати до протестантської церкви було рівнозначне продажеві себе ворогові людських душ.

Вістка про братову “зраду” рідної віри глибоко вразила чутливу душу молоденької дівчинки. А найбільше її турбувало дивитись, як тяжко це нещастя переживала її рідна мати. І ось у неї зародилися вперта думка поїхати в далекий незнаний світ, щоб віднайти там рідного брата, врятувати його душу від вічного пекла і повернути його знову на “правильну” католицьку віру.

Батьки довго вагалися, чи пускати дитину в так далеку заморську країну, чи ні. Але упертість дівчини перемогла нерішучість батьків. Вони вкінці пустили її разом із старшим родичем, що саме також їхав до Америки.

Вирвавшись із-під впливу рідного оточення і потрапивши до нового вільного світу, так неподібного до того докільля, до якого вона вже звикла з дитинства, Марія Сопінка все ж таки не розгубилася. Усе навколо було нове. Початки були не легкі. Особливо давалося в знаки незнання англійської мови, але молода натура, жадібна до знання, переборолла всі труднощі. Треба було заробляти на життя, а разом із тим учитися, здобувати освіту. Довелося працювати, як наймичка, а вечорами Марія ходила до вечірньої школи.

Вона не забувала мети, задля якої приїхала до Америки, але найперше їй було цікаво побачити й почути, що воно таке є ці “сальвиші”. І ось вона пішла до української протестантської церкви, куди ходив її брат Іван, щоб подивитися, як вони моляться. На превелике своє здивування, вона побачила, що нічого страшного в тій іншій релігії нема. Навпаки, вона переконалася,

що Божі Служби в тій церкві насичені глибокою вірою в Бога. Хоч форма Богослужень була незвична, але суть їх промовляла про глибоку віру в того самого єдиного Бога. Поступово вона захопилася євангельською церквою, а коли підросла, то й сама свідомо прийняла це нове віровизнання.

Ставши на шлях євангельського життя, Марія Сопінка почала вперто приготуватися до місійної праці. Скінчила відповідні біблійні школи, працювала дияконісою, а головню між дітьми й молоддю, разом із визначними євангельськими пасторами. Але ось Марія Сопінка приходить до такого переконання, що для місійної праці найдоцільніше піти в гущу робітників, отих людей, що самі не застановляються над справою релігії, а потребують стороннього духового впливу. І ось вона з цією метою й переходить на працю до фабрики, де в міру своїх спроможностей і провадить вимріяну місійну роботу.

\*\*  
\*

Подані тут спогади про моє життя та працю я присвячую своїй Рідні, тим, що народилися у Вислоці, і тим, що, може, тільки чули про те закинене ген на Підкарпатті лемківське село. Натурально, всі ті, які тільки чули про Вислок, не можуть уявити собі тих обставин життя, в яких жили й діяли люди за тих часів, що про них іде мова в цій книжечці.

Внуки, правнуки та пра-правнуки Теодора й Єви Сопінків живуть у З'єдинених Державах Америки, в Канаді та по інших країнах. Думаю, що й їм цікаво буде дізнатися про їхніх дідуся й бабусю, про їхнє релігійне, національне й економічно-господарське життя. Мабуть, вони ніколи не чули про нашого славного учителя Тараса Шевченка, який закликав наш нарід:

“Молітьєь Богові одному,  
Молітьєь правді на землі,  
А більше на землі нікому не поклонітьєь...”

**Марія Сопінка**



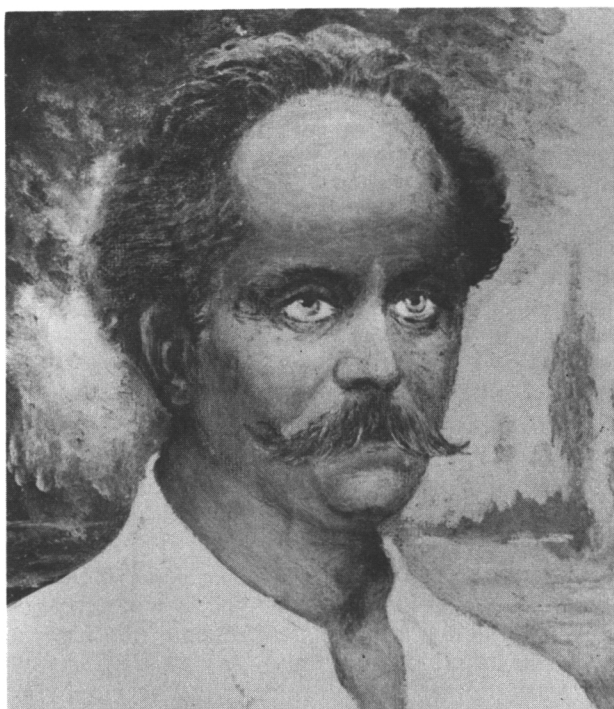
## I.

### МОЇ СПОГАДИ ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Ще маленькою дівчинкою я часто чула про Америку й пильно прислуховувалася, як старші люди говорили про цю за-морську країну. Я любила слухати ці оповідання, бо люди гово-рили все добре про Америку. Я часто думала й казала сама собі: “От коли б то я могла поїхати до Америки!” А найчастіше спа-дала думка про це тоді, коли потрібні були мені гроші на щось, а я їх не мала, щоб купити те, що хотіла. Бож люди казали, що в Америці всі одержують гроші за свою роботу. А тато й мама не давали робітникам грошей за їхню роботу, а замість грошей давали збіжжя, сіно, солону, а то навіть і масло, сир, молоко, полотно, сукно та шкіру на чоботи й черевики. А сталим слугам і служницям звичайно шили одержу та взуття. Але для мене все це не мало жадної вартости, бо я все це мала. Мені тільки бра-кувало грошей, щоб я могла щось купити в кооперативі чи на ярмарку, як, наприклад, гарний перстенець, намисто, кольорові стрічки, полотно на спідничку тощо. А я не мала грошей на це. Отже, мусіла завжди просити й просити, а не раз і гірко запла-кати, щоб дістати якусь австрійську корону або дві.



Хата у Вислоці, де народилась Марія Сопінка. Під час другої світової війни поляки підпалили село й дощенту знищили його. Дехто з селян по-зосталися таки на Лемківщині, а дехто роз'їхались по всьому світі.



**Теодор Сопінка.**

Люди казали, що Америка далеко й за страшно великим і глибоким океаном. І щоб поїхати туди, то треба мати багато грошей. А крім того треба мати там когось знайомого, де можна було б, приїхавши, перебути якийсь час, поки знайдеш собі роботу й житло. Американська мова, казали, гірша від німецької або жидівської. Хто приїде з наших людей, то не може знайти роботи, бо не вміє говорити. Тому треба мати якусь родину, яка допомогла б знайти працю й помешкання.

Одне мені не подобалось, що в Америці, як казали люди, все треба купувати за гроші. Таке, як, наприклад, сливки, яблука, грушки, ягоди, черешні, молоко, масло, сир, хліб. Навіть дрова та тріски, щоб запалити й нагріти хату та зварити їсти, за все треба платити грішми. А ми все те маємо даром. Мене це дуже турбувало, як то можна мати стільки грошей, щоб можна було купити стільки поживи й нагодувати та одягнути цілу родину.

## Де й від кого я чула відомості про Америку?

За моїх дитячих років на Лемківщині був такий звичай, що коли помере бувало селянин, то люди сходилися до тієї хати, де лежав мерлець, щоб, як казали, світити покійному. А, звичайно, тіло покійного лежало в його хаті два дні та три ночі. Отже, коли помер мій дід Матвій Сопінка, а він був багатий господар, славний і знаний усім у цілому повіті, то багато людей зійшлося світити йому. Хата була велика, всі мали де сидіти, а як хто захотів би спати, то піде, бувало, до стодоли на сіно поспати, і знову йде до хати світити. Треба було світити цілу ніч від заходу сонця аж до сходу. Треба було харчувати людей, що жили далеко. Моя мама нарікала та говорила: “Якби то вже швидше той похорон закінчився...” Я тоді не могла розуміти, чого мама нарікає. Тут так добре, весело; багато людей, одні відходять, а інші приходять, і всі щось оповідають, сміються, говорять дотепи та зображають на своїх обличчях чорта, мороза, смерть тощо.

Тоді, саме, люди, які приїхали з Америки, мали найбільше про що оповідати. Присутні випитували їх про Америку та про їхніх знайомих. Я ті оповідання про Америку залюбки слухала, і не раз так хотілося й самій запитати дещо про дітей, про церкву, про школу, про їжу тощо. Але то були статечні чоловіки, а нам, дітям, навіть і не можна було бути тоді в тій хаті. Було багато людей, мама зайнята, не мала часу дивитися за дітьми, отже, я присіла біля тітки, — а в нас було близько 15 тіток, — та прислуховувалась до розмов, бувало, так і засну, та знову пробуджуюсь та цікаво настожую вуха.

Один чоловік розповідав, що коли він їхав додому, то на океані зчинилася така буря, що мало не розбило корабля. Він не думав, що буде вже бачити свою родину. Я питала маму, чи то не можна кудись вийти з корабля під час бурі та схватись десь інде. Мама відповіла, що на океані можна бачити тільки воду й небо, а більше нічого...

## Три американки.

Мене найбільше цікавили американські діти, як вони живуть і що роблять, бо в нашій хаті всі діти мали роботу. Старші пильнували молодших дітей, помагали мамі прибирати хату, лушити горох, фасолю, мити начиння й робити все інше, що зарядила мама.

Приїхала одна жінка з двома дівчатками з Америки. Для мене була радість, бо дівчата були мого віку й ходили до тієї са-

мої кляси. Отже, я могла з ними сміло розмовляти. Мама любила тих дівчаток і сприяла, щоб я відвідувала їх і бавилася з ними, аби вони не скучали за своїм домом в Америці. Їхній тато позостався в Америці, а вони приїхали на вакації до Вислока із мамою.

Дівчата були гарні, веселі, балакучі, мало чим різнилися одна від однієї, бо були близнята й мама однаково їх вбирала. Мені дуже подобалося їхнє убрання. Я дуже хотіла також мати такі гарні суkenочки, фартушки, черевички й такі розкішні червоні стрічки у волоссі. Я часто забігала до них. Вони показували мені свої книжечки з дуже гарними образками різних звірят та різноманітних цікавих і дивних людей. Дівчатка навиягали багато дечого з валізки й усе це показували мені. Я подумала собі: "То чому я не можу взяти дечого і для себе?" Найлегше було заховати стрічку для волосся. Я прибігла додому й показала, що Ганнуса й Оля подарували мені стрічку. Моя сестричка побачила таку гарну стрічку й захотіла собі мати таку. Вона швидко побігла до американок і попросила, щоб вони дали їй одну ленточку. А вони відповіли, що не давали мені жадної стрічки для волосся.

Пізніше, саме коли ми вечеряли, прибігла мала американка та почала кричати, щоб я віддала їй ленту. Як саме вона довідалася про те, що я взяла в неї цю стрічку, тоді я ще не знала. Що ж мала я робити? Утікти б, та нікуди вже було, і признатися не хотіла, що я маю ту навісну ленту. Я боялася, а ще більше стидалася признатися, що я взяла її. Здавалося мені, що моє волосся горить, і коли згорить, то не буде до чого чіпляти ту гірку стрічку.

Прикро, гірко й дуже стидно було мені, коли мама витягнула ту червону ленточку в мене з-за пазухи, а мене при всіх добре набила по руках, плечах і де тільки могла прикласти свої великі руки. Однак, найболючіше для мене було те, що мені заборонили тоді бавитися з тими американськими дівчатками. А я так багато хотіла розпитатися в них про Америку. Я була лиха сама на себе, що зробила таку дурницю. Мені болюче було, як подумала, що мене злодійкою можуть називати, і я довший час не могла позбутися тих думок, що я злодійка.

Але дав Бог, що все минулося добре. Однієї неділі ті американки несподівано прийшли до нас. Я відразу подумала, чи не прийшли вони називати мене злодійкою, і мама знову буде бити мене. Я не знала, що мені було робити, чи вибігти з хати, чи чекати, що буде. Нехай уже все буде, аби тільки вже раз назавжди скінчилося. Я зніяковіла, скулилася та зо страху й сти-

ду розчервонілася. Невдовзі Ганнуся й Оля (так називалися ті американські дівчатка) приступили до мене, дали мені малесенький пакуночок і сказала, що то маленький дарунок для мене від них з Америки, і що вони бажають, щоб я далі приходила до них бавитися. Я розгорнула пакуночок і побачила гарні ленточки — червону й синю з квіточками. Такі вони довгі й широкі були, що могли закрити цілу голову та плечі. Яка то радість і приємність була для мене! Здавалося, що важкий тягар скотився з моєї голови та грудей... Ганнуся, Оля й я знову стали добрими товаришками та разом бавилися. Вони оповідали мені про Америку, а я їм про Вислок. Сказала, як називаються інші діти й люди в нашому кутку. Ми ходили разом купатися, зривати квіти, а також до церкви. Дійсно, ми були щасливі й безжурні приятельки.

Ганнуся й Оля переповіли мені, що в Америці всі люди їдять тільки білий хліб, булки, торти й медівники, і то щодня, скільки бажають. Я подумала, от коли б я могла поїхати туди й наїстися тих усіх ласощів, що їх тут тільки маленькі діти та іноді старі слабовиті люди можуть їсти. Американські дівчатка також хотіли якнайшвидше їхати до Америки, бо їхня мама не хотіла купувати булок, білого хліба та всього іншого, що вони їли в Америці. Вони мусіли їсти те, що й інші їли в родині.

### **Не одна я думала про Америку.**

Були старші хлопці й дівчата, які також думали, мріяли та плянували про виїзд до Америки. Там усього є досить, навіть білого хліба, і ніхто не мусить їсти чорного хліба, як не хоче. А до того ж кожний, хто працює, має свої гроші й робить із ними, що йому до вподоби. Купує собі, що забагнеться, і їде, куди хоче. Як то добре жити в такому краю, де все є, і кожний сам собі пан! Так думали молоді хлопці й дівчата, і часто мали між собою такі розмови про Америку.

### **Брат.**

Мій найстарший 17-річний брат Іван і інші три сусідські хлопці довший час мріяли про Америку та все міркували, як би то потрапити туди. Під час одних Великодніх Свят вони позбирали гроші, що їх мали, і понапозичали в своїх матерів, щоб їхати, як вони казали, до якогось іншого села на забаву. Їхати мали самі тільки хлопці, бо було задалеко, вони не знають напевно, коли повернуться додому. Там вони мають зустрітись, каза-



ли, з австрійським офіцером, що виголосить доповідь на тему австрійського війська, а вони прагнуть спитати його, що їм треба робити, щоб стати офіцерами. А мій брат був здібний до науки та проворний хлопець, то не хотів довго бути звичайним вояком у війську. І ось хлопці поїхали. Минула ніч, минув день і друга ніч, а хлопців з доповіді нема. На другу добу приносить староста телеграму для мами та для батьків інших хлопців такого змісту: “Ми їдемо до Америки, прошу прислати мені гроші на шіфкарту”.

Мого тата не було вдома, ані інших братів, — вони виїхали були всі на п'ять тижнів купувати вівці. Вівці паслись ціле літо, а потім їх продавали. Я ще й досі пам'ятаю, який страшний плач і ридання знялися на подвір'ї. Моя мама й мами інших хлопців заламували руки й слізно голосили, немов над мерцями.

Я схопилася з ліжка й вибігла надвір. Станула біля мами, стискала мамі руку, а мама й не звертала уваги на мене, а все жалібно голосила: “Що я буду робити? Що я буду робити?” Я не могла тоді довідатися, чого мама плаче, що, фактично, сталося. Назбігалось багато людей на наше подвір'я. Всі вони говорили про те, що мій брат Іван і інші хлопці їдуть до Америки, цебто утікають. Прислали телеграми, щоб прислати їм гроші на шіфкарти.

### **Нема пастуха.**

Батько пригнав 200 овець, щоб випасати їх ціле літо, робити сир, стригти вовну й виробляти доморобне сукно. З того сукна шили гуні, всіляке вбрання для чоловіків і жінок, бо виготовляли різне сукно — грубе й тоненьке. Робили з нього також хатні коци на ліжко, щоб накриватися. Для цього треба було мати багато робітників.

Батько, повернувшись з дороги, довідався, що Івана нема вдома, і дуже розгнівався, що мама вислала йому гроші на шіфкарту. Іван кілька років уже пас вівці й добре розумівся на цій роботі й уміло ходив коло овець. Коли б він не мав був грошей на шіфкарту, повернувся б додому, — так говорив тато. Тоді мама показала татові телеграму й листа від Івана. У ньому він писав: “Якщо й не вишлете мені грошей, то я однаково додому не вернуся”. Ну й що було робити? — говорила мама. Батьки часто мали неприємні розмови про Івана та за ті вислані йому гроші. Мама дуже любила Івана. То був її перший син. Вона не мала дітей п'ять років, тим то Іван був для неї найкращою дитиною. Він був здібний, слухняний і добре вчився. У школі він

був чи не перший учень. Мама була горда з того, що має такого доброго й розумного сина.

Я таки добре не знала Івана. Він уліті пас вівці й ночував у кошарі біля овець, і тільки деколи приходив додому. Інколи й я носила йому вечерю на поле, до кошари.

На пасовиськах були буди на спання. Пастухи завжди ночували в кошарі біля овець. Коли я приносила вечерю, то також ночувала коло брата. Іван був добрий для мене. Пильнував, щоб мені було добре спати, і добре накривав, щоб я не змерзла. У Карпатах ночі дуже зимні, навіть і влітку зуби скреготалися, мов від морозу. Отже брат розкладав вогнище, щоб можна було щось робити. Іван любив, як я приносила йому вечерю, бо я ніколи не перечила йому в його роботі, — як зробив, то й добре. Уранці приходили туди слуги доїти вівці й забирали молоко додому. І я верталась із ними додому. Іван позоставався пасти вівці цілий день. Коли мама наварить, бувало, вареників, борщу й чогось іншого, то я мусила нести все це Іванові.

Одного дня надвечір, я отак несла вечерю Іванові. Коли вийшла я на гору до макового поля, то побачила великого хлопця в капелюсі з розтягненими руками. Я з плачем і криком прибігла додому й розповіла мамі, що коло маку якийсь страшний хлоп хотів мене вкрати.

Мама мусіла приготувати другу вечерю, бо першу я розілляла. Вона взяла мене на плечі, а вечерю в руки і пішла. Коли ми дійшли до макового поля, то вона мені пояснила, що то не страшний хлоп, а опудало, щоб відстрашувати курей і дітей від маку, щоб не рвали його. Мама перенесла мене аж за потік, дала вечерю й наказала йти далі та не розілляти знову, і що далі вже нема опудал, то щоб я не боялася.

Коли Іван виїхав до Америки, то мама зібрала все, що було його, і сховала в скриню. Вона не дозволяла нікому брати його речей, ані його гармонії, ані його книжок. Коли Іван повернеться, то буде мати все це. Він довго не буде в Америці, — говорила мама.

Мама часто плакала за Іваном і шкодувала, що він так зробив. Але ніколи нічого не казала проти нього. Він і тепер був для неї добрим улюбленим сином, хоч не було його вдома, а виїхав до Америки без дозволу батьків.

## Школа.

Я вже була старша й почала ходити до школи. Думала, коли б я вже вміла писати, тоді написала б листа Іванові, як



**Ева Сопінка (Х), тітка Галюнка, брати: зліва Дмитро, Петро, Іван і його друга жінка, перша дитина по першій жінці дівчинка всередині, зліва Анастасія, жінка Дмитра.**

мама плаче за ним і мріє, щоб він приїхав додому, то все було б добре.

Коли трапилась нагода бачити когось із тих, які вернулись із Америки, то я прислуховувалась до їхніх розмов і думала за брата, що, може, колись поїду до нього. Ті американці, розповідаючи про щось, часто вживали тут і там англійських слів. Це мене дуже дивувало. Я думала, що то за така мова... Я найбільше любила слухати про дітей, що вони їдять, як одягаються, і що, нічого не роблячи в Америці, все мають. Я вже сама знала кілька американських слів: “шуси”, “дреси”, “нети”, “гудбай”. Як я, бувало, подивлюся на свою довгу сорочку, від шиї аж до п'ят, пошиту з доморобного полотна, то проти американського вбрання вона виглядала, як мішок на зерно або картоплю. Мені було гидко дивитися на себе в своїй сорочці. Я хотіла скинути її з себе, але не мала іншої, бо вони всі були такі самі.

Дивувало мене, що в Америці малі діти мають черевики. Я тоді ходила боса, аж поки почала ходити до школи. І тільки тоді батьки купили мені черевики, а вліті то й далі ходила до школи боса. Я бачила світлини американських дітей, що їх вис-

дали американці до Вислока своїм родичам. Пам'ятаю світлину однієї маленької дівчинки, рік чи два їй було, а мала гарні черевички, жовту сукеночку й білий капелюшок. Як то гарно й мило було дивитися на ті світлини. Мені вкрай обридла була довга сорочка й босі ноги. Я любила красу й щось інше проти того, що всі мали й носили.

У третій і четвертій класі дівчат учили шити. Тоді я хотіла пошити собі фартушок за американським зразком. Учителька сказала, що в школі всі фартушки мають бути однакові, але вдома я можу пошити такого, який мені до вподоби. То я й пошила собі так звану американську сукню. Але я не мала іншого відповідного одягу, то не пасувало носити тільки ту, що її сама собі пошила. Я любила бавитися ляльками, то на них пошила американське убрання. Моя учителька любила мене й усе казала, що як я виросту, то тато повинен вивчити мене на кравчиню, бо я маю до того хист. Але тато так і не дав мені змоги стати кравчинєю, бо треба було працювати вдома.

\*\*

У моїх батьків була велика господарка. Багато поля, худоби — корів, коней, волів і овець. Батько наймав робітників на рік — хлопців і дівчат. Крім того, були сезонні робітники під час жнив — косарі й жінці, а восени — копати картоплю. Моя тоді робота полягала в тому, що я носила воду косарам, жінцям і всім іншим робітникам.

Мої батьки часто розмовляли між собою про мого брата Івана й дивувалися, що він утік до Америки. Вони не могли зрозуміти, чому він так зробив. Іван мав і вдома над чим працювати та з чого жити. Більша частина господарства мала бути його, бо він був найстарший син у батьків. А він так недобре повівся й завдав великого сорому їм. Були такі хлопці в селі, що не мали заможних батьків і не посідали стільки поля, як ми, а вони все ж таки трималися дому. Деякі батьки навіть хотіли, щоб їх сини виїхали кудись на заробітки, бо вдома не мали з чого жити. Але хлопці бідних батьків не мали змоги виїхати до Америки, бо не мали грошей, а до Німеччини не мали охоти їхати, то трималися дому та своїх батьків.

Мама часто говорила та плакала, що нема кому працювати й кому господарство залишити. Інші діти були ще замалі робити на господарстві. А тато нарікав на маму, що вона розпустила Івана. Бувало дорікав: "Дивись, що отой твій добрий і мудрий Іван зробив із нами..." А особливо за те, що вона вислала йому гроші на дорогу до Америки.



**Марія Сопінка перед вступом до місійної школи 1916 р.**

Мені було шкода мами, і я часто плакала із нею разом, усе думаючи, якби то я могла чимсь допомогти мамі, щоб вона не плакала більше за тим добрим Іваном. Я вже вміла писати й ось вирішила написати листа до Івана про те, що говорили за нього вдома, що люди говорять коло церкви, діти — в школі та все інше. Я просила його приїхати додому, бо ми не можемо самі упоратися з роботою. Слуги, що працювали в нас, казали, що й вони бажують виїхати до Америки. А тато, писала я, все свариться з мамою, що вона вислала йому гроші на шіфкарту. Я просила брата, щоб він якнайшвидше приїхав додому та привіз мені багато гарних стрічок і суконь.

### **Моє дитяче життя у Вислоці.**

Я була проворна та вправна в праці, як також усім серцем рвалася до науки. Я дуже любила церкву та знала всі молитви, яких вчили мене. Проказувала напам'ять навіть і довгі молитви, як, ось: "Помилуй мене, Боже!" (51 Псалом). Тільки ще тато знав цю молитву.

Мій тато був кравець. Він знав крій і шив одяжу із домашнього сукна для цілої родини й челяді. Він наймав іще інших кравців шити. Бувало так, що два-три кравці мешкали в нас і шили цілими днями, поки всього не пошиють на зиму. Треба

знати, що то все шилося руками. Сам мій тато був працьовитий і вимогливий. Він не дозволяв нікому марнувати час. Хоч були в нас слуги та служниці, але ми, діти, також робили те, що було відповідне до нашого віку. Бувало, коли тато бачив когось із нас, що ми крутимось по хаті без діла, то відразу говорив: “Не маєш що робити? То бери книжку в руки або ходи вчитися молитов”. Я сиділа коло тата годинами. Він проказував молитви, а я за ним повторювала кожне слово. Я знала всі 10 Заповідей.

Ті кравці, що помагали татові шити, були польські хлопці. Вони говорили татові, що не знають своїх молитов, а навчилися тільки українських. Я мала добру пам'ять до науки й любила вчитися. Учителька давала мені довгі завдання вивчати напам'ять. Примушувала мене вчити інших вдома. Те все я любила й була горда, що могла помагати своїй учительці. Вона знала, що я виконаю її розпорядження в школі й поза школою. Коли, бувало, учителька просила принести їй масла, сиру, бриндзи (овечого сиру), яєць, молока тощо, то мама мусіла була приготувати для неї, бо інакше я не пішла б до школи з порожніми руками. Учителі не мали ані поля, ані корів, вони купували в селян, що їм треба було. Моя мама не брала від них грошей, але, як не мала часу, не любила цього всього приготувляти. Я за те багато разів була бита й не раз із плачем несла приготоване, але все ж таки несла. Як треба було дров, то учителька просила сказати татові, що нема дров у школі. То був татів обов'язок. Мої ці переказування були іноді прикрі. Я часто терпіла й боліла душею через свою впертість. Мені було шкода мами, що вона злоститься на мене, і мала більше роботи через мене. Я робила все те з доброї волі, тим то те, що могла сама робити, то сама й робила, і завжди була тієї думки, що мушу виконувати все на призначений час.

Брат моєї матері, а мій вуйко, мав млин. Люди приносили йому зерно, а забирали борошно. За мливо він відмірював собі якусь частку. І ось одного разу мати принесла мішок борошна з млина й поскаржилася бабі, що отой її синок відміряв собі дуже велику частку. Одного ранку мати прив'язала мішок пшениці мені на плечі та сказала занести до вуйка й попросити, щоб той змолов відразу. Я й понесла ту пшеницю.

“Вуйку, мама просили, щоб ви змололи пшеницю зараз, бо мама мають робити пироги. Але не міряйте собі доброї мірки, бо ви тамтого разу відміряли собі забагато”, — випалила я йому.

“То мама так казала?” — запитав вуйко. “Так мама говорила до бабусі”. — відповіла я.

Тоді вуйко прив'язав той мішок із пшеницею знову мені на плечі й сказав переказати мамі, щоб мама собі змолола без мірки.

Принесла я ту пшеницю назад додому та й сказала: “Вуйко казали, щоб ви самі собі змололи”. “А то чого я сама маю молоти? Ти мала щось сказати йому”. “Нічого, я тільки сказала, щоб не міряв собі доброї мірки, як минулого разу”.

Мама взяла пшеницю з моїх плечей і сама понесла до млина. Незабаром вона повернулася з борошном. Я не знаю, що там казала мама вуйкові, а що вуйко мамі. Але я добре знаю, що мама сказала мені, повернувшись із млина, і що зробила... Мої подушки почервоніли, а згодом і почорніли від тієї розмови ременем. Бідні діти. Батьки дуже часто карають їх без потреби, задарма. Батьки повинні знати, що діти дуже легко сприймають те, що чують, а через те, повинні пильнуватися, коли розмовляють із іншими в присутності дітей та взагалі, як поводитися при них.

### **Школа — священик.**

До школи приходив священик учити дітей релігії. Одного разу він оповідав про Христові муки та Його смерть, — як жиди били Його, мучили, а потім як римляни розп'яли Його. А до тієї школи ходила жидівська дівчинка вчитися німецької мови. Я наслухалася, що жиди зробили з нашим Христом, і почала сваритися з тією малою жидівочкою. “Знаєш ти, що ви, жиди, зробили з нашим Христом? Ви били Його, плювали на Нього та насміхались над Ним, а вкінці передали Його римлянам на розп'яття”, — докоряла я їй. Бідна дівчинка виправдувалась, що то не вони, а їхні предки колись так зробили. Отже, вони невинні.

Але в мене зародилося бажання все ж таки помститися на ній за нашого Христа. Діти вийшли зо школи. Була сніжна зима, метелиця заносила все снігом, нічого не видно, усе біле, а гілля дерев гнулося під вагою біленького, веселого снігу. А вітер завивав і зривав сніг цілими пеленами, створюючи враження прекрасного танцю з довгими сукнями. Але мене сніг не зворушував і не турбував. У мене була одна думка — помститися на тій жидівочці за нашого Христа. І ось, коли діти вийшли зі школи й пішли вузькою стежкою поміж високими кучугурами снігу по обидва боки стежки, я чекала на ту жидівську дівчину. Як тільки вона підійшла й порівнялася зі мною, я перекинула її в сніг. “На, маєш за нашого Христа”, — погрозила я.

Бідна Сара впірнула в сніг, як у перину. Я ще більше нагорнула на неї снігу, а сама побігла додому. Було так багато



снігу, що діти тільки поодиноці могли йти вузькою стежкою. Вони допомогли Сарі вибратися зі снігу на стежку. Вона розказала, хто штурхнув її в сніг. Хлопці й дівчата намагалися піймати мене, але не могли. Ага! Я вже вдома, і раділа, що тепер ніхто не штовхне мене в сніг. Я була горда з того, що кинула Сару в сніг і показала, що я люблю нашого Христа. Я була вже в хаті. Мама роздягнула мене, витріпала з чобіток сніг, а мої ноги були, мов сомплики. Усе гарно, добре, весело. А мені зробилося сумно, стало жаль Сарі. Не знати було, чи вона вже вдома. Я ж нагорнула на неї так багато снігу, що й поза сорочку могло поналязати, і, мабуть, вона таки добре змерзла.

А на дворі й далі лютувала метелиця. Позадувало всі вікна й двері. Хто ввійде до хати, то виглядав, як копиця снігу. І ось раптом хтось постукав у двері. Заходить до хати із довгим волоссям і бородою чоловік, обліплений снігом, мов ялинка на подвір'ї.

Я сиділа коло печі та грілася. А як побачила того великого снігура, то аж у горлі почало душити мене. І не було куди втікати, бо той снігур стояв біля дверей. Того снігура також, мабуть, душило в горлі, бо він ледве промовив: “Пане господарю, чи ви знаєте, що ваше дівчатисько зробило з моєю Сарою?” — “А що таке?” — спитав тато. — “Воно нічого не казало вам?” І жид розповів пригоду з Сарою.

Мій тато тоді вигукнув: “Дівче Марусю, де ти?” Я тремливим голосом обізналася із-за печі. “А ходи сюди. Що ти зробила?” — запитав. “Та-та- я штурхнула її в сніг”. — “За що?” — “Бо-бо- жиди били нашого Христа та видали Його на розп'яття римлянам”.

Тато більше нічого не питав, а взявся за ремінь та добрі знаки поробив мені по всьому тілі. Сарин батько почав рятувати мене. І ось вийшло так, що жид, предки якого били Ісуса Христа та видали Його на розп'яття, вирятував мене з рук мого батька. Отой великий поважний жид сказав: “Я не хочу, пане господарю, щоб ви карали свою дитину, але щоб вона більше не робила того”. Мій тато й Сарин тато були добрі приятелі. Тато позичав, бувало, жидові коні привезти крам із міста до його крамнички. Тим то татові було ніяково, що я так недобре повелася із жидівочкою. А я зробила те тільки тому, що жалувала свого Христа.

На другий день деякі мої знаки від ременя були ще червоні, а декотрі вже посиніли. Я не хотіла йти до школи, але тато сказав йти. Мене повезли до школи, а по дорозі вступили по Сару. Ми їхали саньми. Погода була чудова, сонце так яскраво світило, що годі було дивитися на сніг, бо разило очі. Сара й я

не дивилися одна на одну. Я не могла сидіти від міхурів. Сара була така лиха на мене, що аж сніг топився від її злости. І виявилось, що моя фортуна ще не дійшла до кінця. Коли я прийшла до школи, то учителька вже знала, що сталося вчора в дорозі, і як поводитися її учні. А вона завжди наказувала, як виходили школярі із школи, щоб добре поводитися в дорозі, і всіх вітали словами: “Слава Ісусу Христу”!

Викликала мене учителька до стола, де сиділа, і багато не говорила, не випитувала, бо все знала від школярів, а просто сказала протягнути праву руку, а пізніше ліву, і добре пописала лінійкою мої долоні, що поробилися кольорові і виглядали, як найкращі писанки. Мені було прикро пережити те все. Коли тільки пригадувала собі ту подію, то плакала й жалувала себе. Я люблю Христа й бороню Його, а тут удома й у школі карають мене. Мені було дуже соромно перед людьми й дітьми.

### **Наше господарство.**

Мій тато мав два брати й сім сестер. Він був перший син у своїх батьків. Був поступовий, обачний, мудрий, широкого погляду. Був добрий господар. Усе, що можна було мати в господарстві за тих часів, він старався придбати. Мав різні машини: молотарку (спочатку таку, що руками крутили, а пізніше кіньми), прядки до вовни, варстати виробляти сукно й полотно та інші. Давали виробляти шкіри на чоботи й ходаки. Запрошували жінок і дівчат прясти вовну та прядиво, а потім із того ткали вони сукно й полотно. Тато був кравець, але запрошував додатково кравців до хати шити гуні та штани. А те все (одежу та взуття) шили тоді руками. Два або три чоловіки шили вдень і вечорами по два чи три тижні. Робили також дерев'яний посуд. Я любила дивитися, як майстри працювали й робили на варстатах гарні, довгі планки, а при тому відлітали довгі тріски. Діти стояли біля варстатів і дивилися. І як тільки хто з робітників відкине гарну довгу тріску, то бігли одне перед одним і ловили ту тріску. А ми, діти, вже з тих трісок робили собі хатки, школи, церкви й високі бані на церкві. Дітям була велика радість, що мали чим бавитися.

А мамі було найгірше, бо мусіла варити й пекти для родини й для робітників. Щодня щось із 25-30 людей треба було нагодувати. Щодня мама мусіла пекти хліб. У масні дні було легше, бо було багато сиру, масла й молока, то відбували ранок і полуденок цією їжею, і тільки на вечерю варили. А ось у пісні дні страва мала бути варена й пісна. За тих часів у Галичині



**Вислік. Два брати: Іван і Петро; дві сестри: Анна й Юстянка та їхні діти.  
На жаль, тільки двоє з цих дітей живі тепер.**

було дуже багато постів: великий, різдвяний, Матері Божої, петрівка, спасівка... Щойно один піст скінчився, а священик у церкві оголошує новий піст. Навіть шлунок не встигав замаститися, як знову починався новий піст.

І ще треба додати, що навіть і в масні дні не можна було їсти масного середами та п'ятницями. Люди просто знепритомлювалися від постів, а декотрі то й не могли ходити. Їли пісний борщ, капусту, чорний хліб. А безрогі в нас ніколи не мали посту. Були випасені, здорові й сильні, бо на то їх і тримали, щоб мати з них сало та м'ясо. Корови й телята також пили молоко, але не дуже його й любили, бо забагато його мали. Я пригадую собі, що у великий піст так багато було молока, що коновками носили безрогим і телятам. Виробляли масло й сир, а маслянку виливали для худоби. А слуги та служниці їли пісний хліб і пили борщ, квашений із хліба. Малі діти не постили, а ми тоді якраз були ще малі. Одно було добре, що виробляли й олію з льону, то було людям чим мастити вареники, коржі й капусту. Тільки моя мама не любила того, бо мусіла варити вареники навіть у піст.

\*\*

Тато часто подорожував. Іздив купувати вівці на випас. Приганяв на пасовисько на літо, а на зиму відправляв назад туди, звідки приганяв. Де можна було їхати поїздом, то їхали

ним, а де не було залізниці, то йшли пішки. Їх було три-чотири господарі, що гандлювали вівцями. Де хтіли вступити, то ночували. Відвідували міста, села, заходили до церкви та знову йшли далі. Під зиму, коли вівці не могли вже пастися на полі, їх усіх зганяли докупити та гнали до теплих країв, звідки пригнали їх. То забирало щось із п'ять або й сім тижнів, залежно від погоди. І тоді мусіли ночувати в полі, де випало. Але ті господарі мали визначені села, де вони з вівцями могли переночувати. Я любила слухати, як тато розказував про свою подорож, які труднощі та неприємності мали в дорозі. А деколи було й весело та добре в дорозі, коли сходилися з іншими купцями та людьми. Тато був жадібний до знання. Він любив слухати інших, учитися й набиратися досвіду. Він з природи був поступових поглядів, хоч і без належної освіти. Як тато повертався додому, то якийсь час був вільний і любив уже вільно подорожувати собі до незаних іще місцевостей. Він був у Чехії, Мадярщині, Словаччині й Румунії та купував там такі речі, яких у нас не було, як, наприклад: хустки, кожухи, стьожки тощо.

У нас була велика родина, то тато мав кому привозити дарунки. Татові сестри поважали його, мали його за доброго й мудрого брата, як також опікуна. А молодші сестри, то навіть зверталися до нього на "ви". "Ви, брате, були там чи там?"

Коли я почала була писати до свого брата Івана до Америки, то не знала, як писати, чи на "ти", чи на "ви", звертаючись до нього. Він був мій найстарший брат, то коли мої тітки зверталися до тата на "ви", то ніби й я мала так само звертатися до свого брата. Але я швидко збагнула цю "мудрість".

Мій тато був тихої вдачі. Він не любив сваритися, але твердо стояв на своєму й був сталих переконань. Що чув чи знав за інших, то тримав для себе. Коли треба було комусь що сказати, то відверто казав тій особі без церемонії, чи щось добре, чи щось зле.

А дід, тобто його батько, був протилежної вдачі і мав нестерпний характер. Як що було не до його смаку, то сварився та кричав. А найбільше сварив мого тата, бо той був найстарший і мав перебрати на себе господарство. Проте дід був славний господар на цілий повіт. Вислочани поважали його, бо він ні в чому не відмовляв людям. Коли кому треба було чогось, то просив діда та знав, що він і коней позичить, щоб привезти дров чи збіжжя, і плуга, борони, млинка, ступи товтки пшеницю й жито на крупи та й інші речі.

Я пригадую собі одну надзвичайно прикру подію. Прийшов дід одного разу з гостини на підпитку з веселим гумором

і побачив на подвір'ї якусь машину, що не була на своєму місці. А було свято. Дід ще був далеко від хати, а вже було чути його. “От так господар! Та хіба так господарюють?” Відчинив він двері до хати й почав кричати на цілу горлянку. Однією рукою тримав двері, а другою розмахував ціпком. А були тільки одні двері з хати надвір. Бідний мій тато! Не мав як вийти з хати, то мусів утікати через вікно. А вікно не було таке велике, щоб можна було легко через нього перелізти. Коли б дід був тверезий тоді, то був би встиг добре набити тата, поки той перелазив через вікно. Але дід таки добре колесував з одного боку на другий, тим то тато мав досить часу пролізти через вікно. Позатягав тато машини на місце, але діда того дня й не бачив більше. Дід лютився зі злости, бо не мав на кому зігнати злість.

На другий день ціле село знало, що Матвій сварив свого сина Теодора, і той мусів утікати з хати через вікно. Люди оповідали й добродушно сміялися з такого господаря, що втікає з хати через вікно від старого діда. Тим часом тоді були ще такі часи, коли син, хоч би й великий, не посмів би підняти руку на батька. І крім того, тато любив згоду й мир удома й на селі, тим то ніколи не заводився ні з ким.

### Сварка за землю.

Два господарі сварилися за поле. Один заорав поза межу іншому господареві. Перший доводив судові, що він відорав назад ту частку, що належить до його поля. А той другий кричав на цілу горлянку й доводив, що та частка належить до його поля. Покривджений господар прийшов до нас і розказав татові про ту сварку, і загрозив, що піде до адвоката, щоб адвокат і суд навчили того дурня, як він має орати на другий раз.

“Зачекайте, зачекайте, Максиме”, — відказав тато, — “тепер я зайнятий і не маю часу з вами говорити. Прийдіть увечері, я буду мати час ту справу добре обдумати. Нині ввечері або завтра вранці порадилося, що ви маєте робити”.

Мій тато був війтом у селі Вислоці. Звичайно так і бувало, що люди найперше приходили до війта розказати й порадитися, що й як мають робити з такими клопотами.

Того самого вечора прийшов Максим нервовий та все ходив по хаті від однієї лавки до другої. Мама запросила його сісти біля мене й допомогти нам скінчити вечерю.

— Дякую, Євцю! Я два дні не можу й сісти через того дурня”, — відповів він.

— То напийтеся свіжої маслянки, я щойно вибрала масло, маслянка навіть не пристигла, — припрошувала мама.

Нервовий Максим дивився на тата, перевертав на колінах капелюха та думав собі, коли вже той Фецюньо встане від того стола? (Часами люди називали тата Фецюньо або Фецьо, хоч він називався Теодор).

— Ну, Максиме, ви два дні не їли й дві ночі не спали, то хоч напийтеся маслянки, бо сухою горлянкою не будете могли говорити, — запросив тато Максима.

— Моя горлянка не суха, я цілий мокрий, — відказав Максим. — Прошу вас, Фецюню, говоріть, що й як поступати з тим дурнем. Як кажуть наші люди: “відкладаний сир добрий”.

— Правда, правда, Максиме, — підтакнув тато.

Посідали коло стола.

— Ну, тепер, Максиме, розкажіть мені, що думаєте робити?

— Я їду до пана адвоката, хай він думає, як і що робити.

— Добре, Максиме, але адвокат не буде нічого думати, ані робити без грошей. Де ви візьмете гроші, щоб заплатити? Ви будете примушені закласти своє поле. А може статися так, що ви й Юрко просудите все, що маєте. І що тоді? Тоді ви й Юрко лишитесь убогими дурнями на ціле життя, а ваші родини бідними. Ліпше полагодьте цю суперечку самі, помиріться, будьте добрими сусідами та приятелями, як були досі. Та одна скиба поля не зробить вас багатшим, ані біднішим. Ходім до Юрка, будемо розсуджувати справу.

Такої вдачі був мій тато. Любив згоду, мир і спокій вдома й на селі. Коли треба було картати чи сварити, то робив справу особисто. Я ніколи не чула, щоб тато скаржився чи говорив щось лихе про інших.

Татові брати були протилежної вдачі, любили скаржитися й нарікати на свого старшого брата, будши в діда й баби. Можливо, вони були заздрісні старшому братові. Хоч старший брат Теодор, мій тато, не робив кривди своїм молодшим братам. Один із них жив осібно і кожного разу, коли приходив до нас, то тато, бувало, надає йому всього, що треба для худоби та для нього: збіжжя, сукна, шкіри, сиру тощо.

Другий брат також жив у своїй хаті, яку збудував йому тато, і таку, яку він хотів. Він мав все потрібне в господарстві. Він навіть їздив до Америки, але що, бувало, заробить, тримав усе тільки для себе. Його господарство також було велике.

Мої дядьки по мамі також іноді любили висловлювати жалі, що тато має більше господарство, як вони. Але дід і баба тільки слухали та взагалі не звертали уваги, бо завжди уникали сварки.

Теодор Сопінка був релігійний, поступовий, розумний і розважний селянин. Не все він приймав на віру те, що чув, навіть у церкві. Часто, бувало, в розмові з людьми чи навіть із жандармами, оповідав, як він думає й розуміє ті чи інші релігійні, політичні, економічні та громадські справи. У нас часто ночували подорожні люди, то розмови вечорами, бувало, точилися до пізньої ночі. Це було ще за австрійських часів, а треба сказати, що московський дух був активний тоді. Тато мій висловлювався проти того духу.

### **Брат Іван.**

Найстарший брат Іван, 18-річний парубок, як я вже згадувала, змовився з іншими хлопцями в селі, зібрали гроші, які мали, трохи напозичали та втікли до Америки. То було у великодню пору. Тато виїхав був по вівці, отже, його не було вдома.

Ті чотири хлопці, що втікли до Америки, їхали так далеко, доки їм вистачило грошей. А на корабель їм уже забракло грошей. Не знаю, до якого порту вони добралися, але телеграму до батьків вони прислали з Німеччини. Вони просили прислати їм гроші на шіфкарти, бо їдуть до Америки. Моеї матері брат Андрій Рьопка також виїхав по вівці з татом, а його син Дмитро також був серед тих, що втікли до Америки. Тітка і мама не знали, що робити. Порадилися й вирішили вислати гроші синам, бо однаково вони заявили, що не вернуться додому, а будуть десь поневірятися, поки зможуть виїхати до Америки.

Батьки повернулися додому і пригнали сотні овець, а синів-пастухів пасти вівці нема. Вони дуже нагнівалися на своїх жінок, що вислали гроші синам. Вони мали думку, що коли б хлопці не мали грошей, то мусіли б повернутися додому.

Мій брат Іван, Дмитро Рьопка та інші хлопці згодом прислали листи, що вони щасливо доїхали до Америки й добралися до Пітсбургу, де й перебувають у Василя Рьопки, моеї мами брата. Тітка, мама й інша рідня дякували Богові, що дозволив їм щасливо переїхати той страшний, глибокий і широкий океан. У Пітсбургу жило багато українців із різних повітів і сіл, а також і з Вислока було їх чимало, а тут до них приїхали ще односільці. То було на околицях Пітсбургу, у Мекіз Ракс та Шонсвіл, Па.

### **Пітсбург - Шонсвіл, Па.**

У Шонсвілі жили три брати Галенди: Теодор, Дмитро й Петро. Дмитро й Теодор готувалися на пресвітерських пасторів у Пресвітерській Семінарії в Пітсбургу-Алегені, а Петро був

місіонером-кольпортером. Вони запросили мого брата Івана на протестантську місію до Пресвітерської Церкви. Галенди та інші вислочани ходили до цієї церкви. Мій брат пішов. Йому сподобалась наука Євангелії та співи пресвітеріян. Отже, він почав учашати туди більше, ніж його колеги.

Прийшла вістка до Вислока, що Іван Сопінка пристав до “сальвишів”. Так називали наші люди тих, що ходили на пресвітерські богослуження. Наші люди бачили, що організація “сальвишів” збиралася по вулицях, співали та проповідували Євангелію. Український нарід мало знав історію Америки, а тим менше розбирався в різницях релігій. Тільки їхня церква, релігія та священники були правдиві й християнські, а всі інші — це еретики, перекінчики і відступники від правдивої католицької віри. Священники так навчали наш нарід, то вони тільки те й знали, вірили й робили.

У Вислоці люди знали про інші віровизнання: кальвінізм, лютеранство та про великого “еретика” Івана Гуса. Кожний, хто не визнає й не ходить до святої Католицької Церкви, той еретик.

Це було страшно боляче слухати такі слова батькам, діти яких — хлопці й дівчата — ходили на пресвітерські богослуження. Вони самі більше нічого не знали про ті вірування, а тільки те, що чули від своїх священників.

Дуже прикро було й боляче для батьків і родини чути від священників, що протестанти не вірують у Христа, Діву Марію та святих. Ті всі люди пропащі — вони Царства Божого не побачать, а будуть у пеклі навіки. Тільки тоді вони можуть спастися, коли навернуться, приймуть католицьку віру і перехрестяться наново.

### **Звичаї у Вислоці**

У Вислоці був звичай, що коли хто помер, то люди сходилися, як я вже раніше згадувала, до хати, де лежало тіло померлого. Увечері люди вибирали одного чи двох чоловіків читати Псалми. Люди сиділи біля померлого цілими ночами. Вони казали: “Ми прийшли світити нашому померлому”. То була їхня остання прислуга для їх сусіда чи приятеля. На такі вечори приходили й діти з батьками. Читачі читали Біблію, друковану українською мовою. Старші, поважні мужчини й жінки сиділи, склавши руки на колінах, і слухали святочно та шепотіли слова за читачем. Молодші хлопці й дівчата розмовляли одні з одними, а малі діти сиділи біля мамів, дивилися на мерця й питалися, чо-





Теодор Блажейовський, його дружина Анна й діти 1928 р.

му це він чи вона лежить, як люди є в хаті? Були й такі, що спали, аж хропіли, і не тільки діти, а й старші люди.

На другий день переказували іншими, що ходили світити небіжчиків. Як було мило й приємно слухати Псальми, що їх читали з української Біблії. Усе можна було зрозуміти, бо воно не так, як читають у церкві слов'янською мовою. Ще мерця не поховали, як священники довідалися, що біля нього читали Псальми з протестантської Біблії, тобто іншої віри, а не з католицької старослов'янської Біблії, якої трималися в церквах. Вони казали, що ту американсько-українську Біблію написали еретики. Це ніби великий гріх.

### “Сальвиші”.

У Вислоці слово “сальвиш” було гірше, ніж еретик, Лютер, Кальвін, одним словом, гірше, ніж чорт. Воно було нове, чуже для наших людей; вони не знали, що воно означає й звідкіля воно взялося. Може деякі священники й знали, але вони не хотіли, щоб люди знали правду. А слово “сальвиш” походить від назви американської організації “Сальвейшен Армі”. То релігійна організація, яка виконує добру християнську роботу.

Люди, що були в Америці й повернулися до Вислока, були трохи просвічені. Вони знали, що є одна Біблія, але різними мовами й українською також. Для них то слово не було таке страшне, і вони не вважали, що ніби гріх читати “сальвишську” Біблію.

Коли надійшла вістка з Америки, що Іван Сопінка пристав до “сальвишів”, це була велика зневага для моїх батьків і для цілої родини. Це слово звучало гірше, як чорт. Люди були звичаєні чути, що Кальвін, Лютер та Іван Гус — великі еретики. А тут нове слово “сальвиш” зовсім нечуване перед тим. То було гірко та прикро слухати. “Сальвиші” відрікаються Христа, Діви Марії, топчуть образи і плюють на них, а відтак перехрещуються на “сальвишську” віру. Так писали вислочани до своїх родичів і знайомих. І так казали ті, що поверталися з Америки. Мій брат Іван не писав нічого про те, що він заходив до “сальвишів”. Але писав, що він тепер пізнав, що зробив кривду батькам, що виїхав з дому так, як блудний син. Залишив хату, батьків, усе майно-достатки та виїхав у світ, то мусить сам про себе дбати.

\*\*  
\*\*

Однієї неділі священник у церкві говорив про “сальвишів”, що вони найбільші й найгірші грішники-еретики від усіх інших еретиків і відступників від нашої правдивої віри.

Я була в церкві й усе те слухала. А люди дивились на мене. Мені було соромно. А після того мене обняв великий жаль за моїм братом Іваном. Адже він, я думала тоді, запродав свою душу “сальвишам” і ніколи не побачить Божого Царства. Я тоді сильно розплакалася, аж ридала від жалю. Жінки стали втихомирювати мене, а я ще більше почала плакати й загикуватися, не могла й говорити. І раптом сильно крикнула на свою тітку: “То мій брат через ваших синів пристав до “сальвишів”. Брати Галенди були в Пресвітерській Семінарії й готувалися тоді на пасторів. Тітка втихомирювала мене й казала, що то неправда, що священник говорив. Вона роз’яснювала, що її сини й мій брат не пристали до жадних “сальвишів”, а вірують так само, як і ми тут, але не говорять таких небилиць, як ось ми чули в Божому храмі.

### Приповідка.

Люди на селі швидко довідались, як священник сварив і називав тих, що заходили на пресвітерські богослуження (сальвишів”).

Другого дня проходив жандарм дорогою. Став він над річкою й дивився, як бавилися діти. Ми всі повставали, бо настрашилися жандарма. Чого він тут зупинився і дивився на нас...

А він запитав: “Чи тут є хтось від Сопінки?” Як я це почула, то зі страху аж мороз пішов поза шкіру. Певно заарештує мене за мого брата, що став “сальвишем”! Він спитав, чи тато мій дома. “От, ще й тата забере з дому!” — думки шугали в голові, мов блискавки під час громовиці. Мене аж трусило зі страху. Заледве я відповіла, що тато буде вдома аж увечері, а я мушу бути вдома, бо бабуся слаба й є малі діти, отже, я не можу нікуди йти. Жандарм пішов долом селом, розглядаючись по річці Вислок, що так бистро й енергійно пливе, і жандарм наче за нею плив. Я тішилася, що він ніразу не озирнувся на мене.

Надвечір люди верталися з поля, пастухи гнали худобу, усе гомоніло, було весело. Велике червоне сонце поспускало прекрасні кольорові паси. І на моїй душі стало мило, приємно. Я відійшла від страху і заспокоїлася. Сказала татові, що жандарм питався, чи він удома. “Чого жандарм мав питати про мене? А що ти сказала йому?” Я відказала: “Тато буде вдома аж увечері”. “А він що?” — “Нічого, пішов долом селом”.

Мама приготувала вечерю, було тільки покласти на стіл. Але чекала, аж усі робітники зйдуться до хати, щоб усі разом почали їсти. Коли раптом побачили високого молодого жандарма, що йшов кам'янистим подвір'ям у жандармських скірнях (чоботях), аж гук відбивався за кожним кроком. Я знову перелякалася й подумала: “Тепер напевне щось станеться татові й усім нам”. А тут до хати і тато увійшов із жандармом. “Ну, господине, маємо гостя. Вечеря готова?” — “Готова, готова”, відповіла мама. Понасипала вона в полумиска червоного грибного борщу, що розпустив пах на цілу хату й подвір'я, та пироги з капустою. Молодий жандарм із великим смаком і поспіхом їв пшеничні пироги й переносив дерев'яною ложкою борщ із полумиска до рота, аж тато звернув йому увагу, щоб уважав на жандармський уніформ. Жандарм подякував мамі за вечерю. “Я давно не їв такої доброї здорової вечері. З якого борошна пироги? — запитав він. “Із пшеничного”, — відказала мама, — “ми самі мелемо пшеницю на пироги”. “Мабуть, тому вони й смачні”, — зауважив жандарм, — “свою господарську їжу не варто міняти на млиновий петель”.

По вечері слуги пішли з хати робити порядок коло худоби, діти полягали спати, а мама й служниці прибирали по вечері. Тато й жандарм засіли собі коло столу й весело розмовляли про обставини по тих селлах, що їх той жандарм обслуговував: про війтів, сільські уряди, церкви, священників тощо.

Жандарм зауважив, що йому кількох господарів оповідали, як священник минулої неділі в церкві говорив про якихось

“сальвишів” в Америці. Тато ствердив, що таке було. Сам він у церкві не був, не була й жінка, але дочка була, то розказувала й була знервована та дуже плакала в церкві й удома.

“Я хочу про щось спитати пана Сопінку”, — сказав жандарм. “Прошу”, — відказав тато. “Чи то правда, що ваш син Іван пристав до якоїсь віри, що називають тих людей “сальвишами?” — “Кажуть люди, що правда. Він писав, що заходить до протестантів і що йому подобаються їх відправи в церкві та ті люди, що ходять до тієї церкви. Але він не пише про жадних “сальвишів”. Треба написати й запитати його, що то за віра у тих “сальвишів”, як їх називають”.

“Пане уряднику”, — сказав тато, — “мій досвід такий, що не все те правда, що каже священник у церкві. Кожний швець набиває черевики на своє копито. Усі ті еретики, відступники, переступники, лютерани, кальвіністи, гусити, — всі вони вірують у Бога, в Христа, всі вони суворо притримуються Біблії та Євангелії. Вони високо вчені й добрі люди. Притримуються перших християн. У них відправа в церкві скромна: співають, читають Біблію й моляться щиро. Я був на таких богослуженнях, коли ходив по вівці. Коли повертався додому, то ночував у Чехах, Мадярщині, Словаччині, то люди запрошували мене на свої відправи. Я не все зрозумів, що вони говорили, але мені сподобалися їхні богослуження. Вони кохаються в книжках і мають їх багато”.

У хаті була тиша, усі пішли спати, а дехто то й похроплював потроху. Я спала за столом на лавці, недалеко від тата, а жандарм сидів біля вікна, бо курив, а тато не любив диму. Я ніби спала, але все чула, що говорили між собою тато й жандарм, і мені дуже приємно було чути, що ті еретики мудрі і мають багато книжок. Я любила книжки, але не мала що любити, бо їх не мала. Ті слова: “учені, мудрі, добрі люди і що мають багато книжок”, ніколи не виходили мені з моєї думки. “Багато книжок... багато книжок... багато книжок...” — ці слова й тепер відгукуються у моїй голові.

Ось обізвався жандарм: “То значить, що ви годитеся з тим, що ваш син зробив?” — “Я ані годжуся, ані похваляю те, що мій син зробив”, — відказав тато. — “Він виїхав з дому без мого дозволу, я навіть і не був удома тоді. Він та інші хлопці втікли з дому до Америки. Усі чотири хлопці були молоді, ще не мали й по 20 років. Вони не знали ще й не розуміли, що то значить життя поза домом, де треба заробити собі на кусень хліба, на убрання та заплатити за помешкання. Поки мій син заробляв потроху, то тримався в порядку. А як почав заробляти

ліпше, то став парубочити: мав багато товаришів, приятелів. Товариші спровадили його на пусту дорогу. З ними він став пити, курити, гуляти, — забув сам за себе, а не то за дім, батьків, бож навіть і не написав нічого додому за два місяці. Так думав я собі, але нараз одного дня листоноша приніс листа від мого сина. Я дуже втішився, мов з неба той лист прийшов. Ось цей лист:

“Мої дорогенькі татусю й матусю! Прошу простіть мені, що я поступив, як той блудний син. Покинув дім, родичів і всі достатки для життя і поїхав шукати гойного життя”.

Читали ми той лист, а сльози котилися всім, мов дощ із солом’яної стріхи.

“Прошу вас ще раз, дорогенькі тату й мамо, простіть мені, що так довго не писав до вас, відтепер буду писати часто й усе розкажу вам про себе та мое життя. Іван”.

“Перечитавши цього листа, легко зрозуміти, що безбожна, нехристиянська людина не могла б написати таке, та ще й так каятися в тому, що покинув батьків, вважаючи це за гріх. Бенкети, пиятика та всіляка розпушта нищить людину. А Христова наука гоїть гріховні рани й дає сили людині жити чесним життям”, — закінчив тато.

Жандарм здивовано зауважив, що ніколи ще в житті не чув такої милої, приємної й повчальної бесіди. “Дякую щиро за все, я мушу йти далі”.

Мій син прислав ось цю карточку на свята:

“Зрозумійте правду, і правда визволить вас” (Єв. Івана 8:32). “Коли ж Син визволить вас, справді вільними будете” (Єв. Івана 8:36).

\*\*\*

Я ходила до школи, але не вміла ще писати, то й думала, що коли б я вміла писати, то написала б до мого брата і він повернувся б назад на нашу віру. Таких слів, що їх бачила в першій читанці: мама, тато, жаба тощо, то я швидко навчилася. Але еретики, Кальвіни, “сальвиші”, — про них я часто чула, але не знала, як їх написати. І не мала кого спитати, як ті слова писати. У другій і третій класі, як слова могла була висловити, то вже могла їх і написати.

Я написала першого листа до брата, а адресувати пішла до сусіди, який був уже в Америці та знав Івана, знав, як він живе і яка його адреса.

Той мій перший лист був такого змісту: “Дорогий брате! Мама, тато й я не любимо, що ви пристали на іншу віру. Ми ду-

же плакали, як піп у церкві кричав на вас. Ви до царства ніколи не підете, а будете в пеклі горіти, бо ви плювали на Христа та Його Маму. Ми хочемо, щоб ви навернулись до нашої віри”.

Це була щира молитва та прохання до брата, щоб навернувся назад до нашої віри. Мені було жаль, що так добре все за нього говорили, а він ось який... Як він міг такий гріх учинити?

Брат швидко відписав на мого листа. Подякував мені, похвалив, що гарно написала та просив, щоб я частіше писала до нього, бо все зрозумів. Він не думав, що я так добре вмю писати. Я тоді не могла ще прочитати сама його листа, то пішла з ним до сусіди, щоб прочитав мені. Він один знав, що я писала листа до Івана, але не знав, що саме в ньому було написано.

Батьки не вміли ні писати, ні читати. Старший брат Василь також не вмів. Іван мав добру початкову школу, бо тоді були наймані робітники, які робили на полі, пасли вівці і ходили коло них вдома. А як він виїхав, то було вже трудніше наймати робітників, то Василя не посилали вже до школи. Він мусів працювати й пасти вівці. Мені також не дозволяли ходити до школи навесні й восени, а тільки взимку, коли не можна було вийти з хати через сніги, ото тоді й іди до школи. Але я якось викручувалась і ходила...

### **Школа й книжки.**

Брат Іван прислав мені книжечку “Життя Христа” з образками. Історія Христа від народження аж до воскресення. Образки показували Вифлеєм, Матір Божу, Христові чуда, як Він уздоровлював слабих, Його муки та смерть. Цю історію я добре знала й любила читати, бо то була наша віра. Брат писав, щоб я читала ті книжечки для себе та для мами. У другому листі він питав, чи я вже перечитала книжечку з Америки, чи подобаються мені ті оповідання, чи мама слухали і що казали на те.

Я відписала, що люблю читати цю книжечку й часто читаю її. Мама й тато також люблять її, бо то наша віра. Ми так віруємо і наш священник так проповідує в церкві.

Мама казала, що вона хоче, щоб і він так вірував і читав таку книжку. А люди так кажуть: “сальвиші” такі, що вмють добре обманювати людей, щоб їх перетягнути до себе. А відтак примушують людей відрікатися від Христа і плювати на образи Христа й Божої Матері та всіх святих.

На це брат Іван так відписав:

“Дорога сестричко! Мене тішить, що ти читаєш про Христа і що любиш читати, бо то, як ти пишеш, наша віра, і так проповідують у церкві. Я також читав про життя Христа в такій

книжці, що я вислав тобі. Я перечитав її кілька разів. Тепер я читаю велику Біблію. Вона більше оповідає про життя Христа, Його науку і про всіх апостолів і святих людей, що жили ще перед тим, як Христос народився.

Усі церкви, до яких я ходжу тут, учать так само, як написано в Біблії. Ті люди вірують у Бога, у Христа, у Матір Божу та апостолів так само, як і в нашій церкві у Вислоці. Я дуже люблю слухати, як тут навчають. Я багато дізнався про Бога, Христа та всіх святих людей. Також навчився, як я маю жити та що робити, щоб увійти до Царства Божого. Я не пристав до жадної іншої віри і нашої не покинув. Ті люди, що називають нас “сальвишами”, самі не знають, що говорять, — вони кажуть неправду”.

Сама я читала про життя Христа з великим зацікавленням. Я не могла була зрозуміти, як Христос міг стерпіти такі муки. Коли слуга вдарив Христа в лице, то Христос не вдарив архиерейського слугу, не віддав йому. Я таке ніколи нікому не подарувала б. Коли б хто вдарив мене раз, то я мусіла б віддати два рази. Я часто думала про Христа, що так багато ходив і помагав людям, а жиди мучили Його й нарешті віддали Його на розп'яття.

Учителька оголосила в школі, що прийдуть нові книжки до школи. Хто хоче купити, хай принесе завтра дві корони до школи. Ці книжки тільки для тих школярів, що вміють добре читати. А тих книжок небагато. Тим то, хто раніше принесе гроші, той дістане книжку. Я любила книжки й постановила собі купити ту гарну дорогу книжку. Другої такої книжки не буде ніде на селі, бо не було читальні і ніхто із школярів не мав її.

Я просто бігла додому, щоб сказати мамі, що хочу дві корони на нову, гарну книжку з образками. Мами ще не було вдома з поля. Я пішла назустріч їй, коли вона вертала додому. Я відразу ж їй сказала, що учителька загадала принести дві корони завтра до школи, що вона купила великі книжки для тих, що вміють добре читати.

“Ну, а ти вмієш читати?” — запитала мене мама. “Так, я можу ліпше читати, ніж ті дівчата, що сидять біля мене. І сама вчителька казала”, — відповіла я.

“Марусю, ти маєш інші книжки, то досить з тебе”. “Мамо! Учителька казала, що тих книжок нема багато; хто завтра принесе гроші, той дістане ту книжку”. “Чи то примусово треба купувати кожну книжку, що учителька дістає? Перше перечитай усі ті, що маєш, і ті, що брат прислав”, — сердито заува-

жила мама. “Я давно всі перечитала. Тепер мушу купити нову”. Я розплакалася й не переставала ставати на коліна перед перемученою мамою, що ледве йшла, несучи, що треба було на вечерю. Мамі увірвався терпець і вона вдарила мене по плечах. Я заверещала від злості, але мама почала тормосити мене, щоб не верещала, бо люди зглядаються.

Коли ми зайшли до хати, я далі почала ходити за мамою, припадаючи на коліна. Мама знову загрозила, що замкне мене до комори, як не буду тихо сидіти.

Мені зробилося шкода мами. Наш старенький дідусь не любив, як діти плакали. Він часто дорікав мамі, що розпустила нас і що не вміє виховувати дітей. Таке бувало, що плаксивих і крикливих дітей замикали до темної комори. Я знала, що то значить бути замкненою до комори.

На другий день вранці мама дивилася на мене, так ніби ніколи мене не бачила. Очі мої понапухали від плачу, червоні, мов редька, ніс, мов морква. А я знову ходила за мамою та все шепотіла: “Я хочу дві корони... Я хочу...” Тоді мама встала на лавку, зняла баняк із полиці і потормосила ним. “На! Іди, паскудна потворо! Як я побачу учительку, то спитаю, чи то таке важливе купувати кожного разу, як вона каже...” Так закінчилося випрошування в мами грошей на книжку.

Я зав'язала гроші в хустинку та сховала за пазуху. Прийшла до школи, а... грошей за пазухою не було, ані хустинки. Що сталося? Де й як я загубила? Ще було завчасу до школи. Я постукала до дверей учительки. “Слава Ісусу Христу!” “Слава, слава навіки”. “Я... Я... Я принесла гроші за книжку, але не можу знайти їх”. Я була така настрашена й залякана, що вже сльози позамерзали, душило мене, що й важко було вимовляти слова.

“А що таке сталося?” — запитала мене вчителька. Вона дала мені води промочити горлянку, бо все висохло з перестрахи. Обидві ми шукали грошей та хустинки, але не знайшли. Учителька сказала йти до кляси й нікому не говорити, що загубила гроші. Вона пообіцяла, що коли надійдуть з пошти книжки, то вона заховає для мене, тільки щоб я не плакала.

А в мене в голові роїлася одна думка, де й як я загубила ті гроші? Я хотіла, щоб якнайшвидше кінчилася школа, бо нічого не чула і не могла розуміти, що говорила вчителька.

Вийшла із школи, сіла під деревом тай думала, куди тепер іти. Ні книжки, ні грошей! Що скажу мамі? Піду до тітки, це недалеко від школи, подумала я. Я знала, що тітка не дозволить мені довго бути в неї, а випровадить додому. Тоді, поду-



мала я, може пересплю на сні в stodолі. Але то зле, бо будуть шукати й думати, що цигани вкрали мене. Що буде, то буде! Скоріше чи пізніше треба буде показати книжку, а її нема. Тоді скажу, що та як усе сталося. Ото мама буде тішитися та скаже: “А що? Я говорила! Не треба тобі тієї книжки, отже, другий раз слухай мене!!!”

На моє щастя, мама була зайнята в господарстві. Треба було дойти корови, погодувати дріб і худобу, а діти дерлися до неї, а вона не знала, до чого перше братися. Мама та дві служниці поки виділи щось із 12 чи 15 корів, то вже й зійшов глибокий вечір. Я сиділа тихенько, лушила горох на вечерю. Коли б тільки вони доїли ті корови довше, то я піду спати за той час, думала я. Не хотілося чекати на добру варену вечерю. Лушила та й лушила горох. Уже було щось із півкірця, але я не казала бабці, щоб хтось мені допомагав. Я зробилася добра й покірна.

Бог вислухав мою молитву. Я цілий день думала про те, що мені робити. Як сказати мамі? де буду спати? Але мама була така зайнята, що не мала часу й думати за мене, а не те що про книжку питатися.

Бабця сказала мені скинути спідничку й сорочку, щоб були чисті на завтра до школи. Я скинула спідничку, зложила її добре, а коли почала стягати з себе сорочку, що мала тісні рукави, то вивернула її на другий бік, а в цей час щось раптом упало на долівку. Що це? О, Боже! То ж моя хустинка з двома коронами грошей. Обіймала й цілувала хустинку та гроші довший час, бо не мала когось іншого обіймати й цілувати. Тішилася дуже. Ніхто не знав і не помічав мого страху, то не було й з ким радіти. Коли людина зазнає страху та смутку, то й знатиме, як радіти, коли стане ліпше. Я спала на своєму ліжку, а гроші все ж таки поклала за пазуху. Солодко спала, але час від часу прокидалася й помацувала, чи є гроші.

На другий день я вже не йшла до школи, а бігла, і гроші тримала в руці. “Слава Ісусу Христу! Я маю дві корони, пані учителько!” — звернулась я до неї, як тільки побачила її. Це була єдина людина, з якою я могла тепер поділитися своєю радістю, як день перед тим ділилася з нею своїм смутком... Що за радість! Я цілувала обидві руки учительки, аж бідна вона відштовхувала мене від себе.

“Ось маєш книжку й папір, обгорни її добре та тримай чисто”. “Дякую... Дякую...”

Додому я йшла весела з книжкою під пахою, біля серця. Вже не думала, що казати мамі й де буду спати. Час від часу спинялася та присідала, щоб подивитися на книжку.

Мама накинулася, чого я так пізно прийшла, і загадала лушити біб. Ох! Учора горох, а нині вже біб! Все лущи та й лущи! Хай би хтось інший ще полушив. “Чи ж я сама маю полушити оту повну діжку бобу?” “А ти будеш нові книжки купувати та з ними бавитися?” — погрозово запитала мама.

Через якихсь два дні мама спитала, що то за книжки, що я мало очей не виплакала за неї. Я показала книжку й розказала, що було сталося.

“Дівче, дівче, яке ти уперте й неслухняне! За таку дурну річ терпиш без потреби. Ти не будеш учителькою, то не купи більше книжок”.

Моя мама була добра, мила, приємна, усі робітники любили її. Я також любила маму, але щодо школи та книжок, то ми тут не сходилися та зчинялися сварки в хаті через мене. Мені ще й тепер неприємно, коли згадаю, що так бувало.

### **Мама й бабця.**

Одного разу моя мама й я були разом у полі. Мама викупувала картоплю, а я збирала та сортувала їх, кидаючи до кошиків: малі до одного, великі до іншого, а гнилі до третього. Багато було тієї роботи. Я любила розмовляти, випитувала за людей, за їхніх батьків, рідню, братів, сестер. Навіть я не знала материних сестер, бо вони жили далеко від нас у тому самому Вислоці, але Вислок був дуже великий, то я не знала, хто належить до нашої родини. Мене цікавило знати за всіх з нашої рідні, тим то я все розпитувала маму.

“Ну, то йди вже, іди збирати картоплю”, — підганяла вона мене.

Пішла я й позбирала швидко, посортувала та й знову стала біля мами.

“Ти щось занадто швидко зробила. Певно, понакидала гнилих до здорових”. “Ні, всі здорові”.

Отаку дитячу розмову я провадила із мамою під час роботи. Моя мама залишилася сиріткою, будши ще зовсім малою. Вона навіть не пам’ятала своєї рідної мами. Дістала другу маму-мачуху, яка була для неї дуже добра. Я вже була досить велика, але не знала, що та наша бабця була їй ота друга мама. Не знаю, чи я колись довідалася б про це, коли б я не була така говірлива й допитлива.

## Відпуст.

Якось священник оголосив у церкві, що того літа буде десь великий відпуст. Я не пригадую, де саме він мав бути, а пам'ятаю, що священник просив людей, щоб якнайбільше поїхали на той відпуст. Мене зацікавило слово відпуст. Я спитала маму, що люди роблять на відпусті і чи не можуть на той відпуст поїхати такі діти, як я. Я дуже любила ходити до чужої хати, на друге село, до іншої церкви, на весілля, на хрестини, навіть де лежав мерлець, бо коло нього було звичайно багато народу, що навіть здалека приходили чи приїздили.

Мама розказувала мені про відпуст так: “Люди їдуть на відпуст молитися, приносять жертву Богові, сповідаються. Також там продають різні гарні речі: полотно, хустки з великими квітами, дуже гарні стрічки, медівники, цукерки, намиста, обручки тощо”. Стрічки й обручки мене найбільше зацікавили.

Мама мені сказала, що сама вона ще ніколи не була на відпусті, тим то вважала, що було б добре, коли б ми обидві поїхали та взяли із собою нашого Петра. Мій брат Петро був ще маленький. Він упав з коня і пошкодив собі ногу. Мама думала, що було б добре поїхати на відпуст, помолитися й дати на офіру Богові, щоб священник помолився за нього. Ми з мамою обговорили ті справи докладно. Ми дуже прагнули й бажали допомогти нашому маленькому Петрусеві видужати.

Петрусь був довший час у шпиталі у Львові. Йому там кісточки недобре склали і вони зрослися неправильно. Тим то він залишився кульгавим на все життя.

Мама розказала татові про відпуст, що за нього священник говорив у церкві, і прохав, щоб кожний, хто може, щоб поїхав. Мама сказала, що хоче взяти дитину Петра. Може йому допоможуть вилікуватися з його кульгавости. Люди оповідали, що багато різних калік видужували. Бог може вислухати й нашу молитву та виздоровити дитину Петруся.

Тато відповів так: “Той Бог, що буде на відпусті, Він є й тут біля нас. Коли ти думаєш, що Бог може уздоровити дитину, то піди до комори й помолись. Розкажи все Богові так само, якби ти говорила на відпусті. Бог може вислухати тебе в коморі так само, як би ти була на відпусті”.

Мамі було прикро це пережити. Вона таки пішла до комори. Я не бачила, чи вона молилася, чи ні, але бачила, що вона гірко плакала. Ми обидві плакали, чому наш тато такий немилосердний і не хоче допомогти своїй рідній дитині.

Я й мама по-різному розцінювали відпуст. Вона все думала про свого сина Петруся, аби допомогти йому прийти до здоров'я, а я мріяла поїхати на відпуст, на ярмарок, щоб подивитися, де то є і як то там є, закупити собі гарних речей: полотна з гарними квітами на спідничку, стрічок, намиста, обручок тощо.

Мама й я мали добру нагоду довгий час розмовляти, бо було про що. Ми ходили разом у поле робити: вибирати льон, коноплі, картоплю, жати жито, пшеницю тощо. Мама працювала, а я крутилася біля неї та все базікала, що слина приносила на язик. Мамі аж нудно стало, і вона просила мене перестати говорити, бо їй від тієї пустої бесіди аж голова розболілася та на сон розбирає. Правда, я перестала говорити, але й далі собі думала про відпуст.

Через два чи три дні священник знову оголосив у церкві, що відбудеться відпуст недалеко від Вислока. Тепер я напевно піду на той ярмарок, — подумала я. Недалеко, то можна й пішки зайти. Христос ходив пішки й апостоли також. Мені хотілося й подобалося зробити те, що наймиліше Богові. Літо минало, прийде осінь, роботи в полі мало, то добрий час буде на відпуст. Час від часу я пригадувала мамі, що має бути знову восени, але вона сердилася. “Ти знову починаєш!” — “Так то буде близько, і роботи не так багато в полі, а я можу не піти до школи тих два дні. То чому не можу піти подивитися?” — відповіла я їй із запитом.

Мама нарешті сказала мені, щоб я сама попросила тата, щоб пустив мене на відпуст. Якщо тато дозволить, то й вона не буде заперечувати. А сама не хотіла говорити з татом про це.

Це була найтрудніша ситуація, бо перекопати в чомусь тата, треба було бути добрим дипломатом. Адже тато не дозволив мамі їхати, щоб уздоровити маленького братика Петруся від недуги. То яку важливу причину можу я подати? У моїй голові в'язалися різного роду думки. Перше треба довідатися, хто із сусідів їде і чи буде безпечно з тією людиною їхати. Я таки не переставала час від часу переказувати мамі свої думки та пляни. Бідна мама сказала: “Мені аж вуха болять від твоїх плянів”.

Коли й де я можу з татом говорити? Хіба під час молитов можна було йому це сказати. Тато вчив мене всіх молитов, які знав сам. Навіть “Помилуй мене, Боже!” (Псальма 51). Тато часто питався, чи я вже знаю. Люди казали, що хто знає ту молитву, то й увійде на небо. А я дуже хотіла піти на небо.

Мій покійний тато завжди був зайнятий, бо все кудись їздив. Отже, треба було наперед замовити час на бесіду з ним.

А якщо раз він сказав “ні!”, то ні, і не можна було вже запитатися його вдруге.

Наприкінці жнив була слота, і, на моє щастя, тато кілька днів був удома ввечері. Тато сам шив усе грубе вбрання для родини та для робітників.

По вечері гамір дітей у хаті затих, а робітники забираються до роботи. Тато переглядає свою кравецьку роботу й починає потроху шити. Я пильнувала нагоди поговорити і думала, про що саме треба насамперед запитати. “Чи татусь хочуть слухати моєї молитви? Я ще не знаю її добре, тієї молитви — Помилуй мене, Боже!” — придобруючись, тоненьким голосом промовила я. “Чому ні? Говори!” — сказав тато. Я проказувала молитву, але все думала, як би то почати про своє. “Чи тато чули, що священник говорив за відпуст?” — нарешті наважилася я перейти на своє. “Так, я чув. Священник може їхати чи йти. Люди вже звезли з поля його збіжжя”. — “Ну, то й наше вже завезене. Ото трохи картоплі та моркви, ото й усе”.

Нарешті я вирішила перейти безпосередньо до того, чого хотіла, і почала. “Татусю, я дуже хочу піти на ярмарок. Я ще ніколи не була на ярмарку. Там багато є гарних речей. Я хочу побачити їх та й купити собі дещо”.

“Ти не можеш сама йти, бо це небезпечно для дітей”, — суворо проказав тато. “Тітка Галонька йде, отже, я можу йти з нею. Ми підемо пішки, то я мушу встати раненько”. “То ти мушиш устати о 4-ій годині. Я посаджу когута до сіней, він добре співає”.

Я тішилися й поцілувала свого любого татуса в обидві руки за те, що дозволив мені йти на ярмарок.

Рано-вранці мама потормосила мене за плече. “Когут піє та й піє що дві хвилини, а ти хропеш, аж ліжко трясеться”. Моя тітка стояла вже на подвір’ї біля дверей, чекаючи на мене. Я була така спляча, що не могла одягтися, усе з рук випадало. Але треба було йти на відпуст чи то на ярмарок, бо тато другим разом уже не дозволить піти. Як вийшли ми з хати, було ще темно, тільки червонясті паси показувалися на сході. Це було вперше, що я бачила, як червоне величне сонце випливало з-за гори, мов велике колесо. Моя душа підносилася до Бога. Я дуже раділа, що йду на відпуст. Це був правдивий душевний відпуст, серце сокрушенне, а не смиренне.

Що ближче було до ярмарку, то більше й більше людей сходилося на одну дорогу. Декого підвозили до головної дороги. Жінки несли взуття в руках, а самі йшли босі. Казали, що

Бог так любить, що то є офіра для Бога. Мені хотілося придобритися Богові, то я також ішла боса. Ноги через якийсь час покритися кров'ю, але то нічого, так має бути. Я трохи покуляла, та й знову бігла за людьми. Я була одна з малих дітей, то всі задивлялися на мене. І мені було соромно. Усі питалися: “А чиє то дівчатисько?” А декотрі любесенько питалися: “Чия то маленька дівчинка?” Мені було приємно слухати гарну розмову. Коло полудня підійшли близько до ярмарку. Ох! Як багато людей! З усіх сторін поприходили. Я ніколи ще не бачила стільки людей і так різно одягнених. Я задивлялась на всіх, а моя тітка підганяла: “Ходи, ходи, бо ще вкрадуть тебе! Пам'ятай, що тато наказував тобі пильнуватися і триматися мене”.

Неначе я зайшла в густий ліс, де нема ні дороги, ні стежки, куди можна було б ступати ногою. Сила-силенна людей, різного віку й вигляду, багато старших чоловіків і жінок. Майже всі босі, а черевики чи ходаки вони несли на плечах.

Стояли столи, виповнені різним крамом: полотно з мальовничими квітами, хустки, стрічки, медівники, цукерки, содові води різних кольорів. Чого тільки тут не було? Усього було досхочу для невибагливих потреб селян. При кожній стежці була буда, де сидів священик і сповідав людей. Далі від базару, на ринку при дорозі, великий натовп різних калік: без рук, без ніг, без очей, навіть малий хлопець без вуха. Виглядало, неначе великий стіжок снопів був розкиданий, порозв'язуваний. Старі чоловіки, жінки, малі й старші хлопці та дівчата, навіть маленькі діти. Старші сиділи, а маленькі лежали на землі ближче до дороги, а старші за ними. Мої очі мов прилипали до тих калік. Тітка, з якою я була, просто тягнула мене за руку то від однієї каліки, то від другої. Це було вперше, що я бачила таку страшну силу калік. Того вистачає мені на ціле моє життя. Коли тільки я пригадаю собі старий край, то та страшна картина калік так і насувається мені на очі. Найбільш боліло мені серце за маленьких дітей. Старші жінки часто оповідали, яких калік вони бачили на ярмарках, але я ніколи не повірила б, коли б сама не бачила на свої очі.

За кілька годин я наситилася відпустом. Ноги перестали боліти, але в голові мов носила мішок каміння, така була пригноблена тим жалем до тих малих діточок, сліпих, без пальців, без вух тощо.

“Ходи, ходи!” — сказала тітка, — “ми ще маємо багато ходити”.

Я була готова навіть зараз вибратися додому.

“Ми будемо десь біля півночі”. О, Боже! Що я тут буду робити до півночі? Мої очі вже не могли дивитися навіть на ті прекрасні стрічки та намиста, за якими я так тужила й хотіла їх мати.

### Свічки.

На ринку було багато столів, щось подібне до яток. Ми підійшли до стола, на якому було багато свічок: великих, малих, розмальованих квітами, навіть були в формі різних фігур, наприклад: чоловіків, жінок, а то просто руки й ноги, навіть і пальці. Моя тітка купила собі дві руки з воску. Вона наказала мені постояти біля ятки, а сама пішла до середини. Мене зацікавило, що тітка буде робити з тими руками в буді.

“Що будете робити з тими руками?” — запитала я. “Дам на офіру Богові, а священик буде молитися за мої руки, щоб виздоровіли”. Мені пригадалося тоді, що справді тітка, коли приходила до нас, то завжди скаржилася, що не може спати, бо дуже болять їй руки. Вона мала запалення суглобів, так званий артрит.

То була велика новина для мене. Я подумала: “Як то добре, що я тут, на тому відпусті. Я також можу зробити багато доброго для мого брата Івана. Тітка вийшла з буди без фігури і потягнула мене йти далі. Я не знала, як сказати їй про Івана, що я хочу йому допомогти. Тітка взяла мене за руку, і тоді я сказала їй, що я також хочу купити свічок. “Нащо вони тобі?” — запитала тітка. “Я хочу купити хлопчика і дати на офіру за мого брата Івана. Чи ви думаєте, що священик буде молитися за нього”. — “Купи, то не пошкодить”. По мені аж теплий вітер подув. Моя голова стала легша, мов мішок із камінням хтось з неї вийняв. Тепер мій брат напевне, подумала я, повернеться до нашої віри. Я вибрала гарного хлопчика з воску, молодого, такого гарного, приємного, що аж поцілувала його. Але як занести? Що сказати священикові? Може він буде сварити, як той усе сварить у церкві й називає всіх “сальвишами”, переступниками тощо... Але раз купила, мушу офірувати. “Неси до священика”, — підганяла тітка, — “бо нема часу”. Я притулила фігурку до грудей і несміливо пішла до тієї буди, де була тітка. Сльози повернулися мені на очі, і я все тремтіла від страху. Священик, побачивши мене, покликав до себе й запитав, що я маю. “То мій брат Іван, він в Америці. Там він пристав до іншої віри. А я хочу, щоб він навернувся до нашої віри”. — “А що ж то за віра, до

якої він пристав?” — “То “сальвишська”, протестантська віра. Вони не вірують у Бога, ані в Христа, ані в Матір Божу. Наш священник так каже. Я принесла цього хлопчика на офіру Богові та щоб ви молилися за мого брата і за його душу. Він запродав свою душу чортові. Моя мама й я хочемо, щоб він навернувся до нашої святої віри”. Я гірко плакала й не могла говорити. “Ну, не плач, не плач, я буду молитися за Івана”. Я впала на коліна, а, встаючи, зашпорталась у довгу спідницю. Священик допоміг мені встати й казав переказати мамі, що він буде молитися і Бог наверне Івана на правдиву католицьку віру. Мені стало весело на душі, я подякувала, поцілувала священника в руку та й побігла до тітки з великим задоволенням, що зробила добре діло.

“Чого ти так довго була там?” — запитала тітка. — “Я так боялася та плакала, що не знала, як почати говорити. Священик погладив мене по голові, питався, як я називаюся, звідки я, як село наше називається, скільки мені років і чи ходжу я до школи. Сказав покласти фігурку до кошика Богові на офіру. Сказав, що він буде молитися за Івана, за його душу і що Бог вислухає його молитву”.

Удома я розповіла мамі про все, що бачила на відпусті. І сказала, що я дала офіру за Івана. Мама дуже втішилася, що я зробила таке добре діло. Для тата моя офіра не мала жадного духовного значення. Мама й я вирішили не згадувати при цьому за офіру. Ми з мамою були щасливі й вірили, що це допоможе Іванові, і він зрозуміє, що зробив зле та навернеться до Христа й нашої віри.

На ярмарку я бачила людей з різних сіл і околиць. У кожному селі люди одягались по-інакшому. Мені подобалися вишивані сорочки, фартушки, віночки, стрічки. Були чоловіки у довгих сорочках по коліна поверх штанів. Кожухи без рукавів, гарні повишивані. Старші чоловіки з довгим волоссям, декотрі з бородами по пояс. Глиняний посуд був дуже гарний. Шкодувала, що не мала грошей, щоб купити подарунки для всіх у родині, а найбільше для моєї матусі. Вона так радо слухала моїх теренів і тішилася так само, як і я, що я поїхала на базар...

### **Дарунки.**

Мені було сумно і жаль огортав мене, що так мало подарунків я принесла для мами, братів і сестер. Я любила давати подарунки. Пригадую, як одного разу поїхала я на ярмарок недалеко від Вислока. Мама дала мені одну корону, щоб я купила щонебудь для себе. На ярмарку було багато гарних речей, що



їх я хотіла б мати для себе, але замість них я купила гарного полотна на сорочку для маленького сина моєї заміжньої сестри. Я була рада й задоволена, що вже маю племінника. А так хотілося мати гарний перстенець із камінчиком, що виблискував би здалека. Проте бажання зробити презент перемогло мої особисті потреби.

Дякувати Богові, я й досі маю кому купувати презенти. Я маю чимало братанків і сестринок, — племінників і племінниць.

### Моя мама.

Моя мама Єва походила з роду Рьопки. Їй померла мама, коли вона була ще зовсім маленькою дівчинкою. Її виховувала братова, жінка найстаршого її брата Андрія. Мама жила в брата, поки не вийшла заміж.

Андрій був високий, сильної будови, але тихий, смирний, поважний. Мама ставилася до нього, як до тата. Навіть зверталася до нього та його жінки на “ви”.

Протилежної вдачі був мій дід, старий Матвій Сопінка. Він був сварливий і часто кричав на нас, дітей, а розкричавшись, закидав мамі, що вона не вміє виховувати дітей.

У таких випадках мама забирала нас, дітей, на роботу: шиття чи пряжу, та й ішла до брата та братової. Бувало, що там сиділи ми по кілька днів. Тоді приходив тато й забирав усіх додому і наказував нам, дітям, щоб ми сиділи тихо й слухалися дідуся. Тоді дід добрішав і якийсь час ставав таким добрим, немов інший чоловік став нашим дідусем. Як піде до міста, то все привезе нам: багато цукерків, медівників і всього гарного, тільки вмовляв, щоб ми були чемними діточками.

Мама була в дідуся доброю, слухняною невісткою. Він часто говорив, що другої такої доброї невістки нема у Вислоці. Мама була тихої, смирної вдачі і релігійна. Дід хвалився, що його невістка прожила в одній хаті 35 років із свекрухою і ніколи вони не посварилися. Дід, будучи в гостях, завжди звеличував своїх дочок і невісток, що добрі господині.

Мама виконувала всі релігійні та церковні постанови. Часто постила не тільки в пости, а дотримувалась посту у п'ятниці. Мені було шкода мами, коли, бувало, ми всі їмо, а вона постить. Нам варить, подає, догоджає, а сама голодна.

У другій хаті від нас була кооператива. Привезли якось свіжі булки. Запах від них доходив аж до нашого подвір'я. Я купила дві булки і винесла в поле, де мама працювала. “Мамо, я купила булки для вас. Ви нічого масного не їсте нині, то хоч

булки з'їжте". "А за що ти їх купила?" — спитала мама. "Я взяла яйця із стайні". "То я за крадені яйця булки їсти не буду. Не носи мені їсти. Як я схочу їсти, то вдома є що їсти".

Я дуже хотіла ті булки сама з'їсти, але шкода мені було мами, що вона голодна і так тяжко в полі працювала. Мені стало прикро, соромно, неприємно. Я не могла сама з'їсти, а дала іншим дітям булки, куплені за вкрадені яйця.

У нас було багато курей, яєць без рахунку. Не було де ногою стати, де кури несли яйця. Куди тільки курка побігла, там і яйце лишила. Але дітям невільно було брати яєць й купувати щось для себе без дозволу.

Сусідська дівчина була така, що любила й уміла збирати яйця по чужих стайнях та стодолах. То люди її називали "малою злодійкою". Я настрашилася, що й мене люди можуть найменувати злодійкою. То більше ніколи не брала яєць без дозволу.

### **Татові брати.**

Тато мав двох братів. Один Іван, мав свою родину, жив із татом 16 років, бо їхній батько не дозволяв синам жити осібно. Цей мій стрий мав готову хату, яка стояла порожня сім років. Мій тато вибудував йому цю хату за гроші з господарства. Дід сказав твердо, що за його життя сини не будуть ділити його господарства. Дід любив тримати всіх укупі, мов овець в кошарі, хоч і не любив плачу, гуку, гамору й дитячого крику. А де живе восьмеро дітей в одній хаті, там годі, щоб не було плачу, крику та гамору. За моєї пам'яті нас жило разом щось із 17-18 осіб родини, та ще й служби щось із трое людей.

### **Поділ господарства.**

По смерті діда, два брати: Теодор і Іван поділилися. Господарство, маєток і все, що було, — збіжжя, полотно, прядиво, поле, худоба, варстати, посуд тощо. Усе по рівній частині. Я, мала, стояла й дивилася, як мама ділила, то й подумала, чи не покласти одну чи дві штуки конопель до нашої частини. Коли я це зробила, мама добре набила мене по руках і нагнала з хати. А стрийна сказала, що мусить наново рахувати, бо, мовляв, та робітниця, тобто я, поклала дещо до одної бочки. Мама була ретельна, справедлива й нікому кривди ніколи не робила. Мені зробилося соромно, і я довший час не могла подивитися на свою

стрийну. Вона була добра, я любила її й бавилася з її дітьми, бо ми разом жили.

Стрийко Іван із родиною відділився й перейшов до своєї хати, але недалеко, — до третьої хати від нас. Наша хата була велика та стала немов порожня, як п'ятеро людей вийшло з неї. Один і другий брат господарили на своїх господарках для себе та для своїх дітей. Роботи було багато, а робітників мало. Діти малі, а старші не хотіли бути вдома й робити на полі. Хто тільки мав найменшу нагоду, від'їжджав до Америки. Уже було важко наймати робітників до роботи. Коли тато наймав слуг, то бувало так, що через рік чи два, заробивши на дорогу, вони від'їжджали до Америки.

булки з'їжте". "А за що ти їх купила?" — спитала мама. "Я взяла яйця із стайні". "То я за крадені яйця булки їсти не буду. Не носи мені їсти. Як я схочу їсти, то вдома є що їсти".

Я дуже хотіла ті булки сама з'їсти, але шкода мені було мами, що вона голодна і так тяжко в полі працювала. Мені стало прикро, соромно, неприємно. Я не могла сама з'їсти, а дала іншим дітям булки, куплені за вкрадені яйця.

У нас було багато курей, яєць без рахунку. Не було де ногою стати, де кури несли яйця. Куди тільки курка побігла, там і яйце лишила. Але дітям невільно було брати яєць й купувати щось для себе без дозволу.

Сусідська дівчина була така, що любила й уміла збирати яйця по чужих стайнях та stodолах. То люди її називали "малою злодійкою". Я настрашилася, що й мене люди можуть найменувати злодійкою. То більше ніколи не брала яєць без дозволу.

### **Татові брати.**

Тато мав двох братів. Один Іван, мав свою родину, жив із татом 16 років, бо їхній батько не дозволяв синам жити осібно. Цей мій стрий мав готову хату, яка стояла порожня сім років. Мій тато вибудував йому цю хату за гроші з господарства. Дід сказав твердо, що за його життя сини не будуть ділити його господарства. Дід любив тримати всіх укупі, мов овець в кошарі, хоч і не любив плачу, гуку, гамору й дитячого крику. А де живе восьмеро дітей в одній хаті, там годі, щоб не було плачу, крику та гамору. За моєї пам'яті нас жило разом щось із 17-18 осіб родини, та ще й служби щось із трое людей.

### **Поділ господарства.**

По смерті діда, два брати: Теодор і Іван поділилися. Господарство, маєток і все, що було, — збіжжя, полотно, прядиво, поле, худоба, варстати, посуд тощо. Усе по рівній частині. Я, мала, стояла й дивилася, як мама ділила, то й подумала, чи не покласти одну чи дві штуки конопель до нашої частини. Коли я це зробила, мама добре набила мене по руках і нагнала з хати. А стрийна сказала, що мусить наново рахувати, бо, мовляв, та робітниця, тобто я, поклала дещо до одної бочки. Мама була ретельна, справедлива й нікому кривди ніколи не робила. Мені зробилося соромно, і я довший час не могла подивитися на свою

стрийну. Вона була добра, я любила її й бавилася з її дітьми, бо ми разом жили.

Стрийко Іван із родиною відділився й перейшов до своєї хати, але недалеко, — до третьої хати від нас. Наша хата була велика та стала немов порожня, як п'ятеро людей вийшло з неї. Один і другий брат господарили на своїх господарках для себе та для своїх дітей. Роботи було багато, а робітників мало. Діти малі, а старші не хотіли бути вдома й робити на полі. Хто тільки мав найменшу нагоду, від'їжджав до Америки. Уже було важко наймати робітників до роботи. Коли тато наймав слуг, то бувало так, що через рік чи два, заробивши на дорогу, вони від'їжджали до Америки.

## II.

### МОЯ ПОДОРОЖ ДО АМЕРИКИ

#### Мої мрії про Америку.

Я не переставала мріяти про Америку. Що старша була, то більше й частіше думала, як би то зробити так, щоб батьки зрозуміли, що я можу покищо жити у Вислоці, але скоріше чи пізніше мушу виїхати до Америки.

Я написала до брата, щоб прислав мені шіфкарту. Брат відписав, що не вишле, і радив мені не їхати, бо я ще замала, а такі малі непотрібні в Америці; треба бути вдома й допомагати в господарстві. А коли я запитала його, чому він виїхав, то він відповів, що його ніхто не перестеріг, щоб він не їхав. А тепер він її знає й може давати поради іншим. Він писав, що в Америці не так, як вдома. Не треба думати, що ось пішов до комори та й набрав собі сиру, бринзи, масла, молока, солодкого чи чогось іншого, як захотів їсти. Або піти в сад і назбирати яблук чи грушок. І за хату вдома не треба платити щомісяця. Що хочеш мати, то треба перше заробити, щоб за зароблені гроші купити. Так писав мій брат Іван з Америки.

Брат шкодував, що поступив, як блудний син. Покинув батьків, господарство й виїхав у незнаний світ. Писав, що в Америці добре, як хто має родину чи когось із рідні та коли людина здорова й має добру роботу.

Не зважаючи на всі перестороги брата й батьків, я не втрачала надії виїхати до Америки. Почала думати, як і де могла б дістати гроші й виїхати без дозволу батьків. Правда, я була добре свідома того, що брат завдав великого жалю й сорому батькам. Батьки весь час скаржилися на нього та плакали за ним. Я не хотіла таке саме зробити їм. Однак не переставала думати та плянувати, як би то підготувати батьків до того, щоб погодилися на моє бажання. Я знала, що мама завжди мала гроші, бо продавала яйця, масло, сир тощо. Але за ті гроші купувала все до хати й на життя.

Тато продав був воли за кілька соток ринських. Я знайшла той пас із грішми в скрині. Я рахувала паперові гроші. Їх було так багато, що я настрашилася і не могла навіть порахувати. Я не знала також, скільки треба мати грошей, щоб доїхати до Америки.



**Мій брат Василь Сопінка.**

Красти чи не красти? — стало передо мною питання. У грудях і в голові мов молотом хтось стукав мені. Я вся тремтіла. “Я злодійка, злодійка”, — майнуло в голові. Я поклала гроші назад, як воно було. На другий день я пішла знову подивитися на гроші. Скриня так само не була замкнена, але паска з грішми вже не було. Добре, що не було. А у грудях стало легше. Добре, що я не буду злодійкою, — подумала я собі.

Мій брат Василь підглянув, як я рахувала гроші. Він думав, що я маю намір вкрасти якусь частину і погрожував мені, що скаже татові. Мені було неприємно це і я шкодувала, що не мала великого буряка під руками, щоб заткати йому рота. Я зі свого боку відказувала йому, що як не перестане називати мене злодійкою, то я скажу татові, як він продав бичка, нікому нічого

не сказавши, а гроші взяв собі. А я, хоч і рахувала гроші, але не взяла собі нічого...

Немає ради, — батьки побачили, що Америка просякла мене наскрізь, і годі вибити мені цю думку з голови. І тато якось сказав, що як буде їхати Іван Репенда до Америки (це був маминої сестри син, тобто мій двоюрідний брат), то може виправлять і мене з ним, але якщо перестану говорити про Америку й буду доброю дівчиною.

Іван Репенда їхав уже третій раз до Америки, то добре знав дорогу. Також він знав околицю, де жив мій брат Іван і тих людей, де сам він мешкав.

Мама стала кричати та плакати, що я пристану до тих невірників-протестантів. Я запевняла маму, що за жадні гроші того не зроблю. Я розповім Іванові, що тут люди кажуть і як їм усім соромно. Я так постараюсь, що Іван повернеться до нашої віри, і ми обоє приїдемо додому.

Коли я довідалась, що тато згодився виправити мене до Америки, то я й перестала говорити про Америку. Але багато думала, і мені зробилося якось тяжко на душі. Як то я лишу маму, тата й усіх своїх приятелів? Що я буду робити? Як буду голодна, то не зможу піти до комори, де в бочках є сир, масло, молоко й усе, чого забажаєш. Чи зароблю гроші, щоб заплатити комірне? Чи зможу купити вбрання? Я думала днями й ночами, але нічого нікому не казала про свою журбу. Батьки могли б сказати мені не їхати, бо ж для чого мені їхати й журитися, як буду жити, коли вдома все маю. Я надумалася не казати нічого за свій страх. Що буде, то буде, а таки поїду.

\*\*

Я якось спитала тата, що мені робити, як Іван буде намовляти мене ходити до тієї церкви, до якої він ходить. Тато сказав: “Як Іван буде хтіти, щоб ти ходила до тієї церкви, куди він ходить, то йди. Іван не сам ходить до тієї церкви. Америка — протестантський край. Багато утікачів, яких Рим переслідував, виїхало до Америки. Ті люди, які не годяться з Римом за його наукою, усі стають еретиками й невірниками. Але протестанти не такі безбожники, як попи тут говорять. Вони вірують у Бога, Христа та Святу Трійцю, але не в забобони та всілякі римські вигадки. Вони вірують так, як учив Христос, і як написано в Біблії.

\*\*



А мама, навпаки, кричала й плакала, що не хоче, щоб я йшла до тих переступників нашої віри. Хай Марія, казала вона, присягне в церкві, що не буде ходити до церкви іншої віри.

Тато сказав мені переказати Іванові, що мама не хоче, щоб ти ходила до їхньої церкви. “Ти приобіцяла мамі, що не будеш”, — казав він, — “то мусиш виконати мамину волю”.

Я знову запевняла маму, що вона не має чого боятися. Я наверну Івана і ми обоє повернемося додому.

У неділю я пішла до церкви і щиро молилася, щоб Бог тримав мене при моїй материнській вірі, і щоб найстарший чорт не мав сили звести мене з моєї правдивої католицької віри.

\*\*

Я сказала своїм товаришам, що тато виправляє мене до Америки. Одні вірили, а інші сміялися. “Багачка їде до Америки? Ха! Ха! Сопінка наймає слуг і служниць на себе працювати, а своїх дітей висилає до Америки. Дурна Маришка лише багатство й їде мити американські підлоги та носити чи возити живітських дітей...”

### **Готуюся в дорогу.**

Збираюся до Америки. Тато замовив у шевця черевики для мене, купив теплі сорочки, велику хустку, пошив відповідні сукенки, жупанок. Усе, що треба було, мій дорогенький татусенько щиро готував для мене. Не раз, бувало, що й сльози капали на його роботу. Неначе знав, що то останній раз...

Гроші позашивав до спідньої сорочки. Пошив кишені. В одній з них, під пахою, зашив сто ринських, а в другій решту грошей, зав'язаних у хустку. Трохи сказав тримати в руці та брати, на що буде потрібно.

Дорога з дому до Америки була заплачена. Батько не хотів, щоб я була тягарем для брата. Брат якраз тоді не працював. Залізна фабрика, де він працював, страйкувала. Мій дорогий тато сказав, щоб я віддала гроші Іванові, і щоб той купив мені вбрання.

### **Остання ніч у Вислоці.**

Мама приготувала їжу на дорогу: сиру, бринзи, спекла доброго смачного хліба, пирогів. Тато пошив торбу із шкіри. Мама все поклала туди й зав'язала. Сестра Анна помила мені голову, позаплітала коси, попришивала міцніше гудзики до вбрання.

Спати я не могла. Ось запіяв півень раз. О, коли б то швидше ще раз, то будемо вставати. Моя голова була тяжка і наче крутилася на карку, як у зарізаній курки... Мама приступила будити мене останній раз. Цілує мене в лице, а сльози її падають, мов град, мені на обличчя. Посідали їсти сніданок, але ніхто не їв. Моє горло було наче перерізане. Ніщо не доходило до шлунку.

### **Проводи.**

Перед самим моїм виїздом до Америки походилися до нас тітки, дядьки, товаришки й сусідки прощатися зі мною. Одні плакали, другі потішали мене, треті передавали поздоровлення своїм дітям, чоловікам, сестрам, братам, надавали мені адреси до них усіх...

Усі прощалися, обіймали й цілували мене. Дехто казав, що вже ніколи не буде бачити мене. Але я всіх запевняла, що через рік або два напевне побачимось, як будемо живі... Я зроблю гроші на дорогу, навчуся англійської мови та й приїду до Вислоку із братом з повними валізками подарунків для всіх них. Накуплю всього, що тільки можна буде. А найважливіше моє бажання було — повернути брата на нашу віру й приїхати з ним додому.

\*\*

Слуга запрягав коні. Мама веде мене від однієї комори до другої прощатися з молодшими дітьми, які вже не спали. Вони були одні, що могли собі спати спокійно тієї ночі. Сусіди на подвір'ї виглядають побачитися зі мною останній раз.

Одна сумна подія супроводила мене. Уночі захворів тато. Йому, як він казав, щось стріляло в груди й у плечі. Тато взагалі не був сильного здоров'я. Але міняти все було пізно. Брат Василь відвіз мене на станцію Команчі разом із Іваном Репендою та іншими, що також їхали до Америки тим самим параплавом, що й я. Ми їхали, а люди стояли коло дороги і мовчки провозжали нас. Я вступила на друге село до учительки, що вчила мене у Вислоці, і попрощалася з нею. У Команчі я почувала, як свище паротяг і мов задеревеніла. Брат попрощався зі мною, а я не знала, що робити, чи йти до поїзда, чи ні. Нарешті опам'яталася й пішла до вагона.

### **У дорозі.**

То було вперше, що я їхала поїздом. Для мене все було нове і дуже захоплювало й цікавило мене. Я дивилась у вікно й любовалась краєвидами. Тоді навіть забула й за дім.

Через два дні ми приїхали до Бремену. Першого дня, як я їхала, то мені здавалося, що поїзд доганяє сонце, але не міг дігнати його. А на другий день сонце опинилося за поїздом, але згодом випередило наш поїзд. Чому не можемо дігнати сонця?

Мама казала, що як сонце перестає світити в Європі, тоді воно світить в Америці. Сонце повернуло з Америки, а ми ще далеко від неї.

Перший день і ніч їзда була цікава. Я розглядала незнані міста, села, ріки, мости, будівлі, людей, дітей, різноманітне убрання, не таке, як у Вислоці. Навіть коні й вози чи брички були інакші, як у нас. А як приїхали до Бремену, то тут уже все було інакше. Чужа мова, звичаї, недобра вода, смерділа якимсь дивним запахом. Я не розуміла, хто що говорив, і дуже дивно себе почувала. Я стала жалувати себе й трохи каятися, що поїхала в незнаний світ за очі.

Прийшла до мене сестра-жалібниця, морячка. Вона бачила, що я вся тремтіла, боялась чогось. Погладила мене по голові, говорила-випитувала, але я не розуміла її мови, і тільки головою мотала. Я навіть не знала, яка то була мова. Вона пробувала по-різному і раптом я зрозуміла, що вона хоче бачити мій паспорт. Я показала. Вона взяла мене за руку і ласкаво сказала, щоб я не боялася. По моїм тілі пройшла тепла струмина, і мені стало легше й спокійніше на серці.

Удень я виходила на вулицю, придивлялась до високих будинків, крамниць, людей та дітей, що їздили на роверах. Усе здавалося мені гарне, цікаве, але чуже. Коли б побачила хоч одну нашу людину, то почувалась би щасливою. Так далеко від батьків і всіх знайомих блукаю...

Як то добре було, що я мала хліб, який спекла мама, сир, бринзу, що мама відклала. Яке то все добре, смачне, легенько проходить через горлянку. У готелю купувала собі тільки молоко, але воно не було таке добре, як наше.

Підвечір прийшла до нас сестра-жалібниця, знову погладила мене по плечах, прив'язала записку з ім'ям і прізвищем, а також куди й до кого я їду. Сказала мені йти скоро спати, бо завтра знову поїду поїздом далеко, до корабля... шу-шу-шу...

Ішли ми до поїзду. Щодалі виразніше було чути гудіння пароплавів. Усі вони страшні, неприємні, аж вуха разять, мов град б'є по голові. Околиці гарні, люди одні виходять, другі входять до поїзду, кожна людина іншого типу, по-різному одягнена. Приїхали близько до моря. Побачили багато пароплавів, великих і малих, освітлених прекрасними вогнями різних кольорів. Музика грає, люди ходять, крутяться одні поза другими,

говорять кожне іншою мовою. Здавалося мені, що нібито наші кури, качки, гуси на подвір'ї, коли давалося їм їсти. Я не знала, хто що говорив, у моїх вухах музика грала на всіх інструментах...

У порті були священики, законниці, місіонери, рабини. Питалися, хто якої віри. Роздавали книжечки, образки. Купці продавали цукерки, овочі. Мені найдорожчий і наймиліший був образ Христа. Я притулила його до грудей, цілувала, молилася та плакала. Коли б то я побачила тоді маму, як би я її обіймала й цілувала!

Прийшла до пароплава на пристані. Метушилися моряки, агенти, переглядали документи й записки на грудях. Переводили по одному вузьким місточком, так званим трапом, від пристані на самий пароплав. Морячка запровадила мене до каюти. Там нас було чотири дівчини, одна знайома, а дві чужі. Було два ліжка на долині, а два вгорі.

Дівчата, що прийшли передніше до каюти, позабирали собі ліжка внизу. Вони думали чомусь, що ці ліжка безпечніші для них. Мені залишилося ліжко нагорі, під вікном на море. Всі вони були старші і ніби мудріші від мене. Але моє ліжко було найвигідніше, бо коло вікна, і я могла бачити, що робиться на морі. Коли я сказала про це дівчатам, вони всі розреготалися й зауважили, що як вікно розіб'ється, то я найшвидше втоплюся. Я почала колупати шибку й переконалася, що скло таке міцне, що його й молотом не розіб'єш.

Чути було, як пароплав стукає, свистить, гуде. Вода хлюпає до пароплава, то до берега й хитає його з одного боку на другий. По один бік ще видно було берег, землю, а по другий — тільки море, вода, небо та й вода...

Море, море! Незміряне море, велике, глибоке й страшне. Як приємно дивитися на ті чудові хвилі — сині, сірі, що закручуються на всі боки, поволі підносяться догори, а потім швидко падають і широко розпливаються по морю... Боже Великий! Ти сильніший від моря, допоможи нам щасливо переплисти його!..

Я молилася та плакала, притуляючи до грудей образок Христа...

Усе далі й далі відпливав наш пароплав від землі в широке море. Сонце ясно-червоне ховається, повітря пронизує мороз. Пароплав щораз гірше хитається. Дехто з пасажирів почав відчувати морську слабість. Кликали до вечері, але люди не дуже квапилися йти до їдальні...

Перша вечеря на кораблі. М'ясо напівчервоне. Мені пригадалося, як люди казали, що на кораблі дають людям кінське

м'ясо. Це правда, — подумала я, — і не хотіла їсти того м'яса. Люди брали одну страву й другу, перекидали відельцями, але ніхто належно не їв тієї перешої вечері. Дивний запах поживи, навіть білий хліб не такий смачний, як у нас. Усе чути морем і морською рибою. Люди, які мали харчі з дому, чулися здоровими й щасливими.

У каюті було темно, і не видно було, як і де можна було зробити світло. Нас чотири дівчині сиділи в темній каюті, і ніхто не хотів іти спитатися за світло, бо ніхто з нас не знав, як спитатися, щоб зрозуміли, а, зрештою, думали, що так і має бути. Я вилізла на гору, на своє ліжко і почала штурхати по стіні. Штурхнула тут і там, шукаючи світла. І ось притиснула якийсь гудзик до стіни, і раптом з'явилося яскраве світло, і то так несподівано, що ми всі злякалися. Малі дверцята вийшли зі стіни із лампою. Це був перший винахід. Великий винахід, бо вперше я засвітила електрику. Як то добре! Не треба нафти наливати, ані лампи чистити. Повернула гудзик, світло погасло, і знову темно. Дівчата стали кричати, щоб я знову засвітила, бо вони бояться... Ага! Ви думали, що я найшвидше втоплюся біля вікна. А якби не я, то ви сиділи б у темній каюті, бо не знали б, як засвітити. “Ну! Ну! Ми бачимо, що ти мудра, знаєш, як видобути електрику зі стіни”.

Перша ніч була спокійна. Пароплав гойдався з одного боку на другий. Море хлюпало об стіну пароплава, аж під моє вікно. Віконниця добре закручена, і ані вікна не видно, ані моря. Вранці я вийшла на коридор. Люди деякі стояли, а деякі сиділи біля стола. Вони змучені в дорозі, сплячі. Деякі з них уже 6 чи 7 днів подорожують. Обтяжені думками, журбою. Ніхто з нас, дівчат, не був хворий, не плакав, ані не зойкав, спали добре. Сніданок був теплий і добрий, виглядав апетитно. Люди, видно, добре виголоднилися. Іли добре, розмовляли, оповідали, що кому снилося. Усі мали однакові сни: про свої доми, рідню, знайомих. Мені снилось, що хтось украв мої гроші, що були зашиті в спідній сорочці під пахою. Я почала оповідати свій сон та раптом схопилася, згадавши, як мій татусь наказував ніколи нікому не казати, скільки маю грошей і де тримаю. Я спинилася, не знаючи, що далі розповісти. Одна дівчина запитала: “А ну-ну, що ж сталося з твоїми грішми?” Я викрутилась і розповіла, що я бачила, нібито я знайшла багато грошей і всім їм потроху дала. “О! То ти мала найліпший сон”, — закричали дівчата.

Перший ранок. Я вийшла на палубу. Передо мною розкрилося море в усій своїй величі. Нічогосінько не було видно, крім пароплава й неба. На всі боки від пароплава — море... Си-

не, жовте, сиве з високими валами хвиль, немов Карпати. Вода спадає, розливається та знову рівно та спокійно пливе. Пароплав хитається то в один бік, то в другий, мов гойдалка. А в даліні знову підіймається гора води і мчить просто на корабель. Гарно, приємно дивитися. Хвиля розбивається об корабель. Знову на якийсь час море робиться рівне.

Сонце світить і гріє. Тепло та приємно. Але сонце летить попереду пароплава так швидко, що й не наздогнати. Забігло, мабуть, до Америки. Коли то ми будемо там?

Перший день приємний, гарний. Море не таке страшне, як про нього оповідали. Пожива зробилася апетитнішою, навіть кінське м'ясо не здавалося вже таким прикрим. Люди повеселішали, повелися приємніші розмови з чужими — наче одна родина. Почали ділитися харчами, хто що мав з дому — ковбасу, хліб.

На п'ятий день ми були вже посередині моря. Десь коло 3-ої години дня моряки повилазили на верх пароплава, щось почали розв'язувати, а щось прив'язувати грубими линвами. Щораз більше моряків почали виходити на верх корабля. І з ними якісь великі пани з гарними гудзиками.

### **Буря на морі.**

Щораз сильніший і гостріший вітер зривався. Пароплав щораз більше й глибше хитався то на один, то на другий бік. Час від часу хвилі перекидалися поверх корабля. Люди виглядали зажурені, настрашені, ходили один до другого й питалися, що то є й що то буде.

Моряки й морячки ходили, розмовляли й веліли людям іти до середини пароплава. Палуба була вся мокра. Коло 6-ої години надвечір усі люди були всередині. Двері й вікна позакручували залізними прогоничами. Пароплав перехилився на бік, аж начиння зі стола позсувалося на підлогу, неначе його хто змів мітлюю. Хто тримався за щось чи за якесь поруччя та вмів добре баянсувати, той не падав і не потовкся. Моряки радили людям сидіти на підлозі, щоб не покалічитися, бо не можна було встати. Корабель немилосердно хитався на всі боки. Вітер свище, то реве, корабель скрипить, аж страшно гуде у вухах. Люди плакали, ойкали, жиди вайкали, зойк, крик. Моряки втихомирювали людей. Запевняли, що нічого не станеться, що корабель не затопиться. Просили не заводити плачем, бо то гірше впливає на людей. Я сиділа на підлозі, гірко плакала й нарікала на себе. Чого я їхала? Чи я не мала що їсти, чи що робити вдома? Тепер Божа кара прийшла на мене. Так мені й треба! Але пощо й чо-

му ті невинні гроші мають затопитися? Тримала одну руку під пахою, а другу на грошах, зашитих у сорочці, та думала, як би то я могла ті гроші переслати додому. Тато позичив їх мені. Для чого він дав мені так багато грошей! Бідний татусьо не подумав, що корабель може затопитися й усі гроші пропадуть... Я плакала й сердечно молилася, щоб Бог утихомирив морську бурю, як колись Христос наказав, щоб море втихло, і так сталося, і Христові учні врятувалися. Я вірила, що Бог вислухає молитви нас усіх. Мені більше було шкода грошей, ніж себе самої.

Десь коло 12-ої години опівночі пароплав почав менше й рідше коливатися з боку на бік. Можна було вже стояти при поруччі. Люди вже менше плакали й ойкали, але сидіти ще не можна було, бо упав би. З мого ліжка все позлітало на підлогу. Була страшна ніч, жорстоке море, немилосердне. Не дурно я боялася. Чому я не слухала свого татуса й мамусі? Для чого мені було їхати в світ? Батьки наймають чужих людей до роботи, а я затоплюся, та й ще так багато грошей маю при собі! Морська риба буде їсти мене. Ціла історія мого життя переходила в моїй уяві, кожне слово батьків пригадувалося мені. Чому я не слухала їх? Вони бажали мені добра й моє життя було б у достатках. Я могла б бути похована на нашому цвинтарі, де вся наша рідня. А я вибрала собі цвинтар тут, щоб морські звірі пожерли мене!.. Ой, Боже, Боже! Врятуй нас усіх від цієї страшної бурі! Ісусе Христе! Ти врятував Своїх апостолів від морської погибелі, прошу Тебе, порятуй і нас! Люди сердечно й ревно молилися до Бога, Христа, Матері Божої й до всіх святих.

### **Морська буря втихла.**

Рано люди посходилися на сніданок із виглядом квашених огірків. Очі в усіх червоні, як буряки. Але радісні, веселі, вдячні, вдоволені й радісна бесіда випливала з уст кожного. Одні одним оповідали свої почуття, переживання під час морської завірюхи. Обіймалися, цілувалися, дякували Богові, що живі та здорові...

Після сніданку вже можна було вийти на палубу, але вода калабанями ще на ній. Пароплав, мов не той, увесь мокрий, охляпаний і все смерділо рибою. Сонце ясно світило, море тихенько шуміло, мов мій любий Вислок. Як то океан міг так утихомиритися? Мені здавалося, що вже ніколи не зможуть зрівнятися ті страшні хвилі, бо то були високі гори, вищі за пароплав. Здавалось, що навіть сонце гнівалося, бо світило не на океан, а тільки на людей.

Відвідав мене Іван Репенда й запитав, як мені подобається їхати до Америки. Я втішилася, побачивши його. Відповіла йому також запитанням, чому він не прийшов до мене вчора. Він на це відповів, що нікому вчора не дозволяли виходити. Всі двері були позамикані й нікого не пускали. Я розповідала, як я плакала та шкодувала своїх грошей. “Інші люди також мають гроші, ще може більше, як ти”, — зауважив Репенда, — “а коли треба було б, тобто коли б пароплавові загрожувала небезпека, то найперше викидають речі, щоб облегшити пароплав, бо тоді більше надії на те, що вдасться зберегти людей”.

“О! Боже! Дяка Тобі, що ми всі ще тут!” — зідхнула я.

Іван Репенда оце їхав уже третій раз до Америки, то він уже знав океан та його поведінку.

“Якби ви були тут учора, то я не боялася б, а то не мала з ким розмовляти. Усі плакали та ойкали”. “Тепер не буде більше бурі”, — заспокоїв Репенда, — “половину моря перепливи, за три дні будемо вже в Америці”.

На половині моря, після бурі, життя на пароплаві зробилося легше, приємніше й веселіше. Люди стали приятелями та близькими, мов би зналися змалку.

З кожним днем ми все далі були від Європи, а ближче до Америки. За 5-6 днів приїдемо. Боже! Боже! Що то треба пережити, поки доберешся до тієї золотої Америки. А ще є Касигарда — Елліс Айленд, — де відбувається сувора контроля, оглядання.

Я ходила від одних людей до інших та все прислухалася, хто що говорив за Америку, Касигарди, коли будемо бачити їх.

Величезні хвилі, тут і там сині смуги, темні, сірі, різнокольорові, вибухали раз-у-раз. Приємно було дивитися, радість обіймала душу.

Пароплав поважно й легенько плив, гойдався злегенька, мов колиска із хворою дитиною, біля якої стояла щира любляча мама. Океан ніби просив людей, щоб забули, що він так налякав нас. Їжа дедалі ставала все смачніша. Пасажири приходили до ідальні веселі та з охотою прикладалися до всього, що було на столах. Люди все більше почали розмовляти й оповідати один одному, кого мають в Америці, до кого їдуть і до якого міста. Для мене все було однакове, аби тільки якнайшвидше вже бути в Америці. Я пригадала собі, як мама казала: “Як сонце зайде за гору, то світить в Америці”. Уже так багато разів воно закривалося та знову нам світило, а ми все ще на океані. Чому це так?





На 9-ий день далеко-далеко, десь на обрїю, побачили ми високий острів. Що за радість та втіха було це для всіх на пароплаві! Одні співали, плескали, інші плакали, а ще інші із зложеними руками молилися. А декотрі, то й бігали та гзилися, немов бички та телята, коли їх випускають уперше на весні з хліва. Така була радість, що Бог допоміг щасливо переїхати той страшний, широкий, глибокий океан. Ще день-два й будемо в новій країні, до якої всіх так тягне. Дав би тільки Бог щасливо перейти ту немилосердну Касигарду — Елліс Айленд!

---

### III.

## АМЕРИКА

### На Елліс Айленд — Касигарда.

А що там скажуть? Кажуть, що дуже суворий медичний огляд. Слабовитих і дуже молодих не перепускають, а завертають туди, звідки приїхали. Треба показати гроші, хто скільки має. Переглядають усе, хто що везе з собою. Я не маю нічого такого, щоб забрали, а як заберуть, то хай беруть, аби мене перепустили. Грошей мала досить, але як їх витягнути із запазухи, зашиті в сорочці? Пригадалося мені, як татусьо все говорив мені, щоб не казати перед людьми, де заховані гроші та скільки їх маю. А що як ті переглядачі забажають бачити гроші? Як тоді я скину сорочку з себе й вийму гроші, зашиті в сорочці?

Що ближче до пристані, то все більше й ясніше видно острови тут, то там, ліворуч і праворуч, одні менші, інші більші й ясніші. Пасажири раділи й тішилися. Веселий гамір зчинився поміж людьми. Моряки вийшли на палубу, чомусь вилазили аж на комин труби. Відв'язували довгі грубі линви, розвивали їх, то навивали. Люди стояли із своїми пакунками, гадаючи, що ось-ось будемо виходити. Але моряки запевняли людей, що то аж завтра під'їдемо на Елліс Айленд.

Остання ніч на пароплаві була довга, нестерпна. Люди виходили на коридор дивитися, чи не виходить хто швидше, аніж наказано. Виглядало, що останній сніданок уже ніхто не хотів їсти. Більша частина пасажирів уже стояли на деках і чекали, коли пароплав підійде до пристані.

Уже було десь коло полудня, а ми ще далі на пароплаві. Ой, ще треба їсти обід, бо не знати, де й коли будемо їсти вечерю.

Нарешті зчинився крик: “Видко, видко Елліс Айленд!”

Люди почали цілуватися, обійматися один з одним, записувати адреси, хто куди їхав. Радість і смуток обіймав людей.

### Статуя свободи.

Стало видно високо підняту руку. Вона немов показує дорогу пароплавові. Рука “Свободи” милосердна. Вона приймає всіх, хто тільки приїздить: багатих, бідних, учених, невчених і навіть таких, що не вміли підписати свого прізвища, як також розбійників і злочинців, що зрушили закони держави та церкви,

де вони жили; зведених дівчат і жінок, на яких люди показували пальцями в їхніх рідних селах; хлопців, що вкрали пару яєць з чужого курника чи щось інше та й нарobili собі встиду та батькам. Що тепер мав робити? Треба їхати до Америки. Там ніхто не знає мене. Парубок, якого не прийняли до війська через якусь хибу. Його гордість і стид не давали йому спокою жити в своєму селі, хоч і мав господарство. Він виїжджав до Америки. Там чужі люди не знали його та звідки він був. Ось там він почне нове чисте життя, почне писати на чистому папері. Хлопці і дівчата бажали бачити новий світ, щоб почати нове життя, — і також утікали до Америки, хоч мали з чого жити на своєму господарстві, і не було потреби їхати. На вільній землі чимало хлопців і дівчат почали писати нову книжку свого життя на чистому й міцному папері.

Статуя Свободи немов казала всім, хто переходив повз неї: “Пиши, пиши нову книгу життя! Усе, що напишеш, буде твоя власність, і від того залежатиме, чи буде добре тобі, чи зле. Очі “Свободи” не дивилися на те, хто якої віри чи народності. Кожний мав рівне право жити так, як йому подобалося чи виходило.

Що години наш пароплав ближче підходив до пристані. Більше й ясніше видно було “Сатую Свободи”. Видко голову із здоровим розумом. Виглядало, немов усі науки світу вложено в неї. Очі бистрі, здорові, мов електрика просвічували та гріли, так що все тіло стало легше, звільнене від напруження зі страху.

“Статуя Свободи”! У неї добра голова й великі, сильні, здорові ноги. Ними вона може перейти цілий світ від Атлантийського океану на захід аж до Тихого океану й вернутися назад на своє місце. І ніхто не питає, куди й чого йдеш. Вона сама добре освідомлює свою навкруги світу мандрівку — нести поневоленім народам волю. А фундамент, на якому стоїть “Статуя Свободи”, — що то за підвалина-основа — великі важкі каміння-брили — скеля. Море без перестанку б’є в нього, а підвалина не хитається, — страшні бури, гурагани не можуть розгойдати, розвалити її.

День був гарний, ясний. Було видно височенні величні й широкі камінні будівлі, освічені різнобарвними світлами. Надзвичайно гарно, весело виглядало все навкруги, аж на душі стало легше. Ті кам’яниці, здавалося, перевищували Карпатські гори. Як то люди можуть вилізти так високо, гадала я.

Моряки випровадили людей на поклад. З пароплава всі попересідали на маленькі човни, якими їх перевозили на Елліс Айленд — Острів Сліз, як тепер його називають.

Ще одна брама, — залізна, велика, сильна, немилосердна. Боже! Боже! Допоможи мені перейти крізь неї щасливо. Я молилася та тривожилась із страху. Страх огорнув мене, чи перейду я лікарський огляд. Американські лікарі й інспектори дивилися на таблички, що їх пасажиримали на раменах. Два лікарі, один по одному, оглядали кожного, а тоді казали йти до почекальні.

Сотні людей стояли в черзі на огляд. Боже! Боже! Коли прийде моя черга? Лікарі перепускали пасажирів швидко. Вони дивилися на записки й таблички і позначали їх якоюсь літерою, а на деяких ставили якийсь знак або й два. Одних заводили до однієї почекальні, а інших до другої. В одній почекальні було багато пасажирів, а в другій менше. Жінки з малими дітьми й молоді хлопці й дівчата також усі окремо. Страх щораз більше тиснув моє серце. Що то буде?

Ну! — Нарешті прийшла моя черга. Я не забуду її до смерті, а може, й по смерті буду пам'ятати... Прийшла я до тієї приймальні, про яку думала й боялася. Лікар зробив на плечі знака крейдою. Сестра-жалібниця завела мене до почекальні, де було менше людей і дітей. Моє серце калатало в грудях, аж руки трусилися. Ноги зовсім не мої, навіть не чула їх, а стояла, наче на патиках. Кожний волос, відчувалося, наче дріт стояв. Вуха зробилися великі й сухі, мов тріски; зуби, мов цвяхи, довгі й великі; очі, мов мармур; язик, мов бляха, навіть не рухався. Мене цілої не було. Кожна частина тіла була осібна, усе горіло. Не могла видобути слова з грудей, — усе заморожене. Я дивилась на інших коло мене, але ніхто не говорив, тільки діти плакали.

“Чо-чо-го нас сюди спровадили?” — нарешті я запитала одну жінку, яка стояла з двома дітьми. Я заледве видобула голос з грудей. Горло було сухе, аж душило з гарячки. Та жінка нічого не відповіла, тільки головою покрутила, що не знає. Вона почувала себе так само, як і я. До того мала труднощі тримати дітей у спокою; мала роботу — рух, і це стримувало її від нервовости.

Незабаром я почала відчувати відпруження. Тіло стало звільнене, очі лагідніші. Сльози прийшли до очей. Дротяне волосся стало м'ягшати, мов просилося, щоб його зачесати, рухати ним, щоб набирало сили. Стали надходити думки: “Нащо тобі Америка? Не мала що їсти чи коло чого працювати вдома? Будеш шкодувати, плакати й мої слова згадувати”, — казала мені моя люба мама. Я відчувала її поцілунок на обличчі. Як не перепустять мене до Америки, то я напевне не повернуся до Ви-

слова. А куди піду? Не знаю куди, — відповідала я на свої думки. Море велике, глибоке, — закриє, швидко загасить гарячку, закриє стид і сміх, забере все горе, смуток і жаль від мене.

Гроші!.. — Ну, а що ж із грошми, що зашиті в сорочці? Помацала я рукою під одну та другу пазуху. Гроші тверді, аж ребра боліли від них... А що скаже мій дорогенький татусь? Чого він має терпіти через мою упертість? Він буде терпіти стид і жаль усе життя. Люди на селі будуть дорікати йому: “От, багачі! Не досить мають тут, то ще й до Америки посилають дітей. Добре, так треба багачам!..” Бідний мій татусь! Як захищав ті гроші до моєї сорочки, то плакав, а тепер я маю їх утопити??? Ні! Ні! Не скажу нікому, що маю зашиті в сорочці гроші. Ще маю трохи їх у хустинці.. Як завернуть мене, то хай везуть дурно. Я перепливу океан, а в Бремені знайду роботу, якунебудь, аби тільки на життя заробити. А до Вислока таки не поверну, щоб насміхалися з мене: “От американка!..” Можна собі уявити, як усі дівчата дивилися б на мене. От наша американка! Як швидко заробила гроші, навчилася англійської мови й забрала брата, якого поїхала була наvertати назад на свою віру! Доки буду жити, то люди будуть про це базікати. Ні! Ні! Не вернуся додому. Навіть не напишу. Для чого робити стид батькам. Що буде, то буде, але Вислока не буду бачити!

Щораз більше страху, а люди, що були у великій почекальні, виходили одні за одними. До малої почекальні ніхто не приходив. А діти все плакали. Прийшла сестра-жалібниця. Як Христос колись до Марії й Марти звернувся, питаючись: Чого плачеш? Ваш брат Лазар не помер, — так і я тепер почула два слова “не плач”, добре їх зрозуміла, але більше нічого з її мови не зрозуміла. Вона взяла мене за руку і потішала. Моя рука так тремтіла, аж усе, що я тримала в руці, трусилося. Сестра-жалібниця підкачала мені рукав і оглянула мою руку. Вона запитала, хто я й куди їду. З прізвища пізнала, що то мала бути ніби полька або словачка. “Австрія” — голосно вирвалося з моїх уст, аж я перелякалася сама. “Австрійка?” — запитала вона. “Добре, добре. А куди ти їдеш? До кого? Чи брат знає, що ти їдеш? Скільки пеньондзи маєш? Що будеш робити в Пітсбургу?” Багато ще інших питань. Я не зрозуміла їх усіх, але знала, про що говорила.



Іван Репенда, мій опікун, перейшов лікарські оглядини й пильнував мене. Ми мали їхати разом до Пітсбургу. Коли ще не бачив мене, він запитав сторожа при дверях, коли я буду

готова, бо він не може лишити мене. Сторож спитав, хто він для мене, та звелів лишитися й піти до мене до почекальні. Коли я побачила Івана Репенду, то втішилася ним, мов рідним батьком. Іван Репенда розповів усе про мене, що хотіли знати, а що не розумів, то говорив через перекладача. Він їхав до Америки втретє, то знав усі обставини на Елліс Айленді.

Іван Репенда казав: Марія Сопінка їде до свого брата Івана. Він знає, що вона їде. Може навіть зустрине її. Вона не буде тягарем державі. І має досить грошей на життя на два місяці". Сестра-жалібниця погладила мене по плечах, мов будила мене і відганяла страх від мене. Завела, де продавали садовину й усляку іншу поживу в кошичках. Примусово треба було купити на 2 дол. 50 центів. Я розв'язала гроші, що були в хустинці. Вона відрахувала 5 корон, а решту сказала назад заховати за пазуху. Ті гроші, що я мала зашиті в сорочці, я не мусіла показувати інспекторам. Я була рада, бо їх було дуже важко добувати звідти. Але ті гроші стали тягарем для мене. Я так часто про них думала. Я забрала кошичок, що купила, і свій пакуночок із дому. Я пішла за тими, що провадили мене, але не знала, куди йду. Добре, що випустили з тієї почекальні. Я була мокра від поту, як слимак. Добре, що Іван Репенда був тут, то, напевне, вже не завернуть додому.

Я вийшла надвір і побачила, що наш пароплав ще стояв коло статуї. Але були й маленькі пароплави, якими перевозили пасажирів. Я не знала, до котрого мені скажуть сісти. Я ще тремтіла від страху. А коли вже запровадили Івана Репенду й мене до одного, то стало мені легше. Я ще хотіла подивитися на ту "Статую Свободи", але боялася, щоб не подумали, що хочу залишитися біля неї. Ні! Ні! Не хочу, маю досить тебе! Не знаю, чого я так багато витерпіла страху. То було правдиве чистилище для мене тих дві години в тій почекальні. Дякую Богові й усім святым, що допомогли мені видобутися з того чистилища.

Ми перепливли малим кораблем до пристані, до еміграційної залі. Тут побачила я дуже багато людей. Усі були радісні й веселі. Одні одних обіймали, цілували та плакали і сміялися. Розмовляли різними мовами. Я дивилася на всіх, але не знала нікого. Ніхто не виїхав зустріти мене. Сама плакала й сама раділа.

\*\*  
\*

Ще був день, але з тієї залі нічого не було видно. Аж коли попровадили мене на стацію Пенсильвенію, звідки я мала їхати до Пітсбургу, ось тоді я побачила, що таке Нью Йорк.

Їхали ми надземним поїздом, елевейтором, підвищеним поїздом по Шостій евеню.

“Як тої поїзд може їхати так високо в повітрі під небесами?” — дивувалася я.

### **Містер Америка.**

Коли я виходила до підвищеного поїзду, то зашпорталась на сходах і мало що не впала. Мої пакунки випали з рук. Виходив якийсь пан, американець. Він підняв мої пакунки, узяв мене попід руку і поміг вийти сходами догори. На плятформі віддав мені мої речі. Я хотіла поцілувати його в руку, але він не дозволив. Погладив мене по раменю, засміявся й пішов. Мені стало прикро, чому він не дозволив поцілувати його в руку. То тому, що я сільське дівчисько, а він великий американець. Мої знайомі навіть не звертали уваги, що мені важко було вийти сходами, а чужа людина та й ще такий великий пан допоміг мені.

Ідучи підвищеним поїздом, я бачила багато освітлених великих будинків, освітлених різними світлами: червоними, синіми, білими, жовтими тощо. Вони гасли та знову засвічувались. Я не могла надивитися й надивуватися, як вони так роблять... Так було ясно, що навіть на вулиці можна було шити чи читати. Не знати, чи люди мешкають у тих високих будинках? Як їхала, то бачила, що вікна були відчинені, люди й діти сиділи біля них. Як вони можуть так високо вилізти? Усе те дуже дивувало мене, а не мала кого запитати, щоб пояснив мені. Казали люди, що в Америці високі будинки, але не треба сходами ходити, а машина везе догори. Тепер я знаю, що то правда. Приємно дивитися, наче царство небесне. Бож люди казали, що в царстві дуже гарно, чого око людське не бачило. Я досі того не бачила. Добре, що я перейшла те страшне чистилище, тепер я щаслива.

У поїзді до Пітсбургу були всі американці і тільки кілька нас, емігрантів. Очі всіх були звернені на нас, немов на якихсь артистів. Ми мали великі хустки-шалі, спідниці, дехто мав високі з халявами чоботи. Я мала волосся заплетене в косу по пояс із червоною стрічкою, гарну спідничку, фартушок, а сама була червона як буряк. Я просто горіла зо стиду. Я мала пакунок зв'язаний червоною крайкою і той кошачок, що була купила на Елліс Айленді.

### **Одні страхи минали, а другі надходили.**

Не знаю, що скаже мій брат. Він не знає, що я їду. Але що буде, то буде. Добре, що я буду бачити його. Розкажу йому про батьків, сестер, то він не буде сварити мене. Побачу, як

він виглядає тепер, відколи він покинув нашу віру. Я тільки трошки пам'ятала його, як він пас вівці, а я носила йому їсти. Я добре наслухалася за нього й за ту "сальвишську" віру, до якої він пристав. Тепер усе буду знати й бачити, що то за люди й що то за віра в них. Я запевняла й потішала себе, старалася відганяти всі неприємні думки, що наводили страх на мене.

\*\*

До Пітсбургу я їхала цілу ніч. Як то далеко! Так довго, що я почала думати, коли то вже я буду на місці. Ніч така велика, довга. Їжі не мала, а навіть не було доброї води. Поїзд швидко їхав, термосив, скрипів, свистів, вітер розносив сажу й усе стало чорне. Тепер уже буду мати їзди поїздом і пароплавом подостатком на все життя. Три тижні доходить, відколи я виїхала з дому. Блукала в дорозі. Та сама спідня сорочка, де було зашитих 500 ринських. Через них я не могла скинути її з себе, тим то мусіла терпіти. На сніданок принесли в кошиках сандвичі і каву. Я купила сандвич, але хліб прилипав до зубів, несмачний, чимсь відгонив. Я мала овочі, що їх купила, але треба було привезти дарунок братові, треба було щось дати йому. Я везла ще грушки з дому, які Іван любив, але вони зіпсулися. Мама дала також гіркого старого сиру, що брат дуже любив. Сир також зробився занадто пахучим, і все, що я мала, пропахло ним. Мусіла викинути його в море. Чомусь ніщо не йшло так, як мало бути. Але то нічого. Дяка Богові, що я вже на вільній землі, усе буде добре. За пару років повернуся з братом додому, то все направиться на добре.

Коло 9-ої години ранку ми були на станції в Пітсбургу. Іван Репенда добре знав дорогу на Мік-Кізрак, Па. Завіз мене туди, де жив мій брат в одних людей. То був Михайло Мима з родиною. Він служив колись у нас зо два роки. Тато випровадив його до Америки своїм коштом за його службу в тата. Він з бігом часу повернув татові гроші.

### **Моє життя в Америці.**

Я приїхала до Америки 9-го листопада 1909 року. Брат не сподівався мене, бо писав, щоб тато не посилав мене до Америки. Брат Іван прийшов з роботи чорний, як сажотрус, — тільки очі світилися, а обличчя було чорне, мов вугілля. Господарі тримали людей на станції, щось із 10-12 хлопців. Всі вони працювали при вугіллі десь на фабриці, а приходили додому в один час по два, по три разом, одні за одними. Я сиділа в кухні та



привидлялася до них, як до чортів, і не знала, що то за створіння, бо такого ще не бачила в житті. Я не могла зрозуміти, як могла людина так забруднити своє обличчя та убрання...

Ніхто не вітався зі мною. Навіть не звертали уваги, що хтось чужий сидів. Кожний один перед одним поспішав, щоб якнайшвидше помитися та скинути з себе те страшне чорне, неприємне убрання. Відтак один за одним приходили на вечерю, сідали біля столу і кожний виглядав, як пан. Зачісаний, у білій сорочці, убранні, навіть черевики виблискували. Мене знову здивувало, як із таких чорних сажотрусів могли стати такі елегантні пани. Усі були молодого віку, парубки. То тільки наш цісар Франц Йосиф так виглядав, — пригадала я його світліну в шкільних книжках. Усе зацікавило мене. Я забула своє горе на пароплаві.

Усі парубки, прийшовши на вечерю, перше приступили до мене, привіталися й тоді почали їсти. Коло стола розмовляли більше по-англійському. Один із них спитав пані Миму: “Що то за дівчина?” — “Та то ж ваша сестра Марійка”, — відповіла вона. Тоді брат Іван підійшов до мене, привітався і поцілував мене в лице. Я поцілувала його в руку, як пана. Думала собі, що то за пан, що цілує мене. Йому сльози покотилися. Він відвернув руку від мене, щоб я не цілувала та сказав: “То я, твій брат Іван. Я не знав, що ти прийдеш, бо писав татові, щоб не виправляв тебе цього року”.

Брат Іван утік до Америки 8 років тому. Я була зовсім маленька й не пам’ятала його. Пам’ятала тільки, як носила йому їсти до отари, як він пас вівці. Я ночувала біля нього, коли не було кому завезти мене додому. Іван тоді розказував мені казки, як вовк заїв наше ягнятко, а він здалека дивився й чув, як ягнятко бекало. Поки він запалив вогонь, то вовк утік, але ягнятко з’їв. На другий день брат завів мене подивитися на те мертве ягнятко. Страшний вигляд. Ягнятко лежало ціле, але горло було перегрижене та кров на землі. Цей страшний образ досі нощу у своїй уяві. Від того часу я не хотіла ані носити йому їсти, ані ночувати в кошарі. Я боялася, що вовк прийде і з’їсть мене та брата. Іван запевняв мене, що вовк не прийде до кошари. Іван любив, як я приносила йому вечерю. Звичайно вечерю приносив стрий і помагав йому доїти вівці. Брат не дуже любив, щоб стрийко приносив йому вечерю й помагав йому, бо той докоряв і сварив його за дещо й усе пригадував про те ягнятко, що вовк заїв. Навіть сказав, що ліпше було б, коли б вовк заїв брата. Тим то Іван просив маму, щоб виправляла мене з вечерєю. Було так, що мама брала мене на плечі, вечерю в руки й переносила

мене через потік на горбок, звідки вже було видно кошару. Тоді прив'язувала вечерю мені на мої маленькі плечі, цілувала мене і казала: “Дивись, он видно отару! Іди тією стежкою, не ставай ніде, ані не збирай ягідок, ані не рви квіточок, щоб прийшла за сонця, бо Іван хоче їсти”.

Як я прийшла до кошари, Іван доїв вівці. Він втішився, що то я. “Сідай, сідай, я скоро скінчу доїти. Скидай вечерю з плечей”. Але каністра (торба) з вечерю була прив'язана. Я тримала її на плечах, аж Іван скінчив доїти. “Бідна дівчинко, моя сестричко, так довго тримала мою вечерю!” Це все, що я пам'ятала за мого брата Івана. А потім, як мама все говорила про нього та плакала, що поїхав до Америки.

Брат розпитав за батьків, за хату, як їхалося мені. Уже перестав плакати й я також. Я розказала про все, про що він питав, поки сльози стримувала, але врешті вони залляли мені обличчя й мене почало дусити в горлі. Уже добре розвиднілося в моїх очах і голові: Де я? Що я зробила? Для чого сюди приїхала? Що то за хата? Нічого нема! Ліжка одне коло одного, два крісла, стільчик і гола підлога. На дворі ані травки, ані деревця, вода в рурі, треба помпувати, щоб прийшла вода. Будинки один біля одного. Ні садочка при них, ні деревця, ні стеблини трави. Ні овочів, ні морквички, щоб потягти та й з'їсти, ні гороху, ні бобика. По все треба йти до кооперативи й за все платити. Де набрати так багато грошей, щоб за все заплатити? Мене це все дуже зажурило. Добре роздивилася, гірко поплакала, аж почала загикуватися. Але згодом стало легше в грудях, в очах ясніше. Брат і пані Мима розважали мене, що мені сподобається Америка так само, як і їм сподобалася. Що то не скрізь так, як коло них. Америка — великий край, тут дерева, овочі, трава й усе так само, як у Вислоці, і навіть ще більше і ліпше, і дуже, дуже гарно.

\*\*  
\*

Я приїхала до Мік-Кізраку в середу вранці, а в суботу брат Іван повіз мене до великого “департамент стор”, крамниці, в самому Пітсбургу, — Кафман стор. Боже! Що то за чудо! Ніколи в житті я ще не бачила так багато сукенок, черевиків, плащів, капелюхів, панчіх. Чи то справді так воно, чи то тільки мені сниться... Мене дивувало, як і коли могли так багатошити. Сукенки були різних кольорів, так само капелюхи, черевики чорні, червоні, жовті. Як побачила дитячі черевики, то найбільше здивувалася, що менші були, то дивніше мені було. Для чого маленьким дітям черевики?

Брат Іван і пані Мима привезли мене до великої крамниці, щоб причепурити мене і перетворити на американку. Стали примірювати одну сукенку, другу, третю, потім плащ, капелюх, черевики. Все те добре допасували, але з черевиками була біда. Як почали підбирати черевики, я взяла дуже гарні, але вони стискали мені пальці один на другий. Треба звикати носити, бо то не ходаки, а черевики. Гарний допасований костюм, капелюх і черевики не будуть добре виглядати без шнурівки. Почала підбирати шнурівку, позашіпувала, а тіло по всіх боках висіло. Продавниця засувала тіло до середини, поза шнурівку, і мені пригадалося, що так вдома напихали ковбаси. Що то за мука була для мене довший час, поки звикла до того ярма. Пані Мима казала: “Хочеш бути панночкою, то треба терпіти й невгоди переносити. Моя голова крутилася, мов колесо. А в очах мигали сукенки, черевики, капелюхи й я подумала: “Для чого мені потрібний отой клопіт? Чи не ліпше було сидіти у Вислоці? Там я носила б сорочки, спідниці, хустки, і голова не боліла б від капелюха, і ноги не тиснули б панські черевики, живіт не болів би від корсета.

Через короткий час я мешкала з братом у господарів Михайла та Марії Мими. Михайло служив колись у мого батька щось із два роки й виїхав до Америки від нас. Я пам'ятала його та знала ліпше, ніж брата Івана, а він також мене. Він запитав мене, чи я пам'ятаю, як він орав, а я поганяла воли і вела їх, щоб рівно йшли. Я пам'ятаю, як один хлопечь потягнув мене батогом по ногах, що аж кров виступила. І ото якраз і був отой Михайло. А більше я нічого не пам'ятала за нього. Іще тільки пригадувала, як його мама прийшла до нас і плакала, щоб Михайло не їхав до Америки, бідкаючись, що вони, двоє старих, будуть самі робити. А Михайло зауважив, що моя мама більше плакала за Іваном. Іванові не треба було їхати, а йому, Михайлові, не було над чим працювати вдома на життя.

Я мала упередження до брата Івана за те, що він ходив до протестантської церкви. Але не знала, як почати з ним про це говорити, щоб він не намовляв і мене до того. Але тато наказував мені, щоб я не боялась його, а ставилася до нього, як до рідного брата. Він старший і знає, що робить. Я старалася виконати батькову волю. Проте я тому приїхала до Америки, щоб розказати Іванові, як мама й усі ми не годимося з ним. Ми всі бажаємо, щоб він навернувся до нашої віри. Мої всі думки були звернені до цієї однієї мети. Як маю почати цю місію, як повести з ним розмову на цю тему? І щоб він знав, що я не запродам своєї віри за ніякі гроші, як він це зробив.



**Весілля брата Івана Сопінки, дружина Анна, дружки — зліва Марія Сопінка та Христина Галенда, дружби — Т. Медвідь, другий ?**

Кілька дівчат працювали в Кораопроліс, Пенсильванія. Вони знайшли мені роботу в американських протестантів-пресвітерян. Ті українські дівчата також працювали в пресвітерських панів. І ходили вони до пресвітерських церков у Мік-Кізраку та Савт Сайд, близько міста Пітсбургу. Там проповідували брати Дмитро й Теодор Галенди.

Я мала добру нагоду почати свою роботу з тими дівчатами. Я не знала їх, але знала, що вони з Вислока. Тим то я була смілива і відважна говорити з ними. Розповіла їм, що люди говорили про них. “Як ви могли покинути свою віру та стати посміховиськом своїм батькам і всім людям у Вислоці?”

Вони переказали це моему братові Іванові і проповідникам. Ті довідалися, як я ставлюся до протестантів і чого власне я приїхала до Америки.

\*\*\*

Брат дав мені Біблію і просив, щоб я читала її. Як знайду в ній щось проти Бога, Христа, Святого Духа чи проти Марії, Христової Матері, то щоб дала йому те перечитати, бо він ніколи не натрапив у ній на таке.

Я сказала, що я не буду читати тієї Біблії, бо вона протестантська. Він намагався переконати мене, що Біблія одна та сама для католиків і протестантів. “Але на цій Біблії нема хреста, то вона не може бути католицька!”

Брат забрав ту Біблію і через кілька днів приніс мені іншу, з великим золотим хрестом. Він сказав мені: “Ось маєш католицьку Біблію з хрестом”.

Я відразу полюбила той гарний золотий хрест на Біблії та сказала: “Ось цю Біблію я буду читати, бо то наша”.

Перше я читала Євангелію про народження Христа, Його Матір, про життя і науку Христа та Його смерть. Я не могла налюбуватися наукою Христа, Його любов'ю до людей, Його відповідями на запитання. Я читала про муки та смерть Христа та плакала. Була лиха на тих, що судили й мучили Христа. А найбільше злостилася на Петра та Юду, що зрадили Його та продали за 30 срібняків. Як вони могли такий великий гріх заподіяти Христові та продати Його?!

З великим зацікавленням читала Дії Апостолів, про Петра, як він проповідував до тисячі людей. Мене тішило, що Петро покався в своїх гріхах і Христос простив йому його великий гріх. Пригадала собі свою маму, як часто я, бувало, провинюся чимсь перед нею, а вона все прощала мені і ніколи не пригадувала мені моїх злих учинків.

### **Апостол Павло.**

З великим зацікавленням я читала про подорож Савла до Дамаску, куди він ішов переслідувати християн, а потім про його навернення, а ще пізніше про його місійну роботу.

Деякі слова ап. Павла вбилися в голову, наприклад, як привели Павла на суд перед архиєреєм Ананієм і той наказав тим, що стояли перед ним, бити Павла в лице. Тоді апостол Павло сказав до нього: “Битиме тебе Бог, стіно побіляна; і ти сидиш, щоб судити мене по закону, а проти закону велиш мене бити?” (Дії Апостолів 23:3). Друга подія дивувала мене, як апостол Петро був у в'язниці, а Церква без перестанку молилася Богові за нього. Спав Петро між двома вояками, скутий двома залізами, а сторожа перед дверима стерегла в'язницю. І ось ангол торкнувся Петра та сказав: “Вставай боржій”. І поспадали кайдани з рук його (Дії Апостолів 12:5-7).

Я не могла пояснити собі, читаючи про такі події, як і чому могло таке статися. Тим більше я любила читати Біблію, в якій оповідається про багато інших чуд, що їх чинив Ісус Христос і Його апостоли, як також про їхню добру науку.

“І сказав Петро: срібла та золота нема в мене; а що маю, те й тобі даю. В ім'я Ісуса Христа Назорея встань і ходи” (Дії Апостолів 3:3:7-9). Той чоловік сподівався дістати гроші-лепту, а дістав здорові ноги. Його коліна скріпилися і, підскочивши, він став та й ходив і ввійшов із ними у церкву, походжаючи та скачучи та хвалячи Бога. І бачив його весь народ ходячого та хвалючого Бога”.

\*\*  
\*

Я почала більше думати. Я читала Біблію й була певна, що то була наша свята католицька Біблія. Тому так усе гарно й добре написано в ній про Христа, святих апостолів і всіх святих. Так, як і казав наш священник у Вислоці. Я була спокійна й певна, що не роблю нічого злого, ані противного нашій католицькій вірі.

Перед тим, як їхати до Америки, я питала тата, що я маю робити, якщо брат Іван буде казати мені ходити до тієї церкви, до якої він ходить. Тато сказав: “Як буде казати, щоб ти ходила, то йди. Він не один такої віри. Америка — протестантський край. Протестанти, яким було заборонено вірувати й робити так, як вони розуміли, що так добре, то їх переслідували. То багато з тих людей виїхали до Америки, бо вони стали єретиками для католицької церкви”.

Мама відмінно дивилася на цю справу. Почала плакати й заводити, що вона радше поховала б мене, аніж знати, що я перейшла на іншу віру. Усі люди у Вислоці дивляться згори на нас, зневажають нас. Священники по церквах кажуть, що ті протестанти пропащі люди і царства Божого не наслідують. Іван продав свою душу, а ми тут терпимо зневагу від людей. Як Марія зроби́ть те саме, то буде гірший гріх для всіх.

Тоді тато сказав: “Ну, то не будеш ходити. Скажеш Іванові, що ми не дозволяємо тобі йти до “сальвишської” церкви, як називають її”. Мама хотіла, щоб я присягла в церкві перед людьми, що не покину своєї віри, але тато не дозволив цього робити. Я запевняла маму, що за жадні гроші я такого не зроблю. Я напевне приведу Івана до нашої віри. Я розкажу йому все, що тут люди кажуть, то він зрозуміє й повернеться.

\*\*  
\*

Ходила я до протестантської церкви. Мусіла ходити, бо брат погрожував, що відправить мене назад додому. А тато наказував мені слухатися Івана. Перша неділя. Я прийшла перед

церкву з братом і сказала йому, що нізачо в світі не піду до цієї церкви. Я присягала, що не буду ходити, то не могу ламати присяги. Коли б ти знав, що люди говорять і мама все плачуть за тобою, то ви напевне покинули б ту чортівську віру.

Іван Репенда, з яким я приїхала до Америки, ходив до протестантської церкви. Він прийшов і побачив мене з Іваном перед церквою. Брат Іван пояснював мені про ту церкву й людей та аж плакав; що я така вперта, нерозумна і не знаю нічого про ту церкву та віру, а кажу тільки те, що чула від інших людей, які теж нічого не знають. Іван Репенда спитав, що таке. — “Та ось бачите, приїхала тут на мій клопіт та ще й стид мені робить. Я писав татові, щоб не прислали її до Америки”. Іван Репенда сказав Іванові, щоб він не журився мною, бо він знає, що батько наказував мені слухатися Івана. “Ти”, — сказав Репенда, — “тільки довідайся, коли корабель відпливає до Європи, запакуй її речі, що накупив для неї, і відправ її назад до Європи. Вона не може тут бути без твоєї опіки”.

Брат сказав, що йому не залишається нічого іншого робити. Вона мусить жити з іншими людьми й учитися щось робити та вчитися англійської мови. Я не могу за нею ходити й пильнувати. Найліпше зробити так, як Репенда каже, вислати її додому і нехай там тримається своєї віри.

\*\*  
\*

Я злякалася. Я не була певна, що брат може таке зробити. Я не хотіла, щоб так сталося. Думала та плакала, що мені робити. І сказала собі: “Я піду, але своєї віри не покину. А коли буду дещо знати і зароблю трохи грошей, то піду кудись інде до наших людей, і вони допоможуть мені знайти помешкання та працю”. Я мала адреси від вислочан в інших стейтах. Напишу до них і вони заберуть мене до себе. Але мушу вміти говорити по-англійському, щоб знала, як купити квиток і куди їхати. Тоді ці переступники не будуть мати з мене користи. Так сказала собі й пішла з братом Іваном та з Іваном Репендою до церкви.

Та церква була пресвітерська, але вислочани називали тих людей “сальвишами”.

### **МікКізрак, Па.**

Пітсбурзька Пресвітерія провадила місійну роботу між слов'янами. До тієї церкви ходили чехи, словаки, росіяни й українці. Відправа цієї неділі була по-чеськи. Пастор Фред Шваха проповідував чеською мовою. Чужа мова. Я вперше почула

чеську мову. Дещо розуміла, бо знала польську. Але більшість слів не розуміла. Пастор Шваха проповідував на тему “Дитина Бога”. Чеський вислів такий: “Як ціш біт діткем Божи, то мушиш покоржит се Богу”. Мені здавалося так: “Як хочеш бути дияволом-дідьком Божим, то мушиш покоритися Богові”. Я розуміла так, що Бог не хоче, щоб чорт-дідько корився Богові. Думала собі: “Що за дурниці той жид говорить?” А пастор Шваха справді виглядав, як жид, — бородатий, у довгій тозі (у чорній пасторській реверенді). Я весь час дивилась на нього. Він був лагідної вдачі, добрий промовець. Слова котилися легко з його уст, цікавий бесідник. Спів і музика на органах були приємні, немов пригладжували мою молоденьку грішну душу. Що я зробила? Де я? Якраз тут, де зарікалася ніколи не бути. Але Бог знає, що добровільно я не прийшла б. Я висповідуюся при найближчій нагоді, то Бог простить мої гріхи.

\*\*  
\*

Люди gratулювали братові, що має гарну сестру. Мій брат був схвильований і не знав, як мав до них говорити. Чи дякувати їм, чи розповісти, скільки клопоту він має зі мною. Деякі люди бачили нас перед церквою, коли брат Іван аж плакав. Люди були прихильні, чемні, вітались зі мною, розпитували про дорогу, як мені їхалося, про край і т. п. Я не дуже хотіла з ними говорити, бо гнівалася на брата та й не все розуміла, як говорили чехи. Але не подобалося мені, як хто питався, чи мені подобається Америка. Я не знала, що відповідати. То лише: так, так, добре, добре. Лишіть мене, маю вже досить тієї Америки, думала я собі...

### У хаті.

Господар Мима питався, як сподобалося мені Богослуження. “Не було нічого такого, що могло б сподобатися”, — я відповідала гнівливо та гостро. — “Той ваш жид плів дурниці. Щоб чорт корився Богові!” Усі признали, що було важко для мене розуміти чеську мову. Запевняли мене, що ввечері буде проповідувати український пастор Теодор Галенда. А на другу неділю пастор Зігмунт Бичинський. Тоді я добре зрозумію, що вони будуть говорити.

“Хто б не був і як би не говорив, однаково мені не сподобається. Що то за мода у вас? Ні кадила, ні кропила, ні риз, ні золотої шапки, навіть дзвіночка нема. Виглядає мов корчма!” Я наговорила багато. Напевно, ніхто їм стільки не наговорив за їхню релігію та що люди кажуть про них.



Подвійну ролью грала. З братом гнівалася, але не хотіла робити йому жадної неприємности й ходила з ним до церкви. Були люди, що не знали моєї думки й мого завдання, чого я приїхала до Америки. Треба було поводитися з людьми добре й чемно. Навіть тато наказував мені, щоб я поводитися розумно й не завдавала неприємностей Іванові. Де не було брата, то я з людьми поводитися добре і чемно говорила. Тим то дехто зауважував, яка я розумна й чемна. Але брат знав мене іншою. Я все гнівливо й суворо говорила з ним. Я була добре приготована, як і що до кого говорити. “Ви не раз ще почуєте від мене за вашу віру!” Я завжди приготувлялася, що на другий раз маю сказати.

Люди були славні, то мені треба було вважати, що колись і мені щось буде потрібне від них.

Минуло півтора року, як я в Америці. Я ходила до пресвітерської церкви й читала Біблію. Але ніколи не признавалася, що погоджуюся з їхнім віруванням і обрядами. То не для мене. Нема на що дивитися, ані що робити. У них Біблія, співаник, треба читати, співати й думати.

\*\*

При церкві часто відбувалися різні урочистості й імпрези: вечірки, концерти, вистави, пікніки тощо. Приходило багато хлопців і дівчат. Приїздили з інших церков. Молодь, діти та старші, — всі разом приємно забавлялися, навіть пастор брав участь у розвагах і урочистостях. Усі були задоволені, веселі, повні життя та сміху. Я придивлялася до них із витріщеними очима. Наш священик ніколи не бавився з нашими людьми. А їх так званий пастор на пікніку бігає за дітьми, у залі також бере участь у розвагах, грає на піяні та співає. А що таке, що в них нема на забавах танців, горілки й пива? Від чого вони такі веселі? Хіба від кави, молока, соди можна бути таким веселим? Мене все те дивувало, як порівнювала з іншими забавами.

Дівчата та хлопці запрошували й мене брати участь у розвагах. Я любила бавитися з іншими, але я боялася, щоб вони не подумали, що я пристану до них. Думала, що вони таким способом притягають мене до себе. Так говорили мені й наші вислочани, що ті люди добрі й будуть намагатися всілякими способами притягнути мене до себе. Я того найбільше стереглася, щоб не піддатися спокусам. Я пам'ятала, як говорили люди: “Подай палець чортові, а він потягне тебе цілу”. Того я дуже пильнувалася, щоб не піддатися спокусам.

\*\*

Церковна громада справляла пікнік в одному великому парку Веств'ю на Норт-Сайд у Пітсбургу. Там були різні забави, прогульки, їздили високо на візках, причеплених до великого колеса, і човнами попід землею.

Брат і його наречена брали мене на всілякі забави, купували мені, що я любила пити та їсти. Я любила червону содову воду. Вони були задоволені, що мені все подобалось і що я була з ними. Я також любила на все те дивитися та їздити на всіх візках і човнах. Але все думала й боялася, щоб вони не думали, що я погоджуюся з ними і що вони вже переробили мене на своє копито.

### Листування.

Я діставала листи від своїх товаришок, з якими ходила до школи. Вони питалися, чи подобається мені Америка, що я роблю, до якої церкви ходжу тощо. Я відписувала, що все добре, маю що їсти і то ще білий хліб. Гарні будинки, вулиці, я їжджу трамваем, автобусом, дороги тут добрі, але я не весела, скучно мені за Вислоком. Як приїду додому, то все розповім, маю багато що говорити. Я працюю. Маю 6 дол. на місяць, харчі і гарну кімнатку для себе. Складаю гроші, щоб мала на подарунки для них. Моя пані любить мене, учить говорити й робити. Але вона боїться, що як навчуся говорити, то покину її. Я хочу більше грошей, може піду до фабрики, але покищо не візьмуть мене до фабрики, бо я ще замала. Тоді б я мусіла сама харчуватися та платити за помешкання. Моя пані говорила, що незабаром буде платити мені більше. Брат Іван не стереже мене так, як спочатку, то маю надію, що зможу скоро вийти й про дещо довідатися від наших людей. Але прошу їх у листі, щоб не говорили моїм батькам, що я писала, бо вони тоді напишуть до Івана.

Писала додому й усе запевняла маму, що тримаюся своєї віри. До церкви ходжу з Іваном, але він не наvertsає мене на свою віру. Він страшив мене, що випровадить додому, то я тільки тому ходжу з ним до його церкви.

Як буду старша і зароблю трохи грошей, то буду знати, як говорити. Виїду до іншого міста, де живуть наші люди. Де мешкаю тепер, тут є два малі хлопці, які допомагають мені вчитися англійської мови. Я ходжу до вечірньої школи й уже вмю трохи читати й писати. Англійська мова важка, кожне слово треба знати, як пишеться.

Іван добрий до мене, накупив мені все, що треба. Приїздить до мене часто й бере мене на забави. Люди добрі й чемно ставляться до мене. Щонеділі йду до церкви, а після церкви від-

відую наших людей. Вони запрошують мене та Івана до себе й гостять нас. Іван ніколи не п'є горілки, ані пива, то ми п'ємо содову воду. Я люблю її, бо вона зимна й солодка. Усіх тих вислочан не знаю, ані їх рідних, то нічого не знаю за них. Я знаю тільки тих людей, що мешкали близько нашої церкви та школи.

Скучаю за домом. Мені тут добре, але не так, як у Вислоці вдома. Істи маю досить, і то білий хліб. Колись я любила білий хліб і булки, а тут не дуже, бо маю досить і щодня їм його. Тепер воліла б мати житній, такий, як ви, мамусю, пекли. Мені скучно за молоком, сиром, маслом, масляною, піти до склепу, набрати, що хтіла. Тут найбільше їдять м'ясо, але інакше варять його, як у нас. Чогось воно не таке смачне, як було вдома. Американці ніколи не варять вареників, ані голубців. Коли відвідую наших людей, то вони гостять мене нашою стравою. Близько нема наших людей, тільки дівчата, що працюють по панах. Я часто заходжу до них. Вони належать до тієї церкви, де Іван, то я все сварюся з ними за їхню віру.

\*\*

Може незабаром буду вдома! Іван признався мені, що він хоче поїхати додому, подивитися, але не на постійно. Мене те потішило. Коли б він поїхав, то напевне лишився б там назавжди. Я буду старатися всіма силами, щоб він поїхав. Дорогенькі мамусю й татусю, я завжди казала, що так станеться. Дай, Боже, щоб ми незабаром побачилися! Я щовечора молюсь тією молитвою, що ви, татусю, навчили мене, навіть проказую молитву "Помилуй мене, Боже!" Я вивчала її з нашої Біблії. Колись казала: "Помилуй мене, Боже, по великій, тобто по милості твоїй", а тепер: "По великому милосердю Твому, прости переступи мої". Я знаю цілу напам'ять. Дуже люблю читати нашу Біблію з хрестом.

### Лист до мами.

Моя дорогенька Мамусю! Я щодня думаю про Вас. Ви весь час перед моїми очима. Якраз тепер бачу Вас, як Ви несете воду двома коновками з ріки, горою, тим бережком, і мені дуже шкода Вас.

Ми тут не носимо води, навіть нема тут ріки, ані криниць-студень. Тут вода в руках попід землею. Поверни кран і вода тече, скільки треба. То велика вигода, коли б таке було в нас, то Ви заховали б половину здоров'я й сили. Скільки води Ви виносили з ріки Вислок у своєму житті! Влітку то ще не так зле, а

взимі то велика мука для Вас. Вогонь тут не з дров чи з вугілля, а також міститься у рурах. Повернув кран та з рури виходить газ. Його не видно, тільки смердить. Треба відразу запалити і він дає вогонь, що варить, пече й огріває. Що то за вигода мати все таке! Ви, Мамцю, стоїте перед моїми очима, як ви розкладаєте вогонь дровами, як усе штурхаєте, щоб горіло, бо швидко треба варити і хліб пекти. Як у той час дрова не хотіли горіти, а Ви злостилися, підкидали тріски та ще більше підштурхували дрова.

Мої пани щовечора коло квітів бавляться: поливають, підкопують, пан косить траву, але вона невисока. Її не збирають, а викидають, бо вона непотрібна їм для худоби, як у нас. Я дивлюся на тих панів, та й думаю, що то за щасливе життя вони мають, всілякі вигоди; не журяться, що дощ залле сіно чи зерно, та що не будуть могли зібрати з поля.

Усе тут треба купувати за гроші. Ви, Мамцю, не купилися б усього, що треба. Тут навіть нема своєї цибульки, ані петрушки. Усе треба купити. Чи Ви, Мамо, пам'ятаєте, як треба було чого, то Ви, бувало, кажете: "Марусю, іди на город, витягни зо дві цибулини, моркви, петрушки, часнику, бо треба до росолу. Моя пані щодня йде купувати. Не раз бачу, що бере з собою багато долярів, а принесе та й дивиться на те, що накупила, а рахує не доляри, а центи. Принесе дві літри молока для п'ятьох людей, а я сама випила б за день літру. Але вона мені не дає молока пити. Я скучаю за молоком, бо не люблю кави, яку вони тут п'ють щодня. Нема того, як було вдома, — пішла до льоху, набрала молока, якого хотіла, сиру, масла. За тим усім я скучаю. Може привикну колись і буду любити.

### **Фарма.**

Іван казав, що купив малу фарму, тобто землю з хатою. Колись поїду туди й я з ним. Ось тоді буду мати все те, що й у Вислоці: масло, молоко, сир. Я казала йому, що має досить поля вдома, то для чого йому фарма. Про все треба ще старатися, бо там тільки поле й ліс, але немає ще господарки.

Тут на малих фармах люди працюють тяжко. Навіть не мають води в хаті і палять дровами. Не мають таких вигод, як у містах. Так оповідав мені Іван. Писав наш дядько Василь Рьопка з Канади, що всі вони тяжко мусять працювати і по воду ходити далеко. Там довга зима і так буває, що сніг не перестає падати по два-три дні. Навіть листа не можуть подати на пошту. Треба чекати аж втихне снігова завірюха, бо пошта дуже дале-



**М. Сопінка.**

ко, щось із 35 миль. “А чого так далеко заїхали?” — запитала я. Вони дістали ту землю майже за ніщо. Багато наших людей тоді виїхало. Іван також думав їхати туди. Уряд Канади хоче, щоб люди заселявали Канаду, то дає фарми за безцінь. Тому й казали, що дядько Василь і Дмитро Рьопка поїхали на край світу. Дядько Андрій, як приходив до нас, то все плакав за Дмитром. Нащо було йому, каже, їхати на край світу, коли має маєток вдома. Наші батьки напевно загинули б від плачу, коли б ти був поїхав на край світу, де нема людей ближче одні від одних, як за кілька миль.

### **Лист до тата.**

Дороженький Татусю! Напевне Ви не хотіли б працювати й жити, як тут живуть наші люди. Коли б Ви побачили, якими тут люди повертаються з роботи, — чорні, мов сажотруси. Усі ті хлопці, що мешкають у Мими, працюють на тій самій фабриці, що й Іван. Там такий гуркіт, що нічого не можна почути, коли хто говорить, тим то на миги розмовляють один з одним. Той страшний залізний гуркіт шкідливий на вуха; деякі хлопці вже не дочувають, треба голосно до них говорити, навіть Іван не дочуває. Я сказала Іванові, щоб їхав додому, поки зовсім не втратив слуху. Ще не старий, а глухіший, ніж був 96-літній дідусь перед смертю. Іван признав, що я правду казала й добре рада була йому. Ті, що виконують панську роботу, тим добре. Вони як йдуть на роботу, так і приходять додому чистими, веселими, приємно дивитися на них і говорити з ними. Я нікого не бачила з

наших людей, щоб хто робив панську роботу. Треба кінчати тутешні школи, щоб дістати ліпшу роботу. Я вже писала, як порожньо, негарно, де живуть наші люди. Нема дерев, ані трави, самі будинки один біля одного, дуже неприємно дивитися на таке життя. У суботу й неділю хлопці не працюють на фабриці, то тоді на вулицях такий гамір, крик, музики, танці, що нічого не чути, коли говорять. Погане враження все справляє на мене.

### **Лист до брата Василя.**

Тут хлопці мають добре життя. Ходять до школи до 16-18 років. Мають досить часу вчитися. Після школи щодня йдуть гратися м'ячем або на іншу забаву. Дівчата теж ходять довго до школи, як і хлопці. Тут так не кажуть, як у Вислоці: "Чого їй іти до школи? Учителькою не буде, ані попадею. Треба пасти корови, бавати дітей і вчитися робити все вдома й на полі". Правда, що тут нема чого робити вдома, нема ні поля, ані корів, щоб пасти; навіть нема гусей, а дітей бавить сама мама.

Багаті пани наймають жінок у няньки до дітей. Тут не так, як у нас, що старша дитина мусить пильнувати молодших. Я пригадую собі, як мама казала мені не йти до школи, а лишитися вдома й пильнувати брата Михася, бо бабця не могла бігати за ним по подвір'ї. Я була така лиха, що аж сказала: "Ліпше було, коли б той хлопчисько помер, ніж я маю втрачати школу через нього". Не треба тобі писати, що з того вийшло. Я й дотепер шкодую й каюся, що так нерозумно висловилася про нашого наймолодшого братика, якого ми всі любили й тішилися ним. Найбільш мучить мене те, як мамця сказала: "Тепер не мусиш лишатися пильнувати Михася, сталася твоя воля!" Ти не кажи мамі того, щоб не дражнити біль її серця.

Другим разом напишу щось цікавіше. До побачення.

Сестра Марійка.

### **Лист до товаришок.**

Тут малі й великі дівчата дуже гарно вбираються. Мають багато сукенок, спідничок, блюзочок. Стрічок не носять на плечах, як у нас, а малим дівчаткам чіпляють їх на верх волосся або заплітають у коси.

Тут дуже великі крамниці, бувають на яких 10-15 поверхів. На кожному поверсі понавішувано всього й наложено на столах. Я не можу надивитися на те все, що то за краса, — різні сукенки всіляких кольорів. Найбільше цікавлять мене ті

прекрасні стрічки, що їх наші дівчата, малі та старші, люблять навішувати на плечі, щоб вони цілу закрили. Коли б я мала гроші, то купила б їх усі й вислала б їх для всіх вас. Але як приїду, то привезу, скільки буду могла. Я пам'ятаю, як колись я вкрала стрічки від тих дівчат, що приїхали були з Америки. А скільки стиду я перенесла тоді за них вдома й від чужих дітей і старших. Пишіть, що нового чувати у Вислоці. Чи мали весілля або танці? Чи хто виїхав до Америки й куди?

### **Книжки.**

Американські хлопці й дівчата мають багато книжок. Як ідуть до школи, то несуть повну торбу книжок. Тут є багато бібліотек. Кожний школяр може піти до книгозбірні й позичити дві-три книжки безкоштовно, а потім принести їх та взяти інші. У нас треба було купити кожну книжку. Одного разу я два дні плакала, щоб мама дала мені дві корони на книжку. Тоді вона сказала, що я не мушу мати кожну книжку, що її учителька каже купувати. Я любила читати, але не було що, хіба тільки тих дві шкільні книжки про цесаря Йосифа й Єлисавету.

### **Про ті церкви, куди ходить брат Іван Сопінка.**

Вони мають бібліотеки. У них є всілякі книжки англійською й українською мовами. Дуже цікаві книжки про Тараса Шевченка, великого поета, про Івана Франка та інших людей, про Січ і про українську історію. Вони позичають мені безплатно по дві-три книжки. Як поверну їх, дають інші. Я дуже й дуже люблю читати, а тим більше, що не треба платити, щоб дістати книжку, і то задармо. Пригадую собі, як тато казав, що протестанти мають багато книжок, а тепер я й сама бачу, що воно так.

Чому вони не можуть бути мудрими! Ходять до школи до 20-ох років, нічого не роблять, а тільки вчать. Тепер маю досить часу вечорами. Не маю, що робити від години 8-ої, то читаю, аж моя пані постукає в двері, щоб я лягала спати. Вона кілька разів мусіла будити мене вранці, то тепер не дозволяє мені сидіти довго вечорами.

### **Внутрішня боротьба.**

Увесь час, відколи я приїхала до Америки, я ходила до пресвітерської церкви — української, чеської та англійської — з тими панями, у яких я жила. До чеської ходила з дівчатами, які

працювали й мешкали коло мене. А до української в неділю треба було їхати. Мені подобалось товариство дівчат, хлопців і старших людей. У церкві я любила спів, хоч не дуже розуміла по-англійському й по-чеському, але любила музику. Я часто писала додому до всіх і про все, що знала: куди ходила, кого бачила, що ці люди казали, що мені подобалося, а що не подобалося.

Та пані, в якій я жила й працювала, примушувала мене писати щотижня до мами. То було задорого писати щотижня, бо ще треба було писати й до брата, і до сестри, і до товаришок. Лист до Європи коштував 5 центів. Пані давала мені марку на кожний лист до мами та примушувала писати. “Ти бачиш, яка я вдоволена почуваюсь, коли я дістану лист від своїх дітей із табору, хоч вон и й недалеко й незабаром прийдуть”.

Я писала всім і про все, що знала: за ту пані, в якій я жила, за її родину, що вони роблять, що говорять, як одягаються. Писала, що ці пані такої самої віри, як і наш Іван. Я ходила з ними до їхньої церкви. Це була дуже велика й гарна церква, навіть є великий хрест на стіні, освітлений електрикою, є тут образи Христа, Божої Матері. Навіть є дзвони. Дуже, дуже багато людей і дітей ходять до недільної школи. Вони всі такі приємні, товариські, не горді, вітаються зі мною, питаються про дещо, але я мало що говорила, бо стидалася.

З моїх листів довідалися, що я переходжу на протестантську віру. Бо ж я аж занадто хвалю їх і те, що вони роблять, що все добре, цікаве, і я завжди ходжу до їхньої церкви.

Родина та знайомі писали мені, що з моїх листів довідалися, ніби я, будши такий короткий час в Америці, вже пристала до іншої віри. Докоряли, що вже для мене рідна з діда прадіда віра недобра, а добра лютерська, чи кальвінська, чи, як тут кажуть, “сальвишська”.

Мій швагер писав мені таке: “Я теж був в Америці, бачив чужі церкви і людей, що ходили до тих церков, але я не покинув своєї віри і не пішов за ними”. І далі писав: “Я теж читав Біблію й різні книжки, але своєї віри не покинув, не дав перекупити себе за жадні гроші, і буду триматися нашої католицької, Христової віри”.

“Христос сказав, що буде антихрист ходити й учити людей і дітей нової незнанної віри, де не вірять ані в Христа, ані в Його Матір. Ті люди відрікаються хреста, на якому був розп'ятий Христос, навіть бояться піднести руки, щоб хреститися, бо хрест відганяє чортів від нас”.

“Ти, певно, вже перестала хреститися. Отже ти скоро піддалася антихристові!”



“Мене дивує, що ти так швидко забула, як твоя мати плакала за Іваном, що він пристав до тих “сальвишів”, а тепер вона ще більше плаче, як дістала від тебе листа, що тобі подобаються їхні співи й поведінка. Чого ти так скоро забула, як запевняла свою маму, що скоріше помреш, ніж відречешся своєї віри? Я раджу тобі, перестань читати їхню Біблію та їхні книжки. А прокажуй молитву, якої навчили тебе батьки, і хрестися три рази рукою та відганяй антихриста від себе”.

Такі листи робили мене слабою, непокоїли мене. Я переживала душевне терпіння. Не знала, що мені робити. Чи ходити далі, чи покинути та переїхати до іншого стейту, де немає цих переступників. Так, принаймні, радив мені мій швагер.

З дому щораз менше почали писати до мене. Я питала їх, чому не пишуть. Вони відповідали, що не можуть відписувати на кожний мій лист, бо мають багато роботи і нема кому писати. А подруге, мої листи не дуже радують їх. Така відповідь розгнівила мене. Я вирішила й сама рідше й менше писати. Я не писала щось із 10-12 місяців ні до кого додому. Трохи відпочила від тих листів, а вони від моїх. Я мала більше спокою в голові й на душі.

Врешті мама не знала, де я. Почала писати до чужих людей і питатися, що сталося зі мною і чому я не пишу. Мама найбільше потерпала за мене. Мені було жаль її. Я намагалася додержати її наказів, а своїх обіцянок.

Я написала до мами та просила в неї прощення. Мама не знала, що сусіди, мій швагер та інші знайомі писали до мене й заказували мені ходити до протестантської церкви. Тим то мама не знала причин, чому я так довго не писала.

\*\*  
\*

Переді мною стало питання: Що маю робити? Питала я сама себе і не могла знайти повної відповіді. Багато разів я чула від проповідників і сама читала такі слова:

“Ось стою перед дверима й стукаю; коли хто почує Мій голос і відчинить двері, то ввійду до нього і вечерятиму з ним і він зі Мною” (Об’явлення 3:20).

Як можна не пустити Христа до своєї хати? Часто думала над цими словами. “Хто любить батька або матір більше, як Мене, недостойний Мене” (Матвія 10:37).

Почала я питати сама себе: Кого люблю більше? “І хто не візьме хреста свого і не піде слідом за Мною, недостойний Мене” (Матвія 10:38). Що то за хрест, що я маю взяти на себе? Це морочило мій розум. “Отже, всякий, хто Мене визнаватиме

перед людьми, того й Я визнаватиму перед Отцем Моїм, що на небі. А хто відречеться Мене перед людьми, того й Я відречусь перед Отцем Моїм, що на небі” (Матвія 10:32-33). Я читала Біблію й засвоювала Христову науку. Дедалі я почала відчувати й розумом своїм визнавати, що то все правда. Щасливі ті люди, що знають, вірують і живуть згідно з наукою Христовою. Я почала порівнювати себе з мамою.

Моя мама не мала нагоди читати Євангелії, бо навіть і не вмiла читати. Вона була добра мама для дітей, жінка для чоловіка. Вона була побожна, релігійна, виконувала всі свої обов'язки так, як її вчили. Мама не мала нагоди чути таких повчальних проповідей, як я чую. Тим то я маю нагоду порівнювати, думати, розмірковувати про католицьку та протестантську віру. А мама не могла так роздумувати, бо була темна, неписьменна.

Багато разів я думала про маму. Я знала, що вона терпить душевний біль, і то тільки тому, що не знає правди. Те, що вона чує від людей, а найбільше від священників про протестантів, і приймає на віру, а то все таке неправдиве.

“І зрозумієте правду, і правда визволить вас” (Євангелія від Івана 3:32). Такі святі, скромні, повчальні слова Ісуса Христа. А наш народ терпить зневагу й душевний біль тільки тому, що не знає про них.



Мій батько був іншого переконання. Він ліпше розбирався в релігійних справах і інтуїтивно відчував, де більше правди. Для нього не було ані прикро, ані стидно слухати, що інші говорили за протестантів. Він пояснював і з'ясовував мамі, але мама не вірила йому. Мама врешті була такого переконання, що й тато такий самий перекінчик, як Іван, я та інші. Вона докоряла татові, що він сам дозволив мені ходити до тієї церкви, куди й Іван ходить.

Мої батьки жили в згоді, любилися і то було щасливе подружнє життя. Я ніколи не чула, щоб вони сварилися. Вони шанували й поважали одне одного. Виховували дітей суворо, але добре. Що мало бути так, то так, а що ні, то ні. Ніколи не могло бути “може” або “трохи”. А ось щодо релігії, то вони по-різному думали, але не в такій мірі, щоб це доводило їх до якихось глибших розходжень, непорозумінь або сварок.

Щодо господарства, то батьки завжди радилися, коли, де й що робити: котре поле перше орати, що на ньому сіяти, яке збіжжя ліпше виросте на тій чи іншій землі. Здебільшого в господарських справах переважала мамина думка. Коли робіт-

ники питали в тата, куди мають іти на роботу, то він відповідав: "Питайте господиню, вона знає, котре збіжжя вже достигло і час уже його косити".

\*\*

Батьки часто розмовляли про мого брата Івана. Тато закидав мамі, що вона вислала йому гроші на шіфкарту. Коли б не мав грошей, то повернувся б додому. Так міркував тато. Але Іван ніколи не повернувся б додому. І, мабуть, не був би тепер ані вдома, ані в Америці, а Бог знає, де що могло б статися з ним.

Ті розмови шуміли мені в ухах. Я була певна, що батьки сваряться за мене. Мені було прикро й шкода їх, що вони терплять через мене тільки тому, що не знають правди. Що мені з того всього робити? Часто я питала сама себе і сама з собою боролася. Мені пояснювали, з'ясовували, але я не вірила їм. Вони хотіли перетягнути мене на свою віру, а я таки не наважувалася покинути свою, бо не хотіла, щоб мама терпіла за мене, як через Івана.

\*\*

Час минав. Я росла, набиралася твердіших думок, читала різну релігійну літературу й дедалі більше впевнялася в правоті протестантизму. А найбільше мені подобалося й відповідало моему переконанню те, що утворилася наша національна Українська Євангельська Церква. Я остаточно упевнилася в правді та стала євангеличкою.

## IV.

### МОЯ МІСІЙНА ПРАЦЯ В АМЕРИЦІ

#### Готування до місійної праці.

“Знаходить Пилип Нафанаїла й каже йому: Про кого писав Мойсей у Законі й пророки, знайшли ми Ісуса, сина Йосипового, що з Назарету. І каже Нафанаїл до нього: Хіба може бути що добре з Назарету? Каже Пилип: Іди та й подивись!” (Євангелія від Івана 1:45-46).

Коли я знайшла Месію, то моє бажання було розповісти іншим про Христа та Його життя й науку. Щоб уміти та знати, як розповісти, то треба було самій знати більше, докладніше та ліпше.

Я довго думала, роздумувала, молилася, щоб Господь сказав, що я маю робити. Я все мала дві думки. Так, іди й роби, що задумала. Все можливе з Богом. Друга думка була, що то буде дуже важке життя. Чотири роки вчитися, нікуди не виходити між товариство молоді, відмовитися від забав, танців, пікніків, усього того, що привабливе й цікаве для молодої дівчини. Тепер, під час першої світової війни, люди заробляють великі гроші, а ти висидиш чотири роки, а відтак підеш робити за 50 чи 60 доларів на місяць. Мої рідні та приятелі відраджували мене, і це найбільше мучило мене. Я не знала, чи вони розуміють мене. Чи, дійсно, по-щирому радять мені?

Мої батьки були вдома під час першої світової війни. Тоді й листи не доходили. Та й вони не розумілися на тому і, напевне, не погодилися б з моїми плянами. Своїм приятелям я не довіряла. Американці найбільше були мені до помочі в цій справі. Я була вільніша та спокійніша розмовляти саме з ними про мої задуми, тим то я відходила від них спокійніша умово й душевно. Вони більше розуміли вартість науки та знали більше за мене. Знали вони вже й за український нарід, що прагне звільнитися від окупантів та релігійних забобонів. Моя господиня читала мені з Біблії: “Ісус же каже йому: Коли можеш у те вірувати, то все можливе віруючому” (Євангелія від Марка 9:23). Моя молитва була: “Боже, дай мені таку віру!” Для мене Слово Боже щире й було правдивим приятелем. “Чоловік бо дивиться на лице, Господь же дивиться на серце” (1 Сам. 16:7б). Після довгих роздумувань я таки наважилася піти до дияконської школи.



Марія Сопінка (третя зліва) із своїми товаришками, що готуються до праці дияконісами в Кораополіс, Па., 1917.

### Місійна школа дияконіс.

Пітсбурзька Пресвітерія мала школу для дияконіс, призначену для молодих дівчат із різних країн Європи. Були й такі дівчата, що готувалися до місійної праці по своїх національних школах. Дівчата приїздили з Чехо-Словаччини, Польщі, Італії, Мадярщини та інших держав. Ані з Галичини, ані з України, їх не було тоді. Тим то ті українки, що вже були в Америці, не маючи своїх шкіл, вступили до американських шкіл, щоб навчитися християнсько-протестантських засад, набути знання, як проводити роботу серед свого українського народу. Курс науки був розрахований на 3-4 роки. Дівчата, що вчилися в англійській школі, кінчали її за три роки. Для європейських дівчат було важче і курс тривав довше.

На жаль, українських дівчат не було. Але ось за два роки з'явилася одна, мов з місяця впала. А пресвітерія та школа були раді мати українських дівчат, бо треба було працювати серед українців.

У тій школі вчилися Марія Галенда (сестра братів Галендів), Катруся Пелех (дружина пастора Д. Галенди), Маланія Мучі, Марія Пук, Марія Дачко та Марія Сопінка. (То все ті, що я їх знаю).

Головним предметом науки була Біблія Старого й Нового Заповітів, її історія, коли, де та якою мовою була писана, хто

визнавав її, а хто намагався знищити її й не допустити до людей, щоб її читали, хоч таких людей, що могли її читати, було мало, бо не було ще перекладів із гебрейської та грецької мови. Проте Свята Біблія має таку силу слова Божого, що вороги не подолали її.

Учили ми історію церков, східної та західної, передання церковних отців, їх життя та працю і катехизис. Учили нас також грати на інструментах — піано, органі, співів та диригентури. Усе це для того, щоб ми знали, як учити дітей у недільній школі.

У курс навчання входили також історія культури, географія, література, риторика, мови: англійська, італійська, польська, чеська та українська, релігії християнські й нехристиянські: жидівська, магометанська та інші, що є в світі; історія Америки, громадянство, конституція Америки, хатня та куховарська праця. Кожна дівчина мала визначену роботу, відповідно до її здібностей, сил та знання. Роботу міняли три рази в шкільному часі. Учили шити та крою. Учні шили собі уніформи самі з допомогою кравчині. Учні варили, пекли хліб, мили посуд, чистили свої покої, прали. Отака була всебічна й різноманітна наука.

Школа містила від 25 до 30 дівчат. Начальниця школи й економка жили в школі, а вчителі й пастори приїздили на певний час учити нас. Наука відбувалася щодня, крім понеділка, від 9-ої до 3-ої години. По обіді була музика. Грали, співали, в кожну годину покою була інша музика. Людям, що переходили тією вулицею, мабуть, боліли вуха, слухаючи всі ті мелодії. Але дівчатам було байдуже. Вони були раді та веселі, що могли вільно видобувати з себе свої голоси та випробовувати їх до співу та грання. Проте у клясі під час науки треба було сидіти тихо, поводитися чемно, відповідати неголосно. Викроювали час і на прохід та відвідування знайомих. Увечері треба було вчитися, кожна в своєму покої. На іншу роботу треба було брати дозвіл.

### **Під час літніх ваканцій.**

Уже після першого року навчання, під час ваканцій, відбували ми практику. Нас виводили туди, де провадили місійну роботу вже досвідчені місіонери, щоб ми приглядалися до тієї роботи. Молоді студенти були під доглядом місцевих пасторів чи дияконів.

Це робилося й для того, щоб кожна з нас сама побачила й переконалася, чи вона може продовжувати свою науку до мі-



**Учні по закінченні медичного курсу в Нью Йорку, Н.Й., 1932.**

сійної праці. Ми бачили, що то не жарти, кожна з нас сама мала сказати собі: “Буду продовжувати, чи ні”. Правда, що пастори й дияконіси мали велике слово в цій справі. Дуже часто залежало від них визначити, котра з тих молоденьких дівчат надається на щиру робітницю. Бо не завжди молоденька дівчина сама могла вирішити. Тим то по літніх вакаціях одні дівчата верталися продовжувати науку, а інші відходили, вибравши вигідніше та спокійніше життя. А все це робилося після справоздання за протоколом пасторів, дияконіс і місіонерів, під доглядом яких відбувалася практика.

### **Шпиталі.**

Після другого року навчання, під час літніх вакацій, посилали дівчат на практику до різних шпиталів для обслуговування хворих. Лікарі й медичні сестри давали короткі відомості з лікарських наук та про першу швидку допомогу. Практична наука по шпиталях була дуже допомічна в місійній роботі. То того вона була й цікава. Я особисто дуже любила цю роботу. Начальниця шпиталю полюбила мене й намовляла, щоб я лишилася, а не поверталася до школи дияконіс. Мені було приємно, що я надаюсь до такої важливої та потрібної роботи. Але я тоді ще не гаразд знала англійську мову, то начальниця сказала, що шпиталь прийме мене, як тільки я вивчу мову за рік, за два. А три місяці відбутої практики зарахують мені тоді до мого курсу.

Це була друга важлива справа в моєму житті. Мені до душі однакові були й місійна та шпитальна роботи. Але котра важливіша та потрібніша? Місійна й шпитальна праця вимагають посвяти та зречення багатьох уподобань, що їх може мати кожна молода дівчина. Думки про шпиталь не покидали мене. Я не знала, що робити. Кінчати місійну школу чи вчитися на медичну сестру? Мої шкільні товаришки, жартуючи, казали: “Виглядає, що Марійка Сопінка залюбилася в котрогось лікаря”. Багато разів допитувались, що сталося, що я так мало говорю, а все задумана, не така буйна, як була першого разу в школі. Я не розповідала про свої задуми нікому.

Одного разу в клясі настоятелька місійної школи сказала, що має лист зі шпиталю, де я працювала, але прочитає його всім, тільки не мені. Від того часу ніхто з товаришок нічого не казали мені про це, бо все стало ясно.

Я знала, що професія медсестри корисніша й вигідніша. Але місійна праця також корисна та дуже потрібна. Що я маю робити? Та думка не покидала мене.

Лягаючи спати, я молилася: “Господи! Скажи мені, що маю робити”. Одного разу приснився мені сон. Парада, похід, на вулицях багато людей, дітей, великий гурт молодих медсестер у білих сукенках, шапочках, а за ними гурт хлопців, дівчат, бідно одягнені, брудні, крикливі, штурхали один одного, викрикували неприємні слова, називали один одного непристойними словами, аж вуха разило. Я сильно закричала: “Перестаньте!” І збудилася. Що за сон? Жахлива кара! Уранці, при сніданню я хотіла розповісти його, але боялася, що мої товаришки скажуть: “От другий Йосип розказує свій сон”. “Каже брат до брата: От сновидець той іде!” (1 Мойсеева 37:19). Я вирішила розповісти його Господеві та просила Його, щоб прислав другий сон і пояснив, що маю робити. Нагадалися мені слова: “Бо віра ваша була не в мудрості людській, а в силі Божій” (1 Кор. 2:5).

### **День відпочинку (Ісаї 58:13).**

У неділю школа, мов не той будинок, усе позамикане, машинки, столики позапирані, книжки лежать стосами, скрізь тиша. Учні йшли до різних церков. Ті, що мали бути в недільній школі, ішли туди дивитися, як вона провадиться. Інші йшли відвідувати хворих по хатах і шпиталях. У понеділок не було науки, тільки готування завдань і полагодження особистих справ на другий день.



На третьому році в школі я почувала себе певніше, бо вже знала, що буду її кінчати. Наука дедалі була важча та складніша. Біблійні й теологічні виклади. Головну увагу звертали на характер людей.

Мої вчителі поважали мене, але їм не подобалось, що я ніколи не змовчувала, якщо щось було не по-моєму. Настоятелька школи якось сказала мені: “Марійко, у тебе здоровий, здібний мозок, але загострий та заскорий язик”. Я подякувала їй за повчальні та щирі слова. Вона переказала мені пораду Шкільного Комітету, щоб я вважала та більше думала над тим, що маю казати, щоб намагалась набувати собі приятелів серед американців, які цікавляться місійною роботою та можуть мені допомогти у моїй роботі, а також, що Шкільний Комітет визнає мою ревність до місійної праці.

Під час першої світової війни американці мало ще знали про український нарід та його обставини. Були організації, що збирали гроші для європейських народів, які потребували допомоги. Школа також робила це, але я відмовлялась жертвувати для чужинців. Американці мене осуджували, але коли я їм пояснювала причину та вказувала їм на обставини свого народу, то декотрі розуміли мене, але були й такі, що не могли чи не хотіли розуміти.

У школі ми вчилися й італійської мови. Хоч і не так добре згодом ми її знали, але й те, що знали, стало в пригоді, особливо серед тих, що не знали англійської мови.

Завдання дяконіс було вміти допомогти тим родинам, де діти не знали італійської мови, а батьки англійської.

Школа звертала увагу також і на спорт, бо в здоровому тілі здоровий і дух.

### **Моя місійна праця.**

Моя перша місійна праця почалася в Пітсбургу, у стейті Пенсильвенія. То було у вересні 1920 року, а вона тривала до 1924 року. Я працювала при Першій Українській Пресвітерській Церкві. Пастор Дмитро Галенда був сталим проповідником і місіонером у тій церкві. Він працював багато років на тому полі й за його служіння збудовано ту церкву для українців. Він був дуже працювятий і відданий своїй роботі, а також його дружина Катря Пелех-Галенда була йому доброю помічницею. Вона мала добрий голос і своїм чарівним співом збуджувала душі слухачів.

Церква містилася на Карсон вулиці в південній частині Пітсбургу за річкою Мононгагілою. Тут жили не тільки україн-



**Пастори, діяконіси та учителі в Пітсбурзькій Пресвітерії. Сидять зліва: д-р В. Лоса, д-р Монтгомері та пастор Шваха. Тут бачимо американців, чехів, словаків, мадярів й українців. Всі мали церкви, школи й займали різні посади. 1920 р. Марія Сопінка (х).**

ці, а й інші слов'янські народи серед американського люду. Всі вони працювали на фабриках. Пастор Галенда за свої довгі роки праці там чимало спричинився до того, що українці в Пітсбурзькій Пресвітерії дружньо жили з чужинцями, а навіть і приятелювали з ними.

Серед інших людей там була пані Мікелві. Вона пожертвувала Пітсбурзькій Пресвітерії чималу суму грошей, за які українці й збудували собі ту церкву 1913 р. Та церква була Божим благословенним даром для всіх народів, що жили в південній частині Пітсбургу. Старші, молодь і діти мали відповідне місце, де могли сходитися не тільки на службу Богу й релігійну науку, а також на всілякі розваги, духовні концерти та імпрези.

Закінчивши науку на діяконісу, я добре собі усвідомлювала, що моя праця не буде легка. Але я щиро вірила, що з Богом усе можливе. Тоді я мала присвятити праці всі свої здібності й віддатися їй цілком. Я тільки просила Господа, щоб Він дав мені сили, знання та місійного Христового Духа. "То докладіть до свого все ваше старання, і подайте у вірі вашій чесноту, а в чесноті розум" (2 Петра 1:5).

Пастор Галенда і його дружина були мені добрими радниками й допомагали в моїй роботі. Вони добре знали обставини в тій околиці, бо довгий час працювали там іще перед тим, як

я стала до праці. Помогло мені й те, що я ще під час останнього року навчання бралася провадити недільну школу, і тим обізнавалася з людьми та набувала практики.

Отже, ставши до роботи в південній частині Пітсбургу, я мала найперше завдання обізнатися з людьми та дітьми. Я ходила від хати до хати, від одних дверей до інших. Ніколи не знала я наперед, яких людей де я побачу, та чи матиму змогу розмовитися з ними. На моє привітання “добридень”, якою мовою відповідали мені, то я намагалася говорити так, щоб могли мене розуміти. Певно, що з українцями я не мала труднощів, так само з американцями. Гірше було з іншими. Словінці розуміли мене; поляки, росіяни, словаки, італійці — трохи. Я вчилася італійської мови в школі, бо вона була обов’язкова для всіх, що готувалися до місійної роботи. Я відчувала велику радість, коли мене розуміли, і це заохочувало мене. Я завжди мала з собою релігійну літературу з ілюстраціями, щоб відразу показувати те, про що говорила. Старі й діти були раді з того, що могли побачити своїми очима. А для мене було душевне задоволення, що мала нагоду сказати кілька слів про Христа та Його науку.

Дітей я записувала до недільної школи, якщо батьки не заперечували. Усі діти радо записувалися, а батьки були вдячні, що їх діти будуть у доброму оточенні. З дітьми я щодня провадила бесіду на різні теми при ручних роботах для дівчат і хлопців. Була й українська недільна школа для дітей. Для старших бесіди провадилися англійською мовою, бо багато з них готувалися стати американськими громадянами. Робота з дітьми вся була під моїм доглядом. Я дбала про те, щоб знайти учителів відповідно до віку дітей. Це було важке завдання, бо вчителі мали працювати безплатно, як громадське навантаження. Ті, що бралися до цієї роботи, повині були вірити в силу Христової науки. “...Дужим не треба лікаря, тільки недужим” (Євангелія від Матвія 9:12).

Недільна школа створила для мене нове життя. Я вся віддалася роботі з дітьми. Я передавала свої знання іншим і сама ходила на курси для учителів недільної школи, щоб бути доброю учителькою для інших.

Пресвітерські церкви в Америці добре організовані. Вони видали підручники, літературу для різного віку людей та образки — великі й малі. Я любила й дорожила тією літературою, як підручною для моєї роботи. Я старалася, щоб наша недільна школа мала все те, що було в інших церквах. А українська церква була слабка, молода і ще молоком годована. Вона була залежна від інших, сильніших американських церков. Вона по-



Вакаційна Біблійна Школа Української Пресвітерської Церкви в Пітсбургу, Па., 1922 р. Пастор Д. Галенда зліва й пастор Шваха зправа. Учителки стоять у горішньому ряді. Діти п'яťох національностей, із яких дві українки. По обидва боки прапора стоять ліворуч п-і Бучак і праворуч М. Сопінка.

требувала допомоги підручниками та всім іншим, потрібним для недільної школи. І треба сказати, що сильніші церкви жертвенно давали нам це.

### **Ширення української ідеї серед американців.**

Щоб американці знали про нас, українців, та наші потреби, то ми йшли до них, щоб розказати, що є такі українці в світі й де їх країна. Діти, одягнені в українське вбрання, співали українські і англійські пісні, а пастор чи дияконіса оповідали, хто такі українці та чого вони хочуть. А добродійка Галенда своїм милим і приємним голосом збуджувала холодні, заіржавілі душі старших християн. Діти цікавилися українськими дітьми та розпитували про країну, звідкіля вони приїхали.

Українська Пресвітерська Церква, можна сказати, була перша, що почала ширити українську ідею серед місцевих аме-

риканців. Ми подавали їм правдиві відомості про себе й заперечували те, що про нас оповідали їм наші вороги-окупанти та взагалі “старші” брати-росіяни.

Церковний і дитячий хори, також в українському вбранні, знайомили місцевих американців з українською піснею, мистецтвом та культурою. Для багатьох із них то була новина й вони вперше довідувалися про Україну та її нарід.

### Недільна школа.

Програма недільної школи складалася зі співів релігійних пісень та народних, читання Біблії Старого й Нового Заповітів та викладів, оповідань про біблійних героїв і місіонерів в Америці й інших країнах. Учні вивчали напам'ять головніші уступи з Біблії, молитви, псалми, заповіді, вірую. Крім того, історія життя перших християн, церковних отців та мучеників за Христову віру.

Діти радо й швидко вивчали напам'ять те, що було призначете знати за програмою. Хто добре вчився, діставав нагороду. Нагороду давали й за чемне поведження.

Школа була поділена на кляси за роками учнів. Програму складала Пресвітерська Рада і вона була однаковою для всіх недільних шкіл. Для неї були відповідні підручники для учнів різного віку. Були й відповідні учителі для кожної кляси.

Основна недільна школа в піденній частині Пітсбургу була загальна — американська й навчання провадилося в ній англійською мовою для учнів усіх національностей, що жили в тій околиці.

Ручні роботи, що про них я вже згадувала, були такі: шиття, вироби гамаків та інше майстерство. Для старших, що бажали стати громадянами Америки, викладали англійську мову, а всім українським дітям — українську мову.

Провадилася й позашкільна робота. Пастор і дияконіса відвідували дітей і старших та допомагали їм у їхніх потребах — ходили з ними до лікарів, чи до шпиталів на клінічне лікування. То була допомога дуже важлива тоді для наших людей. Вони не знали англійської мови, то їм було важко дістатися до відповідного лікаря чи до шпиталю.

Пітсбурзька Пресвітерія мала й своїх лікарів, що допомагали бідним людям безплатно. Така робота вимагала від пасторів і дияконіс багато енергії та часу, але одночасно давала ї задоволення від того, що подається допомогу тим, що її потребують. Я любила ту роботу й завжди згадувала слова Христа:

“Здоровим не треба лікаря, тільки слабим”. Моя денна молитва була: “Господи, дай мені сили й знання, щоб полегшити тягар німецьким молитвою чи ділом”.

### **Моя друга посада дияконіси в Українській Пресвітерській Церкві в Ньюарку, Н. Дж.**

Чотири роки праці на місійному полі дали мені змогу пізнати працю дияконіси, але разом із тим і потребу знати англійську мову. По чотирьох роках я покинула першу посаду в Пітсбургу та вступила до Каледжу на комерційний відділ. За 18 місяців навчання у каледжі я поширила свої знання та ліпше вивчила англійську мову. Тоді я жила в американській родині, де були діти шкільного віку. Ті діти критикували та підсміювалися, коли я вимовляла слова неправильно. Хоч я й пильнувалася та намагалася говорити правильно, але однак іще залишилося щось таке, що їх смішило. Я нагнівалася й перестала говорити з ними. Батьки дітей перепрошували мене, але казали, що це для мене, хоч і неприємно, але корисно, бо тоді я маю нагоду поправити себе. У тій родині я мала нагоду вчитися музики разом із тими дітьми в тих самих учителів.

Коли я почала вчитися, то мусіла працювати і заробляти гроші, щоб оплачувати науку й жити.

Та школа дала мені нагоду пізнати, що праця й обставини життя багато легші та вигідніші в бюрах та на фабриках, аніж на місійному полі.

Мої життєві обставини вимагали зміни та поліпшення помешкання й живлення, ніж я мала при місійній праці. Я підупала на здоров'ї й думала покинути місійну працю. Я мала змогу дістати працю в канцелярії, щоб заробити більше грошей і тим поправити своє життя. На жаль, я не бачила, щоб хтось із дівчат-українок готувався до місійної праці.

Коли я дістала запрошення до Ньюарської Пресвітерії працювати між українцями, то передо мною стало болюче питання, що робити. Вертатись до місійної праці, чи шукати легшої та вигіднішої роботи? Місійна праця в одній чи іншій церкві однакова: нестатки, брак грошей та перспектив до поширення праці. Потреби були чималі. Проповідники й дияконіси повинні були самі набувати все потрібне для церкви та недільної школи.

Програма праці: Недільна школа для дітей різного віку; жіноче товариство, християнська ревність старших і молодших дітей; промислова школа для дівчат; майстерство для хлопців; англійська школа для старших, українська — для дітей в суботу.



**Дмитро, Василь і Марія Сопінки в Канаді 1927 року.**

Вліті промислова школа під час вакацій щодня від 9-12 години.

Дуже важливо та корисно було відвідувати людей у їхніх хатах. Це давало змогу знати обставини життя батьків і дітей, які користали з нашої праці.

Лікарська обслуга була дуже потрібна для людей, що недавно приїхали, бо вони не знали англійської мови й не могли самі дістатися до лікарні і шпиталів. Ньюаркська Пресвітерія та її лікарі багато допомагали бідним безплатною обсергою. Вони були з тих, що працювали за словами Христа: "Що зробили для одного з тих малих, слабих, Мені зробили!" Нашим людям було дивно та трудно зрозуміти, що ті лікарі так чемно обсерговують їх та намагаються говорити з ними бодай кількома засвоєними словами чи українськими, чи польськими.

### **Святочні програми.**

На всі свята, як ось Великдень, Різдво та інші релігійні та державні свята, готували спеціальні програми: співи, деклямації тощо. Батьки дітей були раді побачити та почути, як їхні діти співають, проказують вірші, грають на різних інструментах і взагалі виконують усе, до чого здібні. Батьки бачили, що їх діти не збиткують, а вчатьсЯ. На такі okazji запрошували лікарів, представників Пресвітерії та членів американських церков, які жертвували на такі місії між чужинцями. Вони мали нагоду бачити, що їх пожертви та праця корисні й потрібні, бо люди вчатьсЯ, як жити в чистоті та допомагати своїй родині прийти до кращого життя й бути добрими громадянами Америки.

### **Головна ідея.**

У всіх організаціях старших і молодших людей була одна мета: просвічувати їх, щоб пізнавали себе самих та старалися допомагати собі, використовувати свої здібності. Батьки не знали, що в Америці дитина кожна має можливість учитися, поширювати свої таланти відповідно до своїх здібностей, і що тут не питають, хто вони такі та звідки їх батьки.

Духовне, християнське поведження батьків і дітей заохувало проповідників, місіонерів до дальшої праці. Щоденна наука була: "Оце ж усе, що бажаєте, щоб робили вам люди, так і ви робіть їм: це є закон і пророки" (Євангелія від Матвія 7:12).



## V.

### МОЯ ПЕРША ПОДОРОЖ ДО ЄВРОПИ 1928 РОКУ

Місійна робота в Сполучених Штатах Америки розвивалася добре. Наші люди ставали дедалі мудрішими. Набиралися американських звичаїв і поступово вросли в американське життя. Такі слова, як євангелик, пресвітеріянин чи протестант, не були вже для них такі страшні, як спочатку, коли приїхали до Америки. Для нашого народу слово “протестант” було однако-ве, що “єретик”, найгірший грішник, затрачена навіки людина. Люди, що ходили до пресвітерських церков, побачили та пізнали, що ті протестанти не такі, як про них вони думали раніше. Вони читали Біблію та пізнавали правду. Багато з тих людей повернулися до своїх рідних сіл і привозили те світло правди для своїх рідних. Мій брат, до якого я приїхала була до ЗДА, щоб відібрати його від пресвітерської церкви та привести того “єретика” до покаяння, також повернувся до рідного села Вислока із своєю дружиною. Усі, так би мовити “єретики”, вже не були такі боязливі. Не треба мати високого знання, щоб зрозуміти слова: “Коли Син визволить вас, справді вільними будете” (Івана 8:36). Чи “Зрозумійте правду, і правда визволить вас” (Івана 8:32). Коли Ісус Христос учив людей, чи говорив до одної людини, то щоб знали, про що та чому говорить, говорив такою мовою, яку люди розуміли. Вислочани, що навчилися в Америці, розповідали іншим про Христову науку.



Іван Солінка, дружина Марія та їхні діти: зліва Теодор (загинув у рускій війні, другий помер малий, на руках Володимир. 1928 р.



**Молитовне зібрання у Вислоці біля дому Івана Сопінки 1928 р.**

Де двоє або троє людей збереться в ім'я Христове, то Він є з ними. Вислочани знали про цю науку, вірили і так робили. Щонеділі сходилися до братової хати, співали, читали Боже Слово, молилися та пояснювали одні одним про Христову науку так, як вони її розуміли. Господь благословив їх. Святий Дух просвічував їхній розум. Брати з Америки посилали їм часописи, книжки на релігійні теми, Біблії та гроші, щоб будували молитовний дім.

Мене цікавила місійна робота з людьми, що ще не знали її. Я хотіла бачити й довідатися, як наш народ поставиться до протестантів. За моїх дитячих років люди знали про Кальвіна та Лютера. Вони були тоді для них гірші за чорта. Де вже провадилися євангельські місії, то там люди вже знали правду про тих великих святих мужів, перших реформаторів. Вони читали книжки З. Бачинського та д-ра Л. Цегельського про Івана Гуса, про його життя та мученицьку смерть, а також про те, "Звідки взялася і що то за євангельська віра". Читали й інші книжки про славних реформатів.

Пастор Леон Бучак і його дружина працювали тоді в Молодятині, Підгайчиках та в інших селах близько коло Львова й Коломиї. Я пізніше відвідувала всі ті місії. Моя душа раділа, коли я бачила такі славні громади. Пастор Федів жив і працював у Коломиї. Для мене була велика радість запізнатися з цілою родиною.

У червні 1928 року я виїхала до Європи пароплавом “Президент Гардінг”. Подорож була приємна, але я вже не застала живими своїх батьків. Хату, де я родилася, годі було пізнати. Перша світова війна залишила страшні руїни в Галичині. Де я відвідувала, то бачила, що українці намагаються мати вільні права господарити самі на своїх землях.

По дорозі відвідала Німеччину, Бремен і околиці, як тільки мала час. У Празі була два тижні, відвідала Українську Господарську Академію в Подебрадах, бачила багато професорів та студентів. Вони дали мені адресу пані Софії Русової, яка провадила дитячий притулок в околиці Праги. Я відвідала її. Я мала нагоду бачити тих маленьких діточок, що їх вона добре виховувала. Згодом американські діти з моєї недільної школи посилали їм різдвяні подарунки.

Я мала велику радість і приємність бачити й пані Ольгу Кобилянську. Наша славна письменниця тоді лікувалася в Карлових Лазнях. Пані Кобилянська також була рада бачити мене та прийняти привіт від Товариства “Тавити” й подарунок із Ньюарку. (Про свою подорож до Європи буду писати пізніше та ширше). Моя подорож мала місійний характер.

У Празі й Польщі я познайомилася з багатьма студентами. Вони закидали мене різними питаннями. І мені іноді соромно було, бо вони більше знали про Америку, ніж я. Ми сприяли валися й пізніше довший час листувалися.

1928 року в Галичині провадилася місійна робота різних віровизнань: методисти, баптисти та пресвітеріяни-реформовані. Такі місії були й по містах, але більше по селах. Поле широкіше, а робітників мало. “Просіть Господа, щоб випровадив робітників на жниво своє” (Луки 10:62).

Пастори Федів і Бучак просили мене, щоб я залишилася в Галичині та працювала разом із ними. Я бачила, що бракує робітників на Христовій ниві, але мені треба було ще пройти спеціальний курс для місійної роботи в Європі. Думка про місійну працю в Галичині ніколи не покидала мене. Я часто думала, яким способом можна було б мені взяти лікарський курс, спеціальний для місіонерів у чужих краях, але на такий курс треба було мати гроші, а їх у мене було мало.

Наприкінці серпня 1928 року я повернулася до Америки й зайняла свою сталу посаду в Ньюарку. Повна всіляких новинок, веселих, смутних і приємних, я мала про що говорити. Люди, старші й молодші, а також діти, були цікаві знати про рідний край. Ті, що приїхали звідтіля, були більше цікаві мені. Молодь цікавилася школами й політикою. Старші більше цікавилися щоденним життям їхніх рідних та релігійним життям.



**Вислік Великий, 1928 р. Марія Сопінка править кіньки, допомагаючи возити сіно. Стоїть її братова Анастасія і робітник.**

Я дякувала Господеві, що мала нагоду відвідати свою країну та щасливо повернутися до свого новоприйнятого любого краю, про який я мріяла змалку.

### **Рідний край.**

Я вперше відвідала свій рідний край 1928 року. По першій світовій війні Західня Україна була прилучена до Польщі. Мое село Великий Вислок ще стояло, але хати були випорожнені від усього майна. Стіни, вікна, дахи попробивані кулями. Коли я зайшла до комори, де колись стояли бочки із сиром різного смаку: солодкий, гіркий, ще гіркіший, там уже не було навіть бочок, ані масла в діжках.

Коли я залишила свій дім, своїх батьків, братів, сестер, вони мали велике господарство, було багато різного майна. Були гарні виїзdnі коні, воли з довгими закрученими рогами, щось із 15 корів з телятами. Були дві хати, одна з кухнею, спальнями, коморами, повними всілякого добра, склад під хатою, де можна було гуляти; тут тримали картоплю різного гатунку, буряки та всіляку поживу. Влітку туди ставили молоко та масло, бо там завжди було холодно. Під кухнею у сінях була комірчка на кар-



**Марія Сопінка жне жито у Вислоці 1928 р.**

топлі для щоденного вжитку, щоб не ходити взимку надвір. Мій батько був розумний, поступовий господар і дуже добре дбав про господарство. Любив також подорожувати і цікавився змінами життя по інших країнах.

По другий бік дороги, що називалася Цісарською дорогою, стояв шпіхлір, що виглядав, мов каплиця, бо на стіні від двору висів великий позолочений хрест. Люди, проходячи, хрестилися та цілували той хрест. Усередині були перегородки на різне збіжжя, великими копицями понасипуване. Під стелею висіли шкіри свого виробу для взуття, сукно, теж свого виробу, кожухи, полотно у скринях різного гатунку теж своєї роботи.

Я, коли подивилася на ту страшну порожнечу, то подумала, що якийсь страшний кошмар. Люди не мали в що вдягнутися та взутися. Люди казали, що коли б я не висилала їм з Америки голок і ниток, то вони не мали б як залатати одягу. Ціле село позичали одні в других голки й нитки. В усе це важко було повірити, але то була правда.

Моїх батьків уже не було в живих. Це до краю мене приголомшило.

Ще за моїх дитячих років я часто чула такі слова: “Великий, як москаль, сильний, як москаль, червоний, здоровий, як москаль”. То ото тепер через того москаля нічого не лишилося в моїй рідній хаті, де колись було всього досхочу. Коли москалі зайшли до Галичини, то загостилися там, як вдома. Мали там що їсти та пити. Вивозили все — худобу, збіжжя, убрання, навіть посуд, все повичищали. І все казали, що в Росії навіть не уявляли собі, що в Галичині люди жили так багато.

Того самого року я відвідала Чехо-Словаччину. Часто чула там, як чехи казали: “Ми любимо руський народ, вони сильні й великі”. Думаю, що тепер чехи добре розпізнали москалів. Досвід — найліпший учитель.

У моїх батьків було десятеро дітей. Троє з них померли малими. Наша родина ніколи не була все разом. Навіть деякі брати й сестри не знали одне одного. Коли брат Іван виїхав до Америки, то два менших брати ще не народилися. Як Іван повернувся додому, то Василь був у війську, я в Америці, Дмитро в Канаді, сестри Анна та Юстина віддані, наймолодший брат помер. Про нього наш дідо казав: “Ця дитина не буде жити, бо занадто мудрий”. Назвали його Михайлом, бо перший Михайло помер. По смерті цього маленького братика, якого ми всі любили, бо він був мудрий, вродливий та цікавий, сусіди казали: “Він помер, бо його назвали ім'ям таким, як і того, що помер”. Я була дуже зажурилася, коли це почула, бо моя маленька сестричка Марія померла, а мене назвали теж Марією...

По першій світовій війні Галичина була дуже знищена. Церкви, школи виглядали мов стодоли. Коли я зайшла до школи, то побачила, що там не було жодної книжечки, щоб діти мали що читати. Польський уряд не цікавився і не дбав про українських дітей, але намагався їх спольонізувати. Була страшена ворожнеча між українцями та поляками. Часописи, що їх висилали до Галичини з Америки та Канади, поляки до людей не допускали, хоч запевняли, що в них існує свобода, але для українців жадної свободи не було. Український народ був пригноблений, знищений фізично, морально й духово. Українська молодь не могла дістатися до високих шкіл. Поляки виставляли себе перед світом приятелями українців, але насправді вони ставилися до українців дуже вороже. Мені забрало багато років призабутися, що я бачила й чула від родини та сусідів про їхнє життя з нашими найближчими сусідами, поляками.

Минали роки, мінялися обставини, з'являлися нові проводарі. Йосип Сталін не мав стриму в нищенні людей, заарештовуючи та розстрілюючи сотки тисяч найвартніших своїх громадян, намагаючись ліквідувати всю інтелігенцію, науковців, письменників, священників, учителів і т. і. А ще більше висилали на Сибір, на каторжні роботи, щоб там вони вмирали повільною смертю. А в Західній Європі лютував Гітлер...

Друга світова війна винищила все до кореня. Що москалі та німці не встигли винищити, то поляки докінчили. Міста, села випалили, людей порозганяли, люди лишилися голі й босі, кожний утікав і ховався по різних криївках, мов тварина. Моє село

Вислок було спалене, як і вся околиця біля Сянока й Перемишля. Річка Вислок висохла. Важко повірити, щоб така глибока та швидка річка могла висохнути, мабуть, зажурилась за селом, — як нема села та людей, то нема на що їй існувати.

Народ із усіх сіл повиїздив, кожна родина шукала собі нового пристановища. Молодь ховалася по лісах, доки було можна. Поляки розстрілювали кого де попадали. Утікачі не мали нічого, крім того, що мали на собі. Вислок лежить близько чеського кордону, а там були великі густі ліси. Люди ховались там, але чехи й словаки стріляли по них і багатьох повбивали або позаарештовували. Якось великий натовп дівчат, молодих хлопців та жінок із дітьми натрапив на них; чехи оточили їх і почали умовляти, щоб ішли до Чехії, де вони зможуть жити та працювати. Бідні люди, змучені, голодні й холодні, не мали іншого виходу і звірились зрадливим чехам. Зрадники зробили свою роботу. Загнали їх усіх до якоїсь будівлі і там усіх вистріляли. Важко повірити, щоб чехи, наші сусіди та приятелі, які самі недавно терпіли від своїх ворогів, могли таке зробити. Але це все правда. Я чула про цю страшну подію від свідків, які оповідали мені, вже приїхавши до Америки, але не вірила, не могла повірити. Але, коли я була в Празі, я бачила там одну особу, що була в тому самому гурті, але їй з братом пощастило втікти. То вона мені ту історію оповідала. Чехи любили Росію та російський народ і з радістю чекали їхнього приходу й нагоди жити з ними в союзі, як брат із братом. Але великий і сильний брат не має розуміння та жалости для хворого молодшого брата.

Під час війни листів не перепускали з Польщі та з Росії. Я не знала, чи жива моя родина й де вона. Допіру за кілька років довідалася через людей із Польщі, що мої три брати осіли в Тернопільській області. Пізніше, по довгих роках, довідалася, що мої дві сестри опинилися аж біля Чорного моря в місті Одесі, Миколаївської області, а інші в Дніпропетрівську та Кривому Розі. З тих сторін Совети не перепускали листів до Америки, і тільки від тих, які ще жили в Галичині, можна було довідатися про родину моїх двох сестер.

Відколи Совети відкрили дорогу для туристів, то багато українців скористали з цієї нагоди. Мені цікаво було знати, де осіла моя родина та як вони живуть. Ті, що ще жили в Галичині, мали змогу писати про себе, але вони нічого не знали про тих, що заїхали аж на Велику Україну. Від своїх сестер я дістала по одному листу, а коли дістала другий лист, то в ньому були лише їхні посмертні знімки. Очевидно, наші приятелі, москалі, не бояться передати знімки з мертвих...

Мої три брати та їхні дружини померли, також і мої сестри з чоловіками і дві племінниці. Діти моїх братів, що жили в Галичині, Івана, Василя, Петра, бачили багато туристів з Америки, Канади та інших країн. Вони писали мені та просили, щоб я приїхала та подивилася ще раз на свій рідний край. Один писав: “Коли ви, тето, були в нас у 1928 році, тоді мене хрестили, а моїх менших братів ще не було”. Другий писав: “Я був зовсім маленький, коли ви були в нас, але пам’ятаю, що ви привезли мені шапочку”. І кожний писав щось подібне. Мої племінниці писали: “Тето, мої діти хочуть знати, хто то присилає нам такі гарні сукенки!” Всі писали, просили, запрошували. Мені дуже хотілося побачити свій рідний край та рідних, хоч багатьох із них я ніколи не бачила й не знала. Але хотілося побачитися та від них довідатися про інших. Мені хотілося відвідати та подивитися на всю Україну й я почала вживати заходів зробити туристичну подорож через агенцію Ковбаснюка в Нью Йорку.

Дочка мого брата Дмитра з Канади, пані Марія Петегрув, що живе в Каліфорнії, де її чоловік працює, як лікар, а вона медичною сестрою, на мої настирливі прохання погодилася поїхати зі мною. Ніхто з агенції Ковбаснюка не їхав до Одеси, тільки ми дві. Я їй дуже за це вдячна, бо сама не наважилася б їхати. Маю надію, що колись ми ще раз поїдемо...

15 липня 1968 року наша група відлетіла з Нью Йорку. Наш маршрут: Лондон, Москва, Львів, Тернопіль, Київ, Одеса, Канів, Прага, Брюсель, Нью Йорк... Гом, світ гом...



## VI.

“І ставав на всяке жниво,  
І в'язав свій скромний сніп”.

### БІБЛІЙНИЙ СЕМІНАР У НЬЮ ЙОРКУ

Біблійний Семінар у Нью Йорку організував курси для пасторів і місіонерів, які готувалися для праці по чужих краях, де Америка провадила місійну працю. Це був так званий “Ферст айд курс”, бо він учив, як подавати допомогу при різних хворобах. Два рази на тиждень учні ходили на практику до шпиталю, щоб ознайомитися з різними недугами та як подати першу негайну допомогу. Мене давно цікавило знати про різні хвороби, бо ще в моїй першій місійній школі нам давали початки медичної науки. Я закінчила 3-місячний шпитальний курс.

Повернувшись з подорожі до Європи 1928 року, я мріяла, що, може, колись поїду до Галичини працювати на місійному полі.

Року 1931 я вписалася до місійного семінару на медичний курс. Це були для мене дуже цікаві студії. Крім того, це була нагода познайомитися з іншими студентами, хлопцями та дівчатами, що мали вищу, ніж я, освіту. Ми жили всі вкупі в гуртожитку семінару, їли при однім столі й розмовляли про різні краї та звичаї людей по інших країнах. Місіонери приїздили давати лекції про ті краї, де вони працювали. Лікарі давали лекції для нас, кожний із свого фаху. Мені також було важливо познайомитися з різними лікарями і діставати від них поради про мої різні недомагання. Ще й досі я користаю з тих їхніх порад.

Крім медицини, я тоді студіювала багато різних інших наук, між іншим, грецьку й гебрійську мови, а також теологію, щоб мати змогу, в разі потреби, знати, як пояснювати деякі малозрозумілі місця з Біблії.

У літньому семестрі я ходила до Колумбійського університету та слухала там різні лекції, як ось: історію Європи, німецьку мову та інші предмети про Європу. Я слухала ті лекції з великим зацікавленням і була горда з того, що відвідую такий славний університет. На літньому семестрі здебільшого вчать старші особи, які взимку працюють, а на науку присвячують свої літні вакації. То були вчителі, пастори, священники, законники та інші. Я там мала нагоду розмовляти з ними про їхню працю й оповідати їм про свою. Ці наші соціальні сходи та розмови були дуже цікаві й корисні.

Мої мрії та задуми про Європу не здійснилися. Українські місії ніде не були в силі себе утримати без сторонньої допомоги. А Європа не могла просити, щоб американські церкви висилали місіонерів до Галичини чи куди інде. І, крім того, Європа вже готувалася до війни.

Отже, мені нічого не залишалось, як далі жити в Нью Йорку в Біблійному Інституті, де я працювала, щоб працею оплатити за своє перебування там.

Пастор Володимир Купчинський провадив місійну працю з українцями в Нью Йорку. Він подав прохання до Місійного Товариства в Нью Йорку, щоб вони прийняли мене на допоміжну роботу, яка вимагала працівниці, що розумілася на праці на місійнім полі. Я згодилася за неповну платню, бо праця не вимагала щоденної моєї присутності.

Пастор Купчинський був прекрасний промовець і люди любили слухати його, не втомлюючись. Д-р Ернест Р. Пайлен, парох церкви, де українці відправляли свої служби Божі, сказав: "Я приємно вражений, що ваша громада з таким інтересом слухає такі довгі проповіді". Д-р Пайлен часто відвідував українські зібрання та гостини. Один з парафіян сказав: "Я часто заходив до церкви, бо мені подобалося слухати пастора Купчинського, як він промовляв на різні теми. І хоч іноді в церкві було мало народу, він завжди промовляв з таким самим ентузіазмом, як і перед великим числом слухачів..."

Пастор Купчинський часто суворо картав українців за те, що деякі люди приходять до церкви не молитися та дякувати Господеві за Його ласку, а тільки почути, чи пастор буде щось казати про них та їхню поведінку на різних забавах і сходинах. Один так сказав: "Я тільки тоді ходжу до протестантської церкви, коли знаю, що пастор має добру тему для критики нас".

Ми всі маємо приятелів і ворогів, що бажають нам зла. І хоч як люди поважали пастора Купчинського, але одного разу був такий випадок, що однієї ночі вороги прислали вночі погребника з кошиком до хати пастора Купчинського.

При церкві був дуже гарний хор, яким диригував талановитий і відданий п. Юрій Кириченко. Цей хор часто виступав на різних святочних концертах та по американських церквах. На Великдень 1942 року хор співав у Радіо Ситі Гол під час Богослуження під проводом американських протестантських церков у Нью Йорку. Під час урочистих Божих служб на Різдва та Великдень люди приїздили здалека послухати прекрасного співу. Американські гості казали, що хоч вони не розуміють мови,



**15-річний ювілей Української Євангельської Церкви в Нью Йорку, Друга Евеню та Сьома вулиця. Пастор В. Купчинський (третій ліворуч за столом, а біля нього зразу його дружина) розпочав свою роботу 1925 року. Ювілей відбувся 18-го травня 1940 року. Марія Сопінка четверта праворуч (х).**

але музика та прекрасний спів дають їм душевне задоволення.

Я працювала з жінками, дітьми та молоддю. Багато часу та енергії забирало відвідування дітей по хатах та хворих по шпиталях, бо часто люди по шпиталях не знали англійської мови й їм важко було порозумітися з лікарями та шпитальним персоналом. Наші відвідини дуже допомагали їм у цьому відношенні.

Жіноче товариство "Згода" дуже багато допомагало церкві в різних потребах та влаштовувало вечірки, базари, бенкети тощо на користь церкви. Ця організація пошила тоги й шапочки для церковного хору, які хор досі вживає.

Багато жінок готувалися прийняти американське громадянство. Для них я організувала класу англійської мови й приготувала їх, як треба відповідати на найголовніші питання.

Час від часу запрошувала американців читати лекції про Америку, її історію та звичаї, а також про те, що перші переселенці до Америки зробили для культури своєї нової батьківщини і що можуть і мусять зробити нові емігранти.

При церкві була організована українська школа для ді-

тей. Викладав там пан Іван Кучмак. Він був дуже добрий педагог і сам добрий маляр. Часто, говорячи дітям про життя та звичаї по інших країнах, він ілюстрував свої лекції малюнками, що діти дуже любили й охотніше вчилися.

Під час моєї праці в Нью Йорку в роках 1932-42 церковна робота розгорталася так само, як і громадська активність. Часто відбувалися концерти, вистави, прогульки, пікніки. Пастор Купчинський щотижня давав лекції та організував дискусії про наших славних героїв та науковців. Дуже часто говорив про Івана Франка та про його твір “Каменярі”, а також про його мізерне життя з українцями. Не менше він оповідавав і про нашого славного поета Т. Шевченка.

“Церква-домовина  
Розвалиться, а з-під неї  
Встане Україна  
І розвіє тьму неволі,  
І помоляться на волі  
Невольничі діти!”

“Моліться Богові одному,  
Моліться правді на землі,  
А більше на землі нікому  
Не поклоніться! Все брехня!  
Попи й царі!!!”

\*\*

Пастор Купчинський часто згадував про Івана Франка та його науку:

“Хай та мова в славнім народі,  
Хай московська, польська, чеська краща, —  
Поки служить Матері в пригоді,  
То вона культурі не пропаща”.

Слухачі дуже любили вірші Франка і просили, щоб він більше оповідав про нього. Ми записували їх у своїх зошитах з надією, що так ліпше запам'ятаються...

“Силу рукам дай, щоб пута ламати,  
Ясність думкам — в серце кривді влучати,  
Дай працювать, працювать, працювать,  
В праці сконать”.

## VII.

### ПАСТОРИ, З ЯКИМИ СПІВПРАЦЮВАЛА ДИЯКОНІСА МАРІЯ СОПІНКА

#### Пастор Володимир Купчинський.

Пастор Володимир Купчинський працював у Нью Йорку, як проповідник, від 30-их років і майже до 60-их років нашого століття. За довгий час своєї тут праці він організував досить велику й сильну громаду реформованих евангеліків. Суворий і вимогливий до громади, він одночасно був справедливий і об'єктивний у ставленні до людей. Усі непорозуміння в громаді він полагоджував так, що врешті залишалися задоволені обидві сторони в тих непорозуміннях. Він користувався великим авторитетом у громаді. Його слово для громади було законом.

Пастор Купчинський мав добрий дар слова й був добрим промовцем. Люди залюбки слухали його промови, які іноді були досить довгі. Слухали ті промови без втоми. Одного разу під час його такої довгої проповіді був присутній пастор д-р Ернест Р. Пайлен. Коли пастор Купчинський скінчив проповідь, то д-р Пайлен сказав: "Я приємно вражений, що громада з таким зацікавленням слухає таку довгу проповідь. Заслуга в цьому вашого пастора Купчинського".

За час своєї праці в Нью Йорку пастор Купчинський організував добрий хор під орудою диригента Юрія Кириченка. Цей хор виступав і в американських церквах і в усіляких святочних концертах. На Великдень 1942 року той хор співав у Радіо-Ситі-Гол під час великодньої відправи під проводом американських протестантських церков.

Мало не щотижня пастор Купчинський робив доповіді також і на літературні та історичні теми, щоб підняти національну свідомість своєї громади. Часто він згадував про Івана Франка та його заклик шанувати та плекати свою мову:

“Хай та мова в славнім народі,  
Хай московська, польська, чеська кращі,  
Поки служить Матері в пригоді,  
То вона культурі не пропаша”.

Не забував пастор Купчинський і за молоде покоління. Він організував українську школу для дітей. За учителя в тій школі був досвідчений і добрий педагог Іван Кучмак.

Роки праці пастора Купчинського в Нью Йорку з моїм перебуванням у цьому місті після того, коли я повернулася до США 1928 року з Європи, куди я їздила, щоб відвідати свою родину в Галичині. Тоді мені запала думка, чи не підготувитися мені для місійної роботи в Галичині. І я вступила до місійного Семінара в Нью Йорку. Пізніше обставини склалися так, що я до Галичини не поїхала, але згадана наука придалася для роботи в самій Америці.

Коли я студіювала в місійному Семінарі, то пастор Купчинський удався з проханням до Місійного Товариства в Нью Йорку, щоб мене прийняли для допомоги йому, і я мала часткову працю в нього. Моя робота була з жінками й дітьми. Я відвідувала хворих у шпиталях, а дітей в їхніх хатах. Дорослим людям допомагала засвоювати англійську мову та під керівництвом пастора Купчинського провадила бесіди на релігійні теми.

Пастор Купчинський помер 7-го січня 1958 року в Нью Йорку. Він народився 14-го червня 1888 року в селі Розгадові, Золочівського повіту, в родині священика. До Канади прибув у червні 1903 року. Тут він скінчив медичний факультет і став лікарем.

Пізніше він повернувся до Галичини, але 1912 року вдруге приїхав до Канади, а 1925 року перенісся до Нью Йорку і жив тут до смерті.

### **Хто був д-р Вацлав Лоса?**

Д-р Вацлав Лоса був чеським пастором, що працював для чехів у Пітсбургу, Пенсильванія, США. Пітсбурзька Пресвітерія мала багато слов'ян, які працювали по фабриках навколо міста Пітсбургу. У них була одна мета — заробити гроші та повернутися назад до своєї країни. Католицьких і православних священиків було тоді мало. Інші церкви були тільки по більших містах, подорож рідка.

Наприкінці 19-го століття багато слов'ян приїхало до Сполучених Штатів Америки, щоб поліпшити свою долю та долю їхніх рідних.

Д-р Вацлав Лоса почав працювати для слов'ян у вересні 1900 року. Тоді не було української Біблії. Українці читали чеську, польську, російську, німецьку Біблію, хто як умів. Пізніше, по великих труднощах, українці таки дочекалися української Біблії в перекладі Пантелеймона Куліша, що була видана Бритійським і Закордонним Біблійним Товариством у Відні. Тоді стало набагато легше працювати. Бритійське й Закордонне Біб-

лійне Товариство надрукувало в 1903 році українську Біблію у великій мірі завдяки старанням Пітсбурзької Пресвітерії, д-ра В. Лоса та братів Галендів.

Першими прихильниками д-ра Вацлава Лоса були три брати: Петро, Дмитро і Теодор Галенди. Вони були першими з українців, що наважилися переламати греко-католицьку та православну релігійні перегороди в тому місті та вступити в члени євангельської церкви.

Скоро брати Галенди зрозуміли науку Господа Ісуса Христа: “І зрозумієте правду і правда визволить вас” (Івана 8:32). Тоді вони стали помічниками д-ра Вацлава Лоси. Люди, що жили в тому самому будинку, почали ходити на місійні зібрання. Василь Рьопка, моєї мами брат, Іван Репенда, маминої сестри син, Іван Сопінка та інші. Мій брат, молодий, здоровий, шляхетний парубок, був цікавий довідатися про добре та зле.

У році 1904 була організована Пресвітерська Місійна Школа для молодих дівчат на дияконіс-місіонерок, які мали працювати між своїми людьми. Д-р Вацлав Лоса багато поклав праці в тій школі. Щоб американці могли зрозуміти мету цієї школи, треба було переконати їх та пояснити їм цілу ситуацію на той час. Також провадилася праця з жінками та дітьми по хатах. Тільки добре навчені дівчата могли провадити місійну роботу.

Д-р Лоса був добре знаний у Пітсбургу й поміж американцями, чехами, словаками, німцями та іншими протестантами. Час від часу їздив він до Європи, до Чехії, Словаччини та інших країн. Він вишукував кандидаток на місіонерок для праці в США. Я просила його, щоб він відвідав і мого брата з дружиною в Галичині та всю нашу рідню. Він ласкаво згодився й виконав свою обіцянку. Моя рідня була надзвичайно вдячна йому за його відвідини. І д-р Лоса не міг нахвалитися тими відвідинами Сопінкового дому. Часто оповідав, як добре й привітно його гостили. Д-р Лоса був також дуже радий із відвідин і інших.

Д-ра Лосу дуже любили в Пітсбургу. Іван Репенда, з яким я приїхала до Америки, Іван Коцан, Симон Галонка та багато інших ходили до церкви, де д-р Лоса був пастором в околиці Пітсбургу.

Брат пізніше писав мені: “Скоро півсела прийшло, щоб побачити д-ра Лосу. Люди казали, що він виглядає так, як ми. Дивувало їх, що такий пан, а вітався з ними, розмовляв із старими й малими, не зважаючи на те, хто як був одягнений”. Відвідини д-ра Лоси вплинули на багатьох людей і змінили їх уяву

та розуміння, що таке протестантизм та вірування протестантів у Бога, Христа та Біблію.

Я дорожила тими світлинами, що їх д-р Лоса привіз мені від родини. Д-р Лоса знав мене більше, ніж я думала. Завжди мав що сказати мені про моїх батьків. Я поважала й любила д-ра Лосу, як рідного батька. Він був моїм учителем, радником і щирим приятелем.

### **Друга світова війна.**

Під час війни я працювала в установі, де видавали картки на харчі та газоліну. По двох роках післали мене до військового бюро, де давали інформації про те, хто й де був убитий. Це була дуже сумна праця. Я дуже переживала ті втрати молодих вояків і мене дивувало, що інші мої співробітники так легко дивились на свої обов'язки. Платили нам добре, робота була не важка й чиста. Більшість службовців тільки чекали, аби скоріше пройшов день. Моя співробітниця зле почувалася одного дня і нічого не робила. Я спитала її, чому вона не залишилася вдома. Вона відповіла, що тут вона аби сиділа біля машинки, то їй платять, то чому їй не сидіти. “А ти весь час працюєш, хоч дістаєш меншу платню від мене”, — посміхалась вона з мене. Але, як кажуть, не завжди вдається красти та дурити. До бюро увійшов начальник і сказав тій працюючій: “Я тут уже втретє й усе бачу той самий папір у вашій машинці”. І розповів, скільки молодих вояків загинуло того дня. Мені аж легше стало на душі.

Під час війни большевики, як наші союзники, були у великій ласці. Їх охоче приймали на різні високі державні посади. І взагалі не можна було нічого сказати проти Росії.

По війні багатьох робітників поскорочували.

На жаль, я знаю багато людей, які тоді були не тільки так звані рожеві, а й темно-червоні.

Коли скінчилася війна, у тому бюро, де я працювала, усім роздали такі запитання: “Чи думаєте ви, що Росія наш щирий приятель? Чи Росія відважилася б оголосити війну Америці?” І багато подібних запитань. Я відповіла: “Росія не була, не є й ніколи не буде приятелем Америки”.

У всіх організаціях, у церквах збиралася молодь під виглядом патріотів для патріотичної роботи для США, але насправді то була комуністична пропаганда для агітації тих, що “почервоніли”, щоб вони працювали для Росії, бо, мовляв, єдиний рятунок для людства — комунізм.





**Анастасія Сопінка з дітьми 1940 р., Саскачеван, Канада.**

Американці, деякі українці та інші народності легко піддавались тій облесній пропаганді. Європейські народи знали біду, нестатки, то думали, що большевизм може принести спасіння людству. У своїй місійній праці по різних організаціях я все переконувала людей, що все, що вони кажуть про Росію, то неправда.

Однак я можу похвалитися, що українці були єдині, що протестували та робили демонстрації проти визнання большевиків, яке провадив наш покійний президент Рузвелт. Українці добре знали Росію та її політику. Не знаю, скільки ще є таких, що дотепер не переконалися, який щирий приятель є справді славна братерська Росія. Мабуть тепер навіть і чехи переконалися, а за ними й інші народи.

По війні настало безробіття. Багато таких, хто працювали при воєнних установах і на війну, лишилися без праці. Під час війни працедавці шукали робітників, а по війні робітники шукали будьякої праці, але працедавці стали перебирати та вимагати освіти та досвіду.

Мені важко було знайти працю за моїм фахом, але мої обставини вимагали, щоб я взяла будьяку працю, яка тільки трапиться. Я подалася до кравецької фабрики. Завідувач фабрики сказав: "Хоч ви нефабрична робітниця, але якщо маєте охоту працювати, то добре". Та робота вимагала здорових рук і ніг та досвіду в кравецтві. Мені було прикро та сумно подумати, що після всіх моїх старань дістати освіту та після всієї моєї праці на місійнім полі, мені доводиться працювати простою робітницею на фабриці. Але я потішала себе, що добре, що я маю нагоду

працювати з людьми та поділитися з ними іноді своїм християнським знанням. Швачки доставали платню від штуки, тому вони вимагали, щоб їм усе доставляли вчасно, бо кожна намагалась якнайбільше зробити та якнайскоріше дістати все, що їй потрібне. Мені прийшлося добре звиватися, щоб відповісти на кожну вимогу 50-60 швачок і подати їм усе, що їм було потрібне. Мій господар сказав: “Ви надаєтесь до цієї роботи, бо знаєте, як поводитися з робітниками”.

Хоч робітники не були прихильні до мене, але я знала людський характер, то мені було байдуже, що вони думали про мене. Мій бос сказав: “Робітники знають, що ви не боїтеся їх криків”. Я відповіла: “Шановний господарю, я не боюся ані вас, ані вашого крику. Господь Бог є єдиний наш Володар і Творець. Тільки Його ми мусимо поважати та слухати”.

Робота на фабриці була важка, платня мала. Господар був скупий, крім того, всі робітники мусіли належати до юнії та платити вкладки. Але незручно було покинути роботи. Що довше я робила, то все більше прив'язувалась до неї. Я потішала себе тим, що ліпше працювати з людьми, аніж сидіти біля машинки, перегортати папери, рахувати. Бос був нервовий, крикливий, але я знала, як з ним розмовляти та поводитися. Він часто говорив: “Ю ар ту смарт! Ю ар ту смарт!” Я часто цитувала йому біблійні вірші із Старого Заповіту. Я розуміла, що провадити справи у великій фабриці — людина мусить мати не абиякі здібності та кваліфікації. Директор має знати, як провадити дискусії, полагоджувати суперечки, розуміється, щоб усе вийшло на добро.

Мій господар часто казав мені, що я занадто мудра, особливо тоді, коли я цитувала йому біблійні вірші або вислови інших письменників, бо він не знав, що я працювала на церковній ниві, вчила дітей і молодь, організувала товариства. Це таки вимагало, щоб я була бодай трохи мудра. Біблія головним предметом у моїй роботі. “Не хочу бо, щоб ви не відали тайни цієї, брати” (щоб не були самі собі мудрими) (Римлян 11:25).

Бувало так, що ми з босом щось робили при одному столі, готуючи роботу для швачок, і мали змогу розмовляти на різні теми. Він цікавився, звідки я приїхала і що я перед тим робила. Я розповіла йому, що мій батько був великий господар, мав багато землі, багато худоби, шість пар коней, дві пари волів для оранки, щось із 8 або 10 корів, без рахунку гусей, качок і курей. “Коли то було”? — спитав він мене. Я відповіла, що це було ще за австрійського панування. Я казала, що мій батько теж мав багато робітників, хлопців, дівчат, що служили у нас постійно.

А на жнива наймали поденних робітників. А моя мама варила для всіх робітників. “Чи ваша пані-жінка згодилася б таке робити?” — з цікавості запитала я. “Не думаю, що американська жінка погодилася б на таку роботу”. Хоч у батька було багато робітників, але ми всі, діти, працювали, хто що міг. Коли хтось із них не був зайнятий, то питали: “Не маєш роботи? То бери книжку в руки”. Робітники не завжди слухали, не все виконували, що батько наказував. Тоді він казав: “Господар не все знає, він теж іноді може помилитися, але він таки господар, який за все відповідає, то треба його слухатися”. Такі розмови дуже подобалися моєму господареві з Польщі.

Я далі розповідала, що біля нас жили жидівські родини. Вони були бідні й не мали коней. Батько часто позичав їм коні, щоб вони могли привезти собі краму з міста. Українці й жиди жили дружно й допомагали один одному.

В одній із таких розмов мій ньюйоркський господар розповів мені про себе та про своїх 5 братів. “Ми за австрійських часів не працювали, наш батько заробляв для всіх, але коли ми приїхали до Америки, то мусіли тяжко працювати, не тільки вдень, але й вечорами. Америка дає змогу всім, хто хоче працювати, і дбає, щоб мати, то буде мати... Ми всі можемо заспівати разом із царем Давидом: “Благослови, душе моя, Господа, і все нутро мое — святе ім'я Його! Благослови, прославляй, душе моя, Господа і не забудь усі добродійства Його” (Псальма 103:1-2). “Господь творить справедливість і суд усім поневоле-ним” (Пс. 103:6).

### **Пастор Василь Кузів.**

Якось Ньюаркська Пресвитерія покликала мене на дияконісу. Мене порекомендував пастор Василь Кузів. Він знав мене ще з Пітсбургу.

Пастор Дмитро Галенда, що проповідував у Пітсбургу, запрошував Кузіва на церковні ювілеї та різні спеціальні програми. Брати Галенди й Кузів разом училися в Пітсбурзькій Семінарії. І ось тоді вперше я побачила пастора Кузева на посвяченні Першої Української Пресвитерської Церкви в Пітсбургу 1913 року.

Саме тоді я стала членкинею тієї церкви, але ще не зовсім довіряла собі, чи я добре зробила, що покинула свою попередню релігію. Пастор Кузів тоді проповідував. Почав він свою проповідь так: “Брати й сестри в Христі Ісусі! Вітаю вас від громади Першої Української Пресвитерської Церкви в Ньюарку. Хоч ми

живемо й далеко від вас, але прославляємо Господа Ісуса Христа, Святого Духа, тими самими піснями, молитвами, читанням і слуханням Божого Слова, що й ви тут”.

Мені тоді, молодій євангеличці, цікаво було почути, що й в інших місцевостях США є такі самі євангелики чи “сальвиші”, як їх називали в моєму селі Вислоці. Я й подумала, що то не таке страшно-грішне, як у нас говорили. Люди, що мали їхати до Америки, ішли до сповіді, а священники примушували їх присягати, що вони не будуть ходити до тих єретицьких храмів, де брати Галенди, Іван Сопінка та інші наші люди з Вислока, що поробилися євангеликами. Священники радили їхати до таких стейтів, де нема таких агентів, що закликають за гроші продавати свої душі нечистій силі. У Пітсбургу, казали вони, живе чех д-р Вацлав Лоса, єретик Івана Гуса; йому платять за кожную людину, що її він наверне на свою віру. А вони не вірують в Ісуса Христа, в Матір Божу та в святих.

Після проповіді Василя Кузева я почала почувати себе твердіше в тому, що перейшла до іншої церкви. Я почала свою другу місійну працю в Ньюарку в грудні 1925 року під проводом пастора Василя Кузева. Я провадила там недільну школу, виховувала дітей у християнській ревності, організувала жіноче товариство, відвідувала дітей і дорослих в їхніх хатах, як також хворих по шпиталях. Григорій Романків провадив тоді хором. Він був і учителем української школи для дітей і організовував концерти. Ми вдвох щотижня укладали собі плян праці на наступний тиждень.

Кожної неділі церковні двері майже не зачинялися. Уранці Служба Божа, потім недільна школа, християнська релігійна шкільна наука для дітей і, нарешті, вечірня. Бувало так, що й не було часу поїсти. Одного разу, коли на те був час, пастор Василь Кузів запросив мене до себе на обід. Пані Кузів потракувала нас смачним обідом. Мені було приємно познайомитися з хлопцями, синами пастора Кузева, які критикували мене й жартами висловлювали бажання мати молодшу дияконісу.

Пастор Кузів був активним і добрим організатором. Щоб він не робив, то робив із вірою в добрі наслідки. Він казав: “Тільки та людина добра й усі її люблять, яка нічого не робить”. Кузів був одним із тих, що найбільше спричинився до організації Українського Євангельського Об'єднання. А це ви-магало багато праці й труду. Проповідники працювали за маленьку платню, проте кожний із них вважав за свій обов'язок приїхати здалека до Рочестеру, де відбувався організаційний з'їзд, бо всі вірили, що така організація конче потрібна, щоб

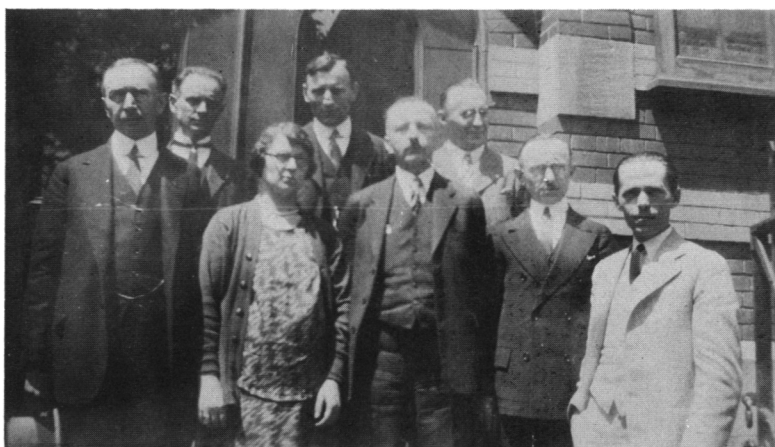


**Християнська Ревність при Українській Пресвітерській Церкві в Ньюарку,  
Н. Дж. Марія Сопінка (х).**

можна було ширити місійну працю в Європі. Кузів казав, що члени Церкви повинні знати й розуміти, що світло Євангелії для нашого народу треба поширювати поза кордони. Кожна активна жива Церква так робить.

Пастор Василь Кузів був також професором у Блумфільдському Каледжі. Багато молодих студентів, що приїздили навіть із Чехії, здобули науку під його проводом. Студенти любили його, бо він був жартівливий, вродливий, суворий і справедливий. Кузів був гарний на вроду, тим то дівчата заздрили його дружині. Я сама не раз казала собі й іншим: "Шкода, що він не самотній!" Його дружина, бувало, скаржилась, що ніколи не знає, коли він прийде додому, і не раз вечерю мусить готувати пізно ввечері. Коли їй зауважувано, що вона ж знала, яке життя мають проповідники, то чого одружувалась з ним, то на це вона відповідала: "Бо другого такого гарного не було, як мій Василько".

За тих часів по американських церквах виступав хор професора Ю. Кириченка. При цьому пастор Кузів оповідав американцям про Україну, її нарід, його становище під окупантами та про брак грошей, щоб можна було післати місіонерів в Україну. Ньюаркська громада багато допомогла пасторам Бучакові, Федову й іншим, що працювали в Галичині.



**Пресвитерські пастори: Зліва П. Крат, Т. Галенда, В. Кузів, З. Бичинський, д-р Л. Цегельський, Д. Галенда, М. Паньків, М. Сопінка. Ньюарк, Н. Дж., 1926 р.**

Одна звичка була в Кузева, за яку жінки не любили його. Він дуже любив справляти гостини, бенкети та обіди в церковній залі, а їм доводилося при тому багато працювати.

### **Пастор Зенон Бичинський.**

Пастор Зенон Бичинський народився 1880 року в місті Бережанах у Галичині, де й скінчив гімназію. Після гімназії кілька років учився у Львівському університеті. До Америки приїхав у 1904 році, мавши 24 роки. Спочатку якийсь час працював у редакції “Свободи” у Джерсі Ситі, Н. Дж., а пізніше вступив на студії до Пресвитерської Теологічної Семінарії в Пітсбургу й до Манітобського Каледжу у Канаді, які успішно закінчив. Кілька років працював на місійному полі в Канорщині, Канада, а відтак був редактором “Канадійського Ранку” при співпраці д-ра Гонтера. Написав такі книжки: “Іван Гус” (його життя і мученицька смерть), “Мартин Лютер”, “Історія Пророків”, “Історія і суть протестантизму”, “Історія Канади”. Переклав на українську мову “Бен Гур”. По його смерті залишилась ненадрукована повість із життя канадійських українців.

Пітсбурзька Пресвитерія провадила місійну роботу серед слов'янських народів на початку 20-го століття. До Пітсбургу приїздило багато емігрантів, бо там було багато фабрик і легко

можна було знайти працю. Робітники заманювали туди своїх рідних і знайомих. Їм здавалося, що вони немов у галицькому селі. Новоприбулі хлопці й дівчата були молоді. Деякі з них приїжджали туди навіть без згоди батьків. Вони просто тікали з дому й шукали тут кращого життя. Новоприбулі емігранти здебільшого оселялись на Мікізраку (Шонвіль) біля Пітсбургу. Там була протестантська церква для всіх народів. Кожна нація мала своїх пасторів і учителів, а діти всі разом училися англійської мови. Пастор Бичинський був редактором євангельського часопису “Союз” у Пітсбургу. Неділями він проповідував уранці й увечері для українців, а від полудня провадив недільну школу для дітей з допомогою чеських діяконів. Серед них Ганна Єва Скала тоді була дуже здібна та щира робітниця.

Молоді хлопці й дівчата, приїхавши сюди, приходили на релігійні відправи, щоб побачити, як ті “єретики”, як їм говорили про протестантів у Галичині, моляться Богові, та пожартувати собі з них. Вони задавали різні запити на релігійні теми. Пастор Бичинський давав їм ясні відповіді. Це їх задовольняло і розвіювало в них хибну уяву про протестантів, як єретиків. Сам Бичинський був молодий, то добре знав вдачу молоді. Він ніколи не ігнорував їхніх запитів, пояснював лагідно й зрозуміло. Молоді слухачі-критики були дуже задоволені. Вони казали: “Такий пан, інтелігент, професор та ще й священик, а так чемно ставиться до нас, неписьменних хлопців”. А інші казали: “Ну, а що ти не знаєш, чому вони такі добрі до нас? Нам наказували ще вдома, щоб ми стереглися тих єретиків (“сальвишів”)

Пастор Бичинський був поважної тихої вдачі, серйозно задуманий. Його проповіді були дуже цікаві, легко зрозумілі, глибоко релігійні без хизування, та приваблювали слухачів. Я особисто дорожила його здібностями та знанням, намагалась використувувати його знання, тим більше, що він був українцем. Я любила гостювати в Бичинських і бавитися з їхніми дітьми, бо ще й сама була мала.

У 1928-30 роках пастор Бичинський був у Галичині й керував місієюною працею Української Євангельсько-Реформованої Церкви та видавав там журнал “Українська Реформація”.

Повернувшись до Америки, оселився в Анн Арбор, Мішіген, і працював бібліотекарем при університеті. Тут 10-го липня 1947 року він помер, мавши 67 років. Залишив дружину Анну, дві дочки і двох синів, які покінчили університет і здобули докторати.

## Д-р Лонгин Цегельський, Ньюарк, Н. Дж.

Заходами пастора Василя Кузева часто відбувалися наради в справі місійної роботи в Америці й в Україні. В. Кузів знав і вірив, що тільки спільними силами можна буде поширити релігійну й наукову роботу в Америці й на Рідних Землях.

Пресвітерська Семінарія в Блумфілді, Н. Дж., де пастор Кузів учився, складалася з двох секцій: середньої школи та богословського факультету. У тій семінарії були відділи для різних національностей з Європи.

Для українських студентів була велика радість, що вони можуть учитися рідною мовою, бо ж д-р Лонгин Цегельський згодився вчити в українському відділі. Українські студенти мали двох учителів рідної мови. В. Кузів, скінчивши ту семінарію англійською мовою, сам почав учити в ній українською мовою.

Днями В. Кузів і д-р Цегельський учили в Блумфілді, Н. Дж., а вечорами д-р Цегельський виголошував доповіді в Українській Пресвітерській Церкві в Ньюарку. Доповіді були на різні теми для членів Церкви, які бажали поширити свої знання. Для мене кожна лекція була дорогоцінна й допоміжна в моїй праці.

Д-р Цегельський написав “Звідки взялася і що то за євангельська віра?”. Він сам греко-католик і син греко-католицького священика, бажав, щоб український загал перестав говорити та слухати нісенітницю про євангеліків, а пізнав правду. Для того він і написав розвідку на тему “Звідки взялася і що то за євангельська віра?”

До другої світової війни ця книжечка вийшла в 5 виданнях на західно-українських землях і розійшлася в багатьох тисячах примірників. Шостого видання своєї цінної праці д-р Л. Цегельський уже не побачив, бо незадовго перед її випуском, у грудні 1950 року він відійшов у вічність.

Цю книжечку, що її написав визначний українець не-євангелік, а загальний історик, поручаємо всім, що прагне правди й ліпшого розуміння християнства. “...Усе розберіть і спитайте себе тоді: Хто ми? Чиї діти? Яких батьків? Ким і за що закуті?” (Т. Шевченко).

Д-р Цегельський прожив на цьому світі 75 років.



## VIII.

### ВІД АТЛАНТИЙСЬКОГО ОКЕАНУ ДО ЧОРНОГО МОРЯ

Наша туристична група вилетіла з Нью Йорку 15-го липня 1968 р. ввечері, а вже 16-го липня розташувалася в лондонському готелі “Європа”. Я вперше опинилася в Лондоні. Вірний собі Лондон зустрів нас цілоденним дощем, що не завадило нам відвідати найцікавіші місця англійської столиці. Наш автобус возив нас оглядати знаменитий лондонський “Тавер”, розвідний міст через Темзу, Грінвіч, Ватерльоо. т ін.

17-го липня надвечір наша група вилетіла літаком до Москви. Часу у нас було обмаль, а тому подорож проходила в приспішеному темпі. З московського летовища нас автобусом привезли до готелю “Москва”. Їхати довелося досить довго, але добра дорога, дерева і квіти навколо робили подорож приємною.

Готель “Москва” побудований недалеко від Кремля і на другий день, у супроводі дівчини-гіда від “Інтурист”, ми оглянули все найцікавіше в Москві. Наша дівчина-гід родом із Києва, українка, прекрасно володіє англійською мовою. Вона була весь час з нами, аж до нашого від'їзду до Праги.

У Москві ми відвідали Кремль, Царську Скарбницю-Музей, Мавзолей Леніна, Український Готель, пам'ятник Шевченка, Метро (підземку) т ін.

Москва, насправді, дуже гарна і чиста. Совети вміють показати “товар лицем” і не жаліють грошей на прикрашення столиці. Вони, як той місяць, показують лише свою блискучу сторону.

Я з великою цікавістю оглядала місто, мені аж не вірилося, що я заїхала до самої Москви. Проте, вона залишилася для мене чужа. Чужа мова, чужі люди, які при нагоді раді обвинуватити Америку в усіх смертельних гріхах: в бідності населення, безробітті, голоді, злочинах, бруді й т. д., і т. д. Дехто казав, що Америка використовує в своїх інтересах політичну еміграцію, згадали “зрадницю”-Світлану Алілуєву, питали, чи я читала її книжку. У міру моєї змоги я старалася спростовувати брехливі наклепи на мою країну.

20-го липня советський літак приземлив нас на львівському летовищі. Я була востаннє у Львові у 1928 році. Тоді вся моя рідня жила в рідному селі Вислоці, Сяноцького повіту. Після другої світової війни, поляки виселили всіх мешканців Вислоку. Пізніше, від дочки моєї сестри, що живе у Празі з 1946 року, я



**Пані Б. Р. Петегрув, дочка Дмитра, брата Марії Сопінки.**

довідалась, що поляки випалили багато сіл в Сяноцькому повіті, в тому числі і наше велике село Вислок, де було дві церкви, 3 школи, а тепер, кажуть, залишилося саме каміння. Навіть річка Вислок висихає. Населення цих сіл спочатку ховалося по довколишніх лісах, а потім розбрелось хто куди, шукаючи кращої долі. Не обійшлося тут без провокації. Словаки зібрали всю нашу молодь, обіцяючи їй допомогу, і всю її повистрілювали. Це все мені розповіла сестринка та інші земляки, яким пощастило врятуватися. Мого ж племінника, який ховався в лісі, словаки піймали і, збивши до непритомности, вкинули до тюрми.

Після цього вся моя родина розсипалася по всій Україні. Один брат жив коло Львова, другий під Станиславовом, а третій біля Тернополя. А сестри — аж коло Чорного моря — в Одесі й у Миколаєвській області. Тепер уже нікого з них немає в живих. Мене зустрічали лише їхні діти.

На летовищі туристів зустрічали їхні близькі квітами, а природа зливним дощем.

Автобус привіз нас до готелю коло Опері і там усі — туристи й їхні родини — мали спільний обід, а пізніше виїхали поїздом до Тернополя. Тут мене зустріли мої родичі. Тут ми і нарадувалися і наплакалися досхочу! Усі — туристи й гості — розгостилися у новому готелі і цілу ніч там звучала музика і лунали співи.

Спочатку нам, старшим, мені і моїй братанці з Каліфорнії, з якою я подорожувала, було трудно знайти спільну мову з новою генерацією, з моїми племінниками і племінницями, які нас або зовсім не знали, або знали з листів і оповідань старших. Лише одна жінка, вдова мого брата Івана, пам'ятала мене з моїх відвідин у 1928 році.

Проте, невдовзі духовий контакт між нами встановився і мої рідні були дуже раді, що їх тітка з Америки відвідала їх і з ними повеселилася. Час минув весело, але, на жаль, надто швидко!

Другого дня ми дістали дозвіл відвідати рідних на селі. У трьох господах села Глібова нас прийняли широкою гостиною, але часу нам дали так мало, що ми так і не спромоглися оцінити кулінарного мистецтва наших господинь. Можливо, що це так зробили навмисне, щоб не дати нам часу ознайомитися з побутом колгоспного села ближче. Це мені дуже не вподобалося. Я була розчарована, а проте нічого не зробиш! Ні поговорити з рідними, ні розпитати їх про їхнє життя не було часу. Такою ж короткою була зустріч із родичами в Косові, який ми відвідали в той самий день.

Тепер мої рідні мені пишуть, що мій приїзд був наче сон і запрошують приїхати ще, щоб краще познайомитися і наговоритися.

Повернувшись до Львова, ми знову потрапили під дощ. Можна було подумати, що Совети навмисне поливають нас дощем, щоб відбити охоту докучати їм своїми відвідинами!

У Львові гостила нас родина мого покійного брата — його вдова і діти. Сюди ж таки з'їхалася інша рідня з Тернополя і Станиславова, всього щось з 35 осіб. А на другий день ми всі зійшлися у мого братанка. Словом, розгостилися на славу! І потанцювали, і поспівали, і посміялися, і поплакали, розлучаючись.

27-го липня наша туристична група виїхала до столиці України — Києва — і оселилася в готелі "Інтурист". Там ми з моєю братанкою відділилися від групи і на другий день вилетіли літаком до Одеси, щоб побачитися з родинами моїх сестер, які після знищення нашого рідного села, знайшли собі притулок аж над Чорним морем.

Довгі роки мені була невідома доля моїх сестер, бо листи, які вони писали мені, Совети не пропускали через кордон. Аж тепер мені пощастило і я опинилася у преславній Одесі, на березі Чорного моря, українського моря, яким плавали колись чайки наших запорожців, наших славних предків, невтомних борців за волю України.

Тут нас чекало велике розчарування. Усі наші родичі, що з'їхалися нас зустрічати, чекали на нас два дні, але, не знаючи точно дня нашого приїзду, роз'їхалися по домах, не дочекавшись. Виявилось, що московський "Інтурист" не завдав собі труда повідомити одеський "Інтурист" про день нашого приїзду і 20 осіб наших рідних роз'їхалися "ні-в-сих, ні-в-тих"! Отаку "увагу до живої людини" виявили керівники московського "Інтуриста"! І не лише до нас, гостей з Америки, але і до своїх власних громадян! Було нам прикро до сліз! За стільки часу зібралися приїхати на побачення з ріднею і така неприємність.

Добре ще, що дочка і син моєї старшої, покійної сестри залишилися ще в Одесі. Ми побачили їх, а вони повідомили синів молодшої, теж покійної сестри, що живуть у самій Одесі. Ті також приїхали назустріч з нами. Це трохи компенсувало нас за нашу втрату зустрічі з рештою рідні.

Вечір провели в домі сина моєї молодшої сестри. Він мав 8 років, коли виїхав з рідного села. Тепер він одружений з одеситкою, має маленьку донечку, яку виховується в дитячому садочку з першого року свого життя і лише на суботу і неділю її забирають додому. Не дивно, що замість милих дитячих віршиків про зайчика чи горобчика, маленька дитина, голівку якої 5 днів на тиждень навбивають комуністичною пропагандою, деклямує вірш про Леніна і про свою любов до нього. "Я — мала дівчинка, в школу не ходжу, Леніна не бачила, та я його люблю!" — старанно деклямувала для мене Ірця, а я слухала і думала: "Бідна ти, дитино! Коли б ти знала, скільки зла приніс людям твій Ленін, ти б не вимовляла своїми чистими, невинними устами цього страшного імени".

Не зважаючи на ці драстичні моменти, зустріч була теплою і радісною. Я раділа, що побачилася з дітьми і внукою моєї сестри, а моя братанка з Каліфорнії пізнала своїх кузенів і кузинок. Зворушило мене те, що мої покійні сестри розповідали своїм дітям про мене, тітку в Америці, а тепер ці діти так гостинно мене зустрічали. Але до радості домішувався і смуток за померлими сестрами.

Провідниця "Інтуриста" запросила нас поїхати оглянути місто. Побували ми над берегом моря, оглянули одеський порт,

пляжі, де так само, як у нас, купальні костюми нагадують перший костюм нашої прабабки Еви. На пляжах народу багато, дарма, що це був буденний день. Вечеряли усі разом у сина моєї сестри в Одесі.

На другий день, після зворушливого прощання, ми з моєю братанкою виїхали знов до Києва і там з'єдналися з нашою туристичною групою.

Не буду зупинятися на описуванні краси нашої столиці. Про неї багато писали і свої, і чужинці. Тепер на протилежному боці Дніпра виріс новий Київ із високими будинками американського стилю, з деревами і квітами по обох боках дороги. Все це утримується в чистоті і ми бачили, як, не зважаючи на дощ, жінки, стоячи на колінах, щось робили коло квітів, чи не мили кожну квітку окремо? Ця чистота пояснюється почасти і тим, що парки закриваються після заходу сонця і в них не продається ні їжі, ні напоїв, отже смітити нічим. Нам доводилося бачити, як люди несуть хліб із крамниці просто так, на руках, незагорненим у папір. На наше запитання з цього приводу, гід відповіла, що папір у них іде на друкування книжок, яких тут видається дуже багато, а від того, що хліб покупцеві не загортається “ще ніхто не помер”. Що можна було на це заперечити?

У старому Києві ми оглянули Собор святої Софії зі знаменитими фресками, пам'ятник Богданові Хмельницькому, Золоті Ворота, Шевченківський парк із пам'ятником Кобзареві, Володимирську гірку над Дніпром із пам'ятником Св. Володимирові, Києво-Печерську Лавру з її печерами та ін.

Особливе, незабутнє враження справила на мене поїздка до Канева. “Боже мій!” — думала я — “Та це ж мов у казці. Я пливу Дніпром, тим самим Дніпром, що його так любив наш великий Пророк. Я пливу до його святої могили поклонитися його, священним для нас, українців з усіх країн, останкам!”

І ось ми біля стіп Чернечої Гори. Підніматися треба досить високо, на гору ведуть широкі сходи, навкало багато зелені і квітів. На горі велетенська постать Тараса Шевченка. Він дивиться “на лани широкополі, і Дніпро, і кручі”. Усе так, як сказано в його “Заповіті”. Лише кайдан ще не порвала Україна, тяжких, червоних кайдан...

Гід розповідає про Шевченка і його боротьбу з царським урядом. Не можу втриматись і завдяю йому драстичне питання: “Коли б Шевченко жив при Советській владі і писав би про неї, як він писав про царів і цариць, а як на це реагував би ваш уряд?” І, уникнувши прямої відповіді, гід відповіла: “Про наше сьгодні Тарас, як і завжди, писав би лише правду. Він не ду-

мав би про наслідки, не дбав би про себе, тільки про свій нарід, який він так сильно і щиро любив”. А я подумала: “Що Шевченко говорив би правду, ми самі про це знаємо, а що зробила б влада з ним за цю правду — теж догадатись не трудно. Те, що вона зробила з нашими найкращими поетами і письменниками, тими, що підняли свій голос на захист потоптаних прав свого народу”.

У Музеї Шевченка, який міститься коло стіп пам'ятника, в книзі для відвідувачів я написала: “Борітеся — поборете! Вам Бог помагає, за вас сила, за вас воля і правда святая!” І ще: “В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля”. Чи зрозуміють, що я хотіла цим сказати?

Того самого вечора ми мали прощальну забаву в українському готелі “Дніпро” у Києві, а 1-го серпня виїхали до Праги. У новому фешенебельному готелі в Празі, де ми зупинилися, було багато американських репортерів, скрізь було чути англійську мову так, що мені здалося, що я в Нью Йорку.

Наступний день був присвячений оглядові Праги, її околиць, історичних пам'яток. Оглянули Стару Ратушу, Карлові Мости, старі синагоги, модерну Прагу т. ін.

У Празі, як я вже згадувала, я маю сестрінку, яка опинилася там після знищення Вислока. Живе вона з чоловіком і дітьми в Новій Празі, в одному домі. Зустріч була радісна, але спогади про нашу розкидану по світі, а, частково вимерлу, родину, викликали смуток і сльози. Діти моєї сестрінки, на жаль, говорять лише по-чеському.

Вразила мене зміна, яка відчулася в Празі після 28 років, коли я, проїздом в Україну, відвідала її востаннє. Дуже змінилися за той час люди, стали якісь напружені, тривожні, наче чогось бояться. Склепи порожні. У церквах хоч і правиться Божа Служба, але відчувається, що духове життя у занепаді. Ніхто, здається, не вірить у жадне поліпшення. Як і в Одесі, діти виховуються змалечку у дитячих садках, де їм защеплюються любов до Леніна і безбожництва. Одягу дитячого бракує, а купити іграшки ніде. Я хотіла щось подарувати дітям моєї сестри, і не знайшла ні ляльки для дівчинки, ні моделі літака, або авта для хлопця. Категорично забороняється школярам відвідувати церкву, і ті, що цю заборону зрушують, наражаються на великі неприємності, аж до виключення зі школи. А на мою думку, уряд, який виховує молодь не за християнськими засадами, будує своє майбутнє, свою державу, на піску.

4-го серпня ми прибули до столиці Бельгії — Брюсселю. Зупинилися в готелі “Асторія”, добре повечеряли і відпочили

перед далекою дорогою через Атлантийський океан. Коли ж я опинилася в літаку, який мусів понести мене до Америки, я відчула себе насправді щасливою, бо поверталася до рідної вільної країни, де можна жити, не боячись переслідувань, можна вірити в Бога та служити Йому!

І, дивлячись на землю, що лягла під нашим літаком, я пригадала слова прекрасної псалми:

Господи, Ти був нашим пристановищем з роду в рід, перше ніж гори постали. І Ти створив землю і весь світ. Від віку до віку Ти еси, Боже”!

## ІХ.

### ЧОМУ Я НЕ ОДРУЖИЛАСЯ?

Рідні мої, а також приятелі, — старші й молодші — багато разів запитували мене, чому я не одружилася. Я всім відповідала, що не хотіла бути невісткою.

У молодих роках мені часто доводилося чути розмови старших людей про своїх невісток. Так само й ті жінки, що приходили до моїх батьків на роботу, мали нагоду порозмовляти відвертіше й щиріше. І ті жінки, що мали невісток, також серед інших хатніх справ у розмові, говорили й про них. І ось і ті й ті чомусь частіше нарікали на невісток. Особливо жінки скаржились на те, що їх невістки жорстокі, безсердешні — не допускають своїх тещ до кухні, не дають їм куховарити та бувають не дуже чемні в розмові й поведженні. А моя мама якраз, навпаки, скаржилася, що та кухня й куховарство заведуть її в могилу, бо моя бабця, а її свекруха, дуже не любила варити й не допомагала мамі в кухні. Але одна жінка, що ходила до нас, не мала ще невістки, а був син мого віку. Вона дуже полюбила мене, завжди хвалила, що я мудра, гарна і що вона вибрала собі мене за невістку. Це дуже неприємно вплинуло на мене, я обминала її й не хотіла зустрічатися з нею. Я тоді взагалі не розуміла, що то таке невістка, але мені здавалося, що коли б справді я стала її невісткою, то вона так само говорила б про мене щось недобре, як і оті жінки, що приходять до мами.

Коли я переїхала до Америки, то мені стало легше, бо я вже відчула, що не буду її невісткою. Але тут зайшли інші турботи, жалі й перешкоди. Молодих самотніх хлопців тут не бракувало. Всі вони були з грішми й легко гуляли. Вони захоплювалися мною, а я ними. Але мій брат Іван став мені на перешкоді. То був той брат Іван, до якого я приїхала, щоб повернути його від протестантства назад на греко-католицьку релігію, але замість того сама стала протестанткою. Той Іван був моїм опікуном. Він добре пильнував, щоб я не схибала з правдиво морального шляху, бо ж відомо, що чого не вільно було робити вдома, то в Америці все було можливе.

Минали роки, змінювалося все. Мое захоплення коханням також минуло. Я почала більше думати про те, як створити собі



самостійне життя, бо брат Іван виїхав додому і незабаром почалася перша світова війна.

Я почала захоплюватися місієюною роботою та вступила на студії до школи дяконіс. Ця школа була розрахована на чотири роки. Через незнання англійської мови мені було важко вчитися. До того ж я мусіла працювати, щоб заробити на життя й заплатити за науку в школі. Тоді й хлопці були мені не в голові. Тим більше, на прикладі однієї товаришки, яка мала товариша-хлопця, і через нього зазнала чимало неприємностей, я переконалася, що ліпше не заводитися товариством із хлопцями.

Скінчивши школу, я почала працювати на місіійній ниві. То був великий, незнаний ще мені — молодій дівчині — обов'язок, але мені сподобалася ця робота. Отже, я постановила собі бути доброю місіонеркою.

Я намагалась допомогти пасторові Галенді поширити місіюну працю поміж українцями в Пітсбургу. Родинне життя мене вже не вабило. Мені більше хотілося далі вчитися, навчитися грати на якомусь музичному інструменті, щоб полегшити собі місіюну працю.

Євангельська віра не забороняє одружуватись проповідникам, місіонерам і місіонеркам. “І сказав Господь Бог: Недобре чоловікові бути самому; створю йому таку поміч, щоб до пари була йому” (1 Мойсеєва 2:18).

У 1928 році я відвідала Галичину. У Коломиї один чоловік — євангелик — захопився мною і мені він подобався. Але сталося так, що я поїхала назад до Америки, а він мав і собі пізніше приїхати до мене, щоб одружитися, але не міг. І так не здійснилися наші бажання.

Другий випадок був у Празі. Там захопився мною один соціяліст. Ми зустрічалися. Він возив мене до своїх знайомих. Я познайомилася тоді з п. Русовою. Я листувалася з нею й посилала пачки для дитячого притулку, яким вона керувала, а тоді мала приємність пізнати її особисто. Проте з тим соціялістом так само не дійшло до одруження, хоч я й не дуже шкодувала.

Мені якось одна товаришка сказала, що коли б наречений покинув її, то вона наклала б на себе руки. А я чомусь не була така божевільна, щоб за якогось хлопця та накладати на себе руки. Зрештою багато мені перешкодили війни. Чимало хлопців погинуло, а пізніше молоді не доросли для мене. І так я залишилася неодруженою.

Хлопці, бувало, казали про мене: “Марія Сопінка працюювита, релігійна, але занадто побожна”. Інші казали про мене, що я розумна, але нащо мені розумна жінка... А ще інші: “Чо-

мусь вона не має для мене часу. Усе працює, а грошей не посідає, — в одному плащі ходить шість років, а з бідною жінкою нікуди”.

Тим часом я можу похвалити себе. Я добра й багата жінка для трьох поколінь. Маю листи за листами: “Тіточко, дякуємо за подарунок. У нас є ще потреба ось у тому й тому, просимо прислати нам...”

## З М І С Т

Передне слово	7
Вступ	9
I. Мої спогади про Рідний Край	11
II. Моя подорож до Америки .....	50
III. Америка .....	62
IV. Моя місійна праця в Америці	88
V. Моя перша подорож до Європи 1928 р.	101
VI. Біблійний Семінар у Нью Йорку	109
VII. Пастори, з якими співпрацювала дияконіса Марія Сопінка	113
VIII. Від Атлантийського океану до Чорного моря	125
IX. Чому я не одружилася?	132

